

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА»

ISSN 2520-2057 (print)
ISSN 2520-2065 (online)

INTERNATIONAL
SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA»

№ 12 (146) / 2023

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА»**
**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA»**

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22444-12344ПР*

Збірник наукових праць

№ 12 (146)

Київ 2023

ББК 1
УДК 001
М-43

Повний бібліографічний опис всіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука» представлено в: **Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Turkish Education Index; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: **Index Copernicus International (ICI); Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Open Academic Journals Index; Research-Bib; Turkish Education Index; Polish Scholarly Bibliography; Electronic Journals Library; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky; InfoBase Index; Open J-Gate; Academic keys; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); CrossRef.**

В журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем сучасної науки.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2023

© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука», 2023

Редакційна колегія:

Голова редакційної колегії: **Камінська Тетяна Григорівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Заступник голови редакційної колегії: **Курило Володимир Іванович** — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (Київ, Україна)

Заступник голови редакційної колегії: **Тарасенко Ірина Олексіївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Розділ «Економічні науки»:

Член редакційної колегії: **Алієв Шафа Тифліс огли** — доктор економічних наук, професор, член Ради — науковий секретар Експертної ради з економічних наук Вищої Атестаційної Комісії при Президентові Азербайджанської Республіки (Сумгаїт, Азербайджанська Республіка)

Член редакційної колегії: **Баланюк Іван Федорович** — доктор економічних наук, професор (Івано-Франківськ, Україна)

Член редакційної колегії: **Бардаш Сергій Володимирович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Бондар Микола Іванович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Белялов Талят Енверович** — доктор економічних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Вдовенко Наталія Михайлівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Гоблик Володимир Васильович** — доктор економічних наук, кандидат філософських наук, професор, Заслужений економіст України (Мукачево, Україна)

Член редакційної колегії: **Гринько Алла Павливна** — доктор економічних наук, професор (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Гуцаленко Любов Василівна** — доктор економічних наук, професор (Вінниця, Україна)

Член редакційної колегії: **Дерій Василь Антонович** — доктор економічних наук, професор (Тернопіль, Україна)

Член редакційної колегії: **Денисенко Микола Павлович** — доктор економічних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної академії інвестицій і економіки будівництва, академік Академії будівництва України та Української технологічної академії (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Дмитренко Ірина Миколаївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Драган Олена Іванівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Еміне Лейла Кият** — доктор економічних наук, доцент (Туреччина)

Член редакційної колегії: **Єфіменко Надія Анатоліївна** — доктор економічних наук, професор (Черкаси, Україна)

Член редакційної колегії: **Заруцька Олена Павливна** — доктор економічних наук, професор (Дніпро, Україна)

Член редакційної колегії: **Захарін Сергій Володимирович** — доктор економічних наук, старший науковий співробітник, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Зеліско Інна Михайлівна** — доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Зось-Кіор Микола Валерійович** — доктор економічних наук, професор (Полтава, Україна)

Член редакційної колегії: **Ільчук Павло Григорович** — доктор економічних наук, доцент (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Карімкулов Жасур Іманбоевич** — доктор економічних наук, доцент (Ташкент, Республіка Узбекистан)

Член редакційної колегії: **Клочан В'ячеслав Васильович** — доктор економічних наук, професор (Миколаїв, Україна)

Член редакційної колегії: **Копилюк Оксана Іванівна** — доктор економічних наук, професор (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Кравченко Ольга Олексіївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Курило Людмила Ізидорівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Кухленко Олег Васильович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Лойко Валерія Вікторівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Лоханова Наталя Олексіївна** — доктор економічних наук, професор (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Малік Микола Йосипович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Мігус Ірина Петрівна** — доктор економічних наук, професор (Черкаси, Україна)

Член редакційної колегії: **Ніценко Віталій Сергійович** — доктор економічних наук, доцент (Одеса, Україна)

Член редакційної колегії: **Олійник Олександр Васильович** — доктор економічних наук, професор (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Осмятченко Володимир Олександрович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Охріменко Ігор Віталійович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Паска Ігор Миколайович** — доктор економічних наук, професор (Біла Церква, Україна)

Член редакційної колегії: **Разумова Катерина Миколаївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Рамський Андрій Юрійович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Селіверстова Людмила Сергіївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Скрипник Маргарита Іванівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Смолін Ігор Валентинович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Сунцова Олеся Олександрівна** — доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Танклевська Наталія Станіславівна** — доктор економічних наук, професор (Херсон, Україна)

Член редакційної колегії: **Токар Володимир Володимирович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Тулчинська Світлана Олександрівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Чижевська Людмила Віталіївна** — доктор економічних наук, професор (Житомир, Україна)

Член редакційної колегії: **Шевчук Ярослав Васильович** — доктор економічних наук, старший науковий співробітник, доцент (Нововолинськ, Волинська обл., Україна)

Член редакційної колегії: **Шинкарук Лідія Василівна** — доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Шпак Валентин Аркадійович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Скриньковський Руслан Миколайович** — кандидат економічних наук, професор (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Султонов Шерали Нуралиевич** — доктор філософії з економічних наук (PhD) (Ташкент, Республіка Узбекистан)

Член редакційної колегії: **Peter Bielik** — Dr. hab. (Словацька Республіка)

Член редакційної колегії: **Eva Fichtnerová** — University of South Bohemia in České Budějovice (Чеська Республіка)

Член редакційної колегії: **József Káposzta** — Dr. hab. (Угорщина)

Член редакційної колегії: **Henrietta Nagy** — Dr. hab. (Угорщина)

Член редакційної колегії: **Anna Törő-Dunay** — Dr. hab. (Угорщина)

Член редакційної колегії: **Mirosław Wasilewski** — Dr. hab., Associate professor WULS-SGGW (Польща)

Член редакційної колегії: **Natalia Wasilewska** — Doctor of Economic Sciences, professor UJK (Польща)

Розділ «Юридичні науки»:

Член редакційної колегії: **Арістова Ірина Василівна** — доктор юридичних наук, професор (Суми, Україна)

Член редакційної колегії: **Бондаренко Ігор Іванович** — доктор юридичних наук, професор (Братислава, Словацька Республіка)

Член редакційної колегії: **Галуцько Валентин Васильович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Гиренко Інна Володимирівна** — доктор юридичних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Глушков Валерій Олександрович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Головко Олександр Миколайович** — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Грохольський Володимир Людвигович** — доктор юридичних наук, професор (Одеса, Україна)

Член редакційної колегії: **Мустафазаде Айтєн Інгаб** — доктор юридичних наук, професор, директор Інституту права та прав людини Національної Академії Наук Азербайджану, депутат Міллі Меджлису Азербайджанської Республіки (Азербайджан)

Член редакційної колегії: **Іманлі Магомед Нагі** — доктор юридичних наук, професор (Азербайджан)

Член редакційної колегії: **Калюжний Ростислав Андрійович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Клемпарський Микола Миколайович** — доктор юридичних наук, професор (Кривий Ріг, Україна)

Член редакційної колегії: **Лоредана Джані Агуїре** — доктор права, професор (Італійська Республіка)

Член редакційної колегії: **Лоренцмайєр Штефан** — доктор юридичних наук, професор (Аугсбург, Федеративна Республіка Німеччина)

Член редакційної колегії: **Мельничук Ольга Федорівна** — доктор юридичних наук, доцент (Вінниця, Україна)

Член редакційної колегії: **Овчарук Сергій Станіславович** — доктор юридичних наук (Запоріжжя, Україна)

Член редакційної колегії: **Омельчук Василь Андрійович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Остапенко Олексій Іванович** — доктор юридичних наук, професор (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Пивовар Юрій Ігорович** — доктор філософії в галузі права, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Позняков Спартак Петрович** — доктор юридичних наук, доцент (Ірпінь, Україна)

Член редакційної колегії: **Світличний Олександр Петрович** — доктор юридичних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Сидор Віктор Дмитрович** — доктор юридичних наук, професор (Чернівці, Україна)

Член редакційної колегії: **Мушенок Віктор Васильович** — кандидат юридичних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Олійник Анатолій Юхимович** — кандидат юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Фунта Растіслав** — кандидат юридичних наук, доцент (Сладковичово, Словацька Республіка)

Член редакційної колегії: **Хіміч Ольга Миколаївна** — кандидат юридичних наук (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Легенький Микола Іванович** — кандидат педагогічних наук, доцент (Київ, Україна)

Розділ «Технічні науки»:

Член редакційної колегії: **Беліков Анатолій Серафимович** — доктор технічних наук, професор (Дніпро, Україна)

Член редакційної колегії: **Кузьмін Олег Володимирович** — доктор технічних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Луценко Ігор Анатолійович** — доктор технічних наук, професор (Кременчук, Україна)

Член редакційної колегії: **Мельник Вікторія Миколаївна** — доктор технічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Румянцев Анатолій Олександрович** — доктор технічних наук, професор (Краматорськ, Україна)

Член редакційної колегії: **Сергейчук Олег Васильович** — доктор технічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Степанов Олексій Вікторович** — доктор технічних наук, професор (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Чабан Віталій Васильович** — доктор технічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Аль-Абабнех Хасан Алі Касем** — кандидат технічних наук (Амман, Йорданія)

Член редакційної колегії: **Артюхов Артем Євгенович** — кандидат технічних наук, доцент (Суми, Україна)

Член редакційної колегії: **Баширбейлі Адалат Ісмаїл** — кандидат технічних наук, головний науковий спеціаліст (Баку, Азербайджанська Республіка)

Член редакційної колегії: **Кабулов Нозімжон Абдукарімович** — кандидат технічних наук, доцент (Республіка Узбекистан)

Член редакційної колегії: **Коньков Георгій Ігорович** — кандидат технічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Почужевский Олег Дмитрович** — кандидат технічних наук, доцент (Кривий Ріг, Україна)

Член редакційної колегії: **Саньков Петро Миколайович** — кандидат технічних наук, доцент (Дніпро, Україна)

Розділ «Педагогічні науки»:

Член редакційної колегії: **Кузава Ірина Борисівна** — доктор педагогічних наук, доцент (Луцьк, Україна)

Член редакційної колегії: **Лігоцький Анатолій Олексійович** — доктор педагогічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Мулик Катерина Віталіївна** — доктор педагогічних наук, доцент (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Рибалко Ліна Миколаївна** — доктор педагогічних наук, професор (Полтава, Україна)

Член редакційної колегії: **Остапівська Ірина Ігорівна** — кандидат педагогічних наук, доцент (Луцьк, Україна)

Розділ «Біологічні науки»:

Член редакційної колегії: **Федоненко Олена Вікторівна** — доктор біологічних наук, професор (Дніпро, Україна)

Член редакційної колегії: **Базаров Бахрідін Махаммадійович** — кандидат біологічних наук, доцент (Самарканд, Узбекистан)

Член редакційної колегії: **Ісмаїлова Мархамат Абдірашидівна** — кандидат біологічних наук, доцент (Самарканд, Узбекистан)

Член редакційної колегії: **Маренков Олег Миколайович** — кандидат біологічних наук, доцент (Дніпро, Україна)

Розділ «Медичні науки»:

Член редакційної колегії: **Свиридов Микола Васильович** — доктор медичних наук, головний науковий співробітник відділу ендокринологічної хірургії, керівник Центру діабетичної стопи (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Стеблюк Всеволод Володимирович** — доктор медичних наук, професор криміналістики і судової медицини, Народний Герой України, Заслужений лікар України (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Купріянова Лариса Сергіївна** — кандидат медичних наук, доцент криміналістики та судової експертології (Харків, Україна)

Розділ «Історичні науки»:

Член редакційної колегії: **Білан Сергій Олексійович** — доктор історичних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Добржанський Олександр Володимирович** — доктор історичних наук, професор (Чернівці, Україна)

Член редакційної колегії: **Уразімова Тамара Володимирівна** — PhD in History of Art, доцент (Нукус, Узбекистан)

Розділ «Філософські науки»:

Член редакційної колегії: **Ільїна Антоніна Анатоліївна** — доктор філософських наук, доцент (Київ, Україна)

ЗМІСТ
CONTENTS

БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

Кривицька Іветта Анатоліївна, Крайнюков Олексій Миколайович ПРИНЦИПИ ТА МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ ТА МОНІТОРИНГУ ВАЖКИХ МЕТАЛІВ У ҐРУНТІ УРБАНІЗОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ	9
--	---

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Чеберяко Оксана Вікторівна, Рудик Катерина Олегівна ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ОБОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	12
Шнирков Олександр Олександрович, Мельник Святослав Юрійович ОЦІНКА ВПЛИВУ ЕКОНОМІЧНИХ САНКЦІЙ США ТА ЄС НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ РФ...18	

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Муляр Анатолій Миколайович ЯМПІЛЬСЬКИЙ ПОВІТ ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ У ПОРЕФОРМЕНИЙ ПЕРІОД (1862–1872 РР.): ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ, ДЕМОГРАФІЇ ТА СТАНОВОЇ СТРАТИФІКАЦІЇ	25
--	----

МЕДИЧНІ НАУКИ

Yasynska Elvira ANALYSIS OF THE OPINIONS OF HEALTH CARE MANAGERS AT DIFFERENT LEVELS ON THE REORGANIZATION OF THE PRIMARY AND SECONDARY HEALTH CARE LINKS	33
--	----

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Клименко Світлана Іванівна ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЗАСОБАМИ ВПРАВ І ЗАВДАНЬ З ФРАЗЕОЛОГІЇ	37
Лобань Олена Олександрівна РОЛЬ НАВЧАЛЬНИХ ІГОР У ПІДВИЩЕННІ МОТИВАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	43

ТЕХНІЧНІ НАУКИ

Fialko Nataliia, Stepanova Alla, Navrodska Raisa, Shevchuk Svitlana ANALYSIS OF EXERGETIC LOSSES IN A COMBINED HEAT RECOVERY SYSTEM OF A BOILER PLANT.....	46
---	----

**Фіалко Наталія Михайлівна, Навродська Раїса Олександрівна,
Шевчук Світлана Іванівна, Гнедаш Георгій Олександрович**
ПОЛІПШЕННЯ РЕЖИМІВ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ДИМОВИХ ТРУБ ПРОМИСЛОВИХ ПЕЧЕЙ
РЕГЕНЕРАТИВНОГО ТИПУ З ПОВІТРОГРІЙНИМИ ТЕПЛОУТИЛІЗАТОРАМИ 49

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

П'явзін Сергій Дмитрович, Василенко Марина Петрівна
ОСОБЛИВОСТІ АКСІОЛОГІЧНИХ УЯВЛЕНЬ У ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКІЙ ФІЛОСОФІЇ
РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ (16–18 ст.) 55

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

Волков Юрій Михайлович
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ МЕТОДИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ
В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ 59

УДК 574.64:504.064

Кривицька Іветта Анатоліївна

кандидат біологічних наук,
доцент кафедри екологічної безпеки та екологічної освіти,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Kryvytska Ivetta

PhD in Biology, Associate Professor
V.N. Karazin Kharkiv National University

Крайнюков Олексій Миколайович

доктор географічних наук, професор,
професор кафедри екологічної безпеки та екологічної освіти
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Krainiukov Oleksii

Doctor of Geographical Sciences, Professor
V.N. Karazin Kharkiv National University

ПРИНЦИПИ ТА МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ ТА МОНІТОРИНГУ ВАЖКИХ МЕТАЛІВ У ҐРУНТІ УРБАНІЗОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

PRINCIPLES AND METHODS OF DIAGNOSTIC AND MONITORING OF HEAVY METALS IN THE SOIL OF URBANIZED AREAS

Анотація. Обґрунтовано необхідність удосконалення моніторингу забруднення важкими металами ґрунтів урбанізованих територій з використанням комплексу хіміко-аналітичних та біодіагностичних методів. Доведено, що для ґрунтів урболандшафтів недостатньо оцінювати рівень забруднення тільки за перевищенням вмісту важких металів, а необхідно доповнювати методи хіміко-аналітичних досліджень методами біодіагностики, зокрема, даними фітотоксичності.

Ключові слова: ґрунти, урбанізовані території, забруднення, важкі метали, фоновий вміст, моніторинг, біодіагностика.

Summary. The necessity of improving the monitoring of heavy metal contamination of the soils of urbanized areas using a complex of chemical-analytical and biodiagnostic methods is substantiated. It has been proven that for the soils of urban landscapes it is not enough to assess the level of pollution only by the excess of the content of heavy metals, and it is necessary to supplement the methods of chemical and analytical research with biodiagnostic methods, in particular, phytotoxicity data.

Key words: soils, urbanized territories, pollution, heavy metals, background content, monitoring, biodiagnostics.

Актуальність проблеми. Традиційним методом оцінки забруднення ґрунтів, що знаходяться під сукупним техногенним впливом, є визначення запропонованого Ю.Ю. Саєтом так званого сумарного показника забруднення (Z), який розраховується шляхом складання n-ї кількості так званих коефіцієнтів концентрації (Kc), тобто перевищень вмісту хімічних елементів у ґрунті над їхніми фоновими значеннями. Основу цього методу складає відношення фактичного вмісту потенційно небезпечного елемента (або речовини) до його природного вмісту (або нормованого значення, наприклад ГДК).

Аналогічний підхід передбачено і в національному стандарті ДСТУ 7243, призначеного для техногенно забруднених земель, що знаходяться у сільськогосподарському використанні.

Ландшафтам усіх урбанізованих територій завжди притаманна певна аномальність, яка зазвичай є неоднорідною та розподіляється на низку дрібних аномалій, прив'язаних до сучасних або колишніх джерел емісії хімічних елементів. Ґрунти урбанізованих територій характеризуються набагато більшою мінливістю хімічного складу, ніж ґрунти земель сільськогосподарського

призначення, оскільки до природної варіабельності додаються інтенсивні потоки міграції, пов'язані із атмосферним осадженням, наявністю твердої міської поверхні та виділенням відходів [1].

Активно перерозподіляються за профілем такі елементи, як As, Ba, Cd, Cr, Cu, Ga, Ge, Mo, Ni, Pb, Sb, Se, Sn, W, Y і Zn. Дослідження в зоні впливу металургійних підприємств показали, що криві розподілу валового вмісту та рухомих форм важких металів у профілі забруднених ґрунтів значно відрізняються від незабруднених аналогів, що можна охарактеризувати як техногенно-аккумулятивний тип розподілу.

Мета. Обґрунтувати удосконалення моніторингу забруднення важкими металами ґрунтів урбанізованих територій з використанням комплексу хіміко-аналітичних та біодіагностичних методів.

Виклад основного матеріалу. Дослідники проблеми міграції важких металів наголошують, що ґрунти — це не тільки середовище для вирощування рослин та резервуар для захоронення відходів, але й потужне джерело надходження багатьох забруднюючих речовин до поверхневих та підземних вод, атмосфери та продуктів харчування людини [1].

Відомо, що реакція середовища також безпосередньо впливає на рухомість хімічних елементів. У кислому середовищі більшість катіоногенних елементів (Cd, Hg, Pb, Ni, Co, Mn, Zn, Cu тощо) легко мігрує, а підвищення рН призводить до різкого зниження інтенсивності міграційних процесів унаслідок утворення малорозчинних сполук цих елементів. Завдяки цій особливості можливим є прогнозування виникнення осередків найбільшої небезпеки міграції потенційних токсикантів до джерел водопостачання в межах міської території [2].

В якості показника ступеня небезпеки геохімічної деструкції ґрунтів унаслідок техногенного надходження важких металів М. А. Глазовською було запропоновано розраховувати час, необхідний для подвоєння їхньої маси у верхньому шарі. За оцінкою Л. М. Дмитракова та Д. Л. Пинського, для міських ґрунтів приватної забудови, що використовуються як городи, цей час складає від 410 до 1066 років.

Таким чином, міграція важких металів у зонах техногенного забруднення істотно впливає на перебіг екологічної обстановки і залежить від функціональної структури міста, рельєфу, рослинності, кислотно-основних та відновно-окислювальних умов. Разом з тим кількісно оцінити внесок міграційних процесів у акумуляцію або розсіяння

важких металів у ґрунтовому покриві складно через їх повільний перебіг, що є завданням організації довгострокового моніторингу.

Найчастіше для дослідження забруднення ґрунтового покриву урбанізованих територій застосовують еколого-геохімічну методологію, провідником якої в Україні був Е. Я. Жовинський та його учні, які визначали геохімічні параметри ґрунтів за 13 класами геохімічних ландшафтів України, особливо в межах східної частини України. Еколого-геохімічні дослідження агроландшафтів більше зорієнтовано на взаємозв'язок ґрунтів із рослинністю та поверхневими і підґрунтовими водами, що визначає збалансованість мікроелементного складу для живлення рослин і тварин. Оскільки в межах урбанізованих територій компоненти агроландшафтів і урболандшафтів часто дуже тісно пов'язані, дослідники неминуче змушені поєднувати геохімічні підходи із агрохімічними [3] та екоотоксикологічними [4]. Незважаючи на наявну розбіжність в оцінках забруднення за різними методами, більшість дослідників вважає, що оцінка біодоступності забруднюючих речовин у міському середовищі може пояснити складні відносини між урбоґрунтами, впливом забруднювачів та станом здоров'я населення.

Висновки. Найбільш інформативним і стабільним компонентом ландшафту вважаються ґрунти, структура яких справляє відчутний вплив на суміжні компоненти. Серед трьох структурних елементів біосфери (атмосфери, гідросфери, літосфери) центральною ланкою є ґрунти, які відіграють визначальну роль у їх формуванні і суттєво впливають на перерозподіл речовини і енергії в інших компонентах природного середовища. Контроль процесів деградації і відтворення ґрунтів повинен здійснюватися під час ведення комплексного моніторингу як системи спостережень за екологічним станом ґрунтів з метою їх раціонального використання та охорони. На сьогодні потрібно створювати систему ґрунтового-екологічного моніторингу, адаптовану до умов комплексного антропогенного впливу на ґрунти.

Очевидно, що для ґрунтів міських урболандшафтів, які знаходяться під сукупною дією різних полютантів, недостатньо оцінювати рівень забруднення тільки за перевищенням вмісту важких металів, а необхідно або значно розширювати перелік хімічних речовин, які контролюються, або долучати для моніторингу методи біодіагностики. На нашу думку, останнє є реалістичнішим та економічно обґрунтованішим.

Література

1. Urban Soil Geochemistry of Glasgow — Main Report. Edinburg: British Geological Survey. 2012. 374 s. URL: http://nora.nerc.ac.uk/id/eprint/18009/3/App3-6_OR08002.pdf (дата звернення: 02.07.2023)
2. Тітенко Г.В., Клещ А.А. Особливості геохімічної міграції елементів та сполук у природних та природно-антропогенних комплексах річкової долини р. Лопань. Людина та довкілля. Проблеми неоекології. 2015. № 1–2. С. 35–45. URL: http://journals.uran.ua/ludina_dov/article/view/49124 (дата звернення: 02.07.2023)
3. Мірошніченко М.М., Фатєєв А.І. Агрогеохімія мікроелементів в ґрунтах України. Агрохімія і ґрунтознавство. Спецвипуск до VIII з'їзду УТГА. Книга перша. С. 98–107. URL: https://kнау.kharkov.ua/miroshnichenko_.html (дата звернення: 02.07.2023)
4. Мислива Т.М. Екотоксикологічна оцінка компонентів агро- та урболандшафтів Житомирського Полісся за вмістом ряду важких металів: автореф. дис. ... д-ра с.-г. наук. Київ: НУБІП, 2012. 46 с. URL: http://dglіb.nubіp.edu.ua/bitstream/123456789/6189/1/Bylugin_Monitoring%20yakosti%20gruntiv.pdf (дата звернення: 02.07.2023)

Чеберяко Оксана Вікторівна

*доктор історичних наук, кандидат економічних наук, професор
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Cheberyako Oksana

*Doctor of Historical Sciences, PhD in Economics, Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

Рудик Катерина Олегівна

*аспірант спеціальності «Фінанси, банківська справа, страхування»
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Rudyk Kateryna

*PhD Student of the
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

DOI: 10.25313/2520-2057-2023-12-9005

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ОБОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

DIGITALIZATION AND IMPACT ON THE FORMATION OF FINANCIAL RESOURCES FOR DEFENSE ACTIVITIES UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL

Анотація. У статті досліджено роль цифровізації для економіки воєнного стану та її вплив на формування фінансових ресурсів оборонної діяльності. Уточнено сутнісні характеристики цифровізації в економіці, зокрема, визначення таких понять, як «цифровізація» та «цифрова економіка», визначено ключові напрями впливу цифрових інструментів на економіку в умовах воєнного стану. Виявлено основні переваги та недоліки цифровізації: ключовою перевагою цифровізації в умовах воєнного стану є можливість застосування ряду новітніх розробок у всіх сферах життя з метою оптимізації діяльності людей та процесів (програма «Digital for freedom»), основним недоліком є посилення ризиків для кібербезпеки та загрози для інформаційної безпеки, слабке місце – неможливість використання її інструментів під час блекауту. Досліджено напрями зв'язку між цифровізацією та формуванням фінансових ресурсів оборонної діяльності. Визначені напрями стосуються необхідності збільшення фінансування в сфері оборони на забезпечення кібербезпеки, розвиток новітніх технологій, вдосконалення комунікаційних систем (забезпечення швидкого та безперебійного обміну інформацією між військовими підрозділами), аналітику та обробку даних (системи аналізу та обробки великих обсягів даних), впровадження військового Інтернету речей (IoT) (розширення використання підключених пристроїв та датчиків у військових операціях), розробку кіберфізичних систем (створення інтегрованих систем, які поєднують цифрові технології з фізичними засобами військового спорядження), електронну війну (розвиток та застосування електронних засобів бойової підтримки).

Ключові слова: цифровізація, воєнний стан, фінансові ресурси оборонної діяльності, фінансування оборони, кібербезпека, інформаційна безпека.

Summary. The article examines the role of digitalization for the economy of martial law and its impact on the formation of financial resources for defense activities. The essential characteristics of digitization in the economy are clarified, in particular, the definition of such concepts as «digitalization» and «digital economy», the key directions of the influence of digital tools on the economy in the conditions of martial law are determined. The main advantages and disadvantages of digitalization are revealed: the key advantage of digitalization in martial law is the possibility of applying a number of the latest developments in all spheres of life in order to optimize the activities of people and processes (the «Digital for freedom» program), the main disadvantage is the strengthening of risks to cyber security and threats to information security, a weak point is the impossibility of using its tools during a blackout. The areas of connection between digitization and the formation of financial resources of defense activities have been studied. The identified directions relate to the need to increase funding in the field of defense

to ensure cyber security, the development of the latest technologies, the improvement of communication systems (ensuring fast and uninterrupted exchange of information between military units), analytics and data processing (systems for analyzing and processing large volumes of data), the implementation of the military Internet of Things (IoT) (the expansion of the use of connected devices and sensors in military operations), the development of cyber-physical systems (the creation of integrated systems that combine digital technologies with physical means of military equipment), electronic warfare (the development and application of electronic means of combat support).

Key words: digitalization, martial law, financial resources of defense activities, defense financing, cyber security, information security.

Постановка проблеми. Початок третього тисячоліття характеризується ескалацією існуючих та появою нових, у тому числі збройних, конфліктів у світі. Сучасні тенденції до глобалізації, цифрової трансформації, інтеграції економік зумовлюють не лише нові можливості для країн, а і нові форми, інструменти, методи для таких конфліктів. Це робить процеси розвитку конфліктів більш складними, комплексними, інклюзивними. Відповідно, традиційні шляхи розв'язання конфліктів стають менш актуальними, зумовлюючи необхідність пошуку нових, альтернативних шляхів їх врегулювання. Основну частку видатків державного бюджету України в умовах війни становлять видатки на безпеку і оборону, які у I кварталі 2023 року склали 61% [11]. Сучасні виклики вимагають застосування відповідних дієвих рішень з урахуванням процесів цифровізації. Широкомасштабна війна, яку веде Росія проти України, призвела до необхідності зростання видатків на оборону, тому дослідження ролі цифровізації у процесі формування фінансових ресурсів оборонної діяльності є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Збільшення фінансування оборони України в умовах широкомасштабної війни є надзвичайно важливим питанням і при цьому важливо визначити, яке місце у цьому процесі відводиться цифровізації і чи може вона здійснювати позитивний вплив на збільшення фінансових ресурсів оборонної галузі.

Проблеми фінансування оборони України були розглянуті у статті Телегіна В. [14], де визначено роль економічної політики у забезпеченні національної безпеки. У дослідженні також значну увагу приділено проблемам фінансування оборони, виконанню оборонного бюджету, проведено порівняння воєнних витрат України та провідних країн світу.

Корецький А. та ін. [2] досліджують сутнісну характеристику та обґрунтовують необхідність належного нормативно-правового регулювання механізму управління оборонними ресурсами. Особливої уваги у роботі заслуговує формування вченими механізму управління оборонними ресурсами та визначення основних підходів до побудови системи управління ними. Кириленко О. [19, с. 179] вивчає сучасні тенденції видатків на оборону з державного бюджету України, на основі

аналізу яких дослідниця формує перелік існуючих проблем в сфері оборонних видатків, а також пропонує власне бачення їх вирішення. Чеберяко О. [15] проводить комплексний аналіз існуючих конфліктів у світі, основних підходів до фінансування оборони, що застосовуються в країнах світу, джерел фінансування та структури видатків на оборону в Україні, нових тенденцій у фінансуванні оборони України після повномасштабного вторгнення тощо.

Зв'язок між розвитком цифровізації та оборонними можливостями країни, у тому числі фінансовими, досліджували Чорна О. та Брюховецький Я. [16]. Вчені дійшли висновку, що основна роль цифрових інструментів в умовах воєнного стану, особливо на початку вторгнення, полягала у сприянні реалізації первинних потреб населення та бізнесу. Красота-Мороз Г., Горбачевський С. та Полторак М. [7] визначають роль цифровізації у трансформації системи наукової та науково-технічної діяльності в системі Міністерства оборони України. Вчені розкривають, які нормативно-правові акти регулюють цей процес, пріоритетні задачі Міністерства оборони в сфері цифровізації, проблемні аспекти питання, а також пріоритетні напрями процесу цифровізації системи наукової та науково-технічної діяльності в системі Міністерства оборони. Кузьменко О. та ін. [8] розглядають проблеми протидії кіберзлочинності та легалізації кримінальних доходів в умовах цифровізації фінансового сектору України.

Зазначені дослідження мають значний вплив на розвиток теоретичних та методологічних основ у своїй предметній області, проте питання ролі цифровізації в умовах воєнного стану та її впливу на формування фінансових ресурсів оборонної діяльності висвітлені в них вкрай фрагментарно, тому потребують систематизації та більш комплексного підходу до вивчення.

Формулювання цілей статті. Основною метою статті є дослідження ролі цифровізації у розвитку економіки в умовах воєнного стану та її впливу на формування фінансових ресурсів оборонної діяльності України. Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити такі завдання: розглянути трактування сутнісної характеристики цифровізації економіки; визначити ключові напрями впливу цифрових інструментів на економіку в умовах

воєнного стану; встановити зв'язок між цифровізацією та формуванням фінансових ресурсів оборонної діяльності.

Виклад основного матеріалу ***Сутнісні характеристики цифровізації економіки***

Цифровізація є фундаментальною рушійною силою, спричиненою четвертою промисловою революцією та Інтернетом речей, яка змінила наш підхід до бізнес-процесів і діяльності та мислення про них [3].

Цифрові технології, від веб-сайтів і соціальних медіа до хмарних сховищ, датчиків, штучного інтелекту та підключених пристроїв, призвели до «датафікації» нашого суспільства, що привертає дедалі більшу увагу науковців [1].

Мельник Л. досліджує цифровізацію з точки зору вузького та широкого розуміння. Так, в контексті першого підходу цифровізація полягає у переході від аналогового до цифрового методу запису та передачі певної інформації [9, с. 11]. Широкий підхід до розуміння цифровізації розкриває її як процес, під час якого відбувається перетворення господарських систем при одночасному зростанні застосування цифрових технологій у всіх галузях діяльності людей — від побутових справ до процесів на рівні всієї національної економіки. Такий перехід визначають як «цифровізація економіки», також відому як «е-економіка», «нова економіка» або «мережева економіка». Вчені наводять основні ознаки е-економіки, до яких належать хмарні технології, Інтернет речей, цифрові бізнес-моделі та платформи, штучний інтелект, автоматизація, цифровізація фінансової сфери та багато інших [9, с. 13]. Можна визначити такі основні елементи економічної системи е-економіки: держава і суспільство, фінанси і торгівля, кібербезпека, інфраструктура і зв'язок, освіта і кадри, медіа й розваги, стартапи та інвестиції, маркетинг і реклама, [4, с. 21]. Саме фінансовому сектору характерне досить активне запровадження інновацій, що підтверджується виникненням ряду нових продуктів, інноваційних технологій, а також інститутів [12, с. 27]. За останні роки високої актуальності набули такі напрями запровадження інновацій у фінансовому секторі, як фінансовий інжиніринг, Фінтех, блокчейн, фінансовий нетворкінг [6, с. 67].

Одним з найбільш перспективних напрямів використання цифрових технологій у державних фінансах є блокчейн. Блокчейн інфраструктури може застосовуватися в якості бази для здійснення ряду проєктів, у тому числі в сфері реєстрації народжуваності, смертності, бізнесу, прав власності, укладання шлюбу, документообігу, формування реєстру транспортних засобів та багать інших [18, с. 352–353].

Найбільш загальне розуміння поточного стану процесу цифрової трансформації в Україні можна отримати через аналіз Індексу цифрової трансформації регіонів України. На рисунку 1 наведено його значення за регіонами.

Індекс цифрової трансформації регіонів враховує такі складові: інституційна спроможність, візитівка області, розвиток ЦНАП, режим «без паперів», розвиток Інтернету, цифрова освіта, проникнення базових е-послуг, галузева цифрова трансформація. Середнє значення індексу по Україні становить 0,651 (при максимальному значенні 1) [10]. З рисунка 1 видно, що лідерами за розвитком цифрової трансформації є Дніпропетровська, Тернопільська, Одеська та Полтавська області. Варто зазначити, що в регіонах, де відбувались або продовжують відбуватись активні воєнні дії, значення індексу здебільшого є значно нижчими.

Напрями впливу цифровізації на економіку в умовах воєнного стану

В умовах воєнного стану вплив цифровізації має як позитивні ефекти, так і створює ряд загроз. Позитивний вплив полягає у можливості застосування ряду новітніх розробок у всіх сферах життя з метою оптимізації діяльності людей та процесів. У цьому контексті слушно згадати програму «Digital for freedom», яка передбачає участь провідних технологічних компаній світу з метою розвитку цифровізації в Україні в умовах війни. Дана програма реалізується за такими напрямками:

- повний перехід державних послуг в режим онлайн;
- програма захисту реєстрів держави;
- програма створення електронного суду;
- програма оптимізації системи кібербезпеки;
- програма покращення цифрових навичок у літніх людей;
- розвиток електронної освіти;
- цифрова митниця;
- електронна охорона здоров'я;
- запровадження електронних грошей та розширення системи безготівкових розрахунків [10; 13, с. 256].

Ці та інші напрями суттєво змінюють життя людей та економіку країни в цілому. Доцільно звернути увагу на певні слабкі місця, виявлення яких уможливили, поза іншим, воєнні дії.

По-перше, слабкі сторони цифровізації проявились через руйнування інфраструктури та енергетичної сфери, наслідком чого був блекаут [5, с. 220]. Цифровізація передбачає користування електронними пристроями, а також доступ до Інтернету, для чого необхідне безперервне енергопостачання та належне Інтернет-покриття.

По-друге, це ризики інформаційної безпеки [4, с. 22]. Цифровими засобами може поширюватись шкідлива інформація, яка містить, наприклад,

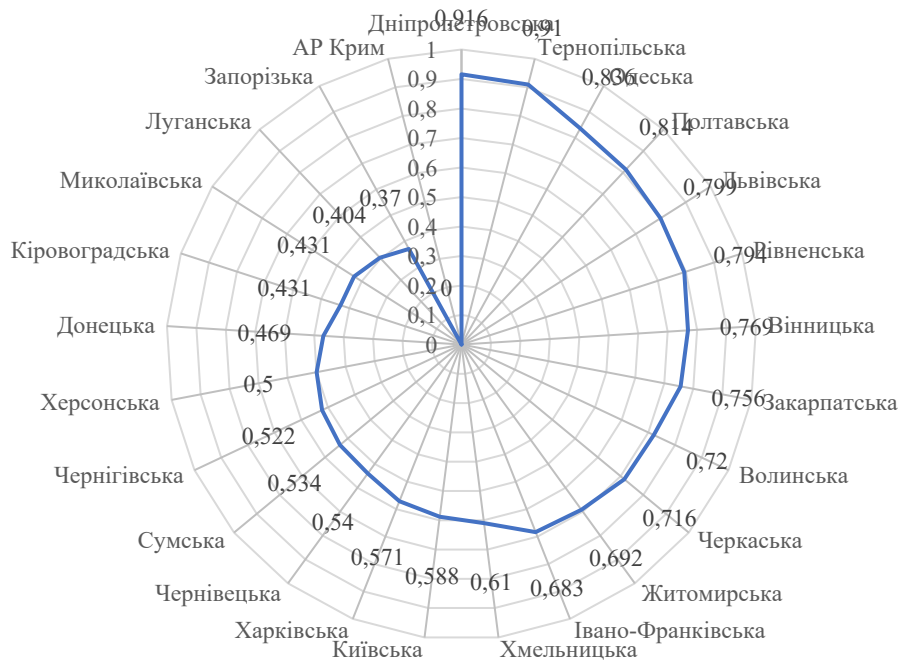

Рис. 1. Значення Індексу цифрової трансформації регіонів станом на кінець 2022 року

Джерело: побудовано авторами за даними [10]

Примітка: для Луганської області індекс вказано станом на 24.02.22

пропаганду та маніпуляції, що створює загрозу для інформаційної безпеки.

По-третє, порушення кібербезпеки. Кібербезпеку можна визначити як складову інформаційної безпеки, а її особливість полягає в тому, що втручання відбувається із застосуванням новітніх методів та технологій, програмного забезпечення, наслідком чого може бути витік інформації, її викрадення, змінення, викривлення тощо.

Отже, цифровізація є вимушеною необхідністю через свої численні переваги, однак вона налічує і ряд загроз, які є особливо небезпечними в умовах воєнного стану. Зважаючи на визначені переваги та недоліки цифровізації під час війни, доцільно виявити її вплив на формування фінансових ресурсів оборонної діяльності. Гіпотеза про існування такого впливу зумовлена, з одного боку, тим, що цифровізація, як зазначалось вище, проникає фактично в усі сфери діяльності соціуму та держави. З іншого боку, фінансування оборони є одним з найважливіших напрямів забезпечення національної безпеки в умовах широкомасштабної війни. З цього випливає, що, по-перше, цифровізація гіпотетично впливає на формування фінансових ресурсів оборонної діяльності, а, по-друге, вона може транслювати у цю сферу певні властиві їй ризики. Це зумовлює виключну важливість досліджуваного питання.

Зв'язок між цифровізацією та формуванням фінансових ресурсів оборонної діяльності

Перш ніж переходити до визначення можливих напрямів зв'язку між цифровізацією та

формуванням фінансових ресурсів оборонної діяльності (фінансуванням оборони), слушно зазначити, з огляду на проведене у статті дослідження, що цифровізація приводить до появи нових видів загроз і потреб у підвищенні оборонної могутності. Наразі інформаційні системи військових структур масово використовуються для збору та обробки великих обсягів даних, розробки програмного забезпечення та керування операціями. Але це також означає, що ці системи стають цільовими для кібератак та хакерських атак. Військові структури повинні інвестувати в цифрову безпеку, щоб захистити свої системи від вторгнень та забезпечити стійкість проти кіберзагроз. Це вимагає значних витрат на кіберзахист, а також на навчання та підготовку військових спеціалістів у галузі кібербезпеки. Крім того, вплив цифровізації на фінансування оборони полягає в зростанні вартості розвитку та впровадження новітніх технологій. Цифрові інновації, такі як штучний інтелект, безпілотні системи, кіберфізичні системи та інші, вимагають значних витрат на дослідження, розробку та впровадження. Це ставить перед військовими структурами складні завдання щодо забезпечення фінансування таких витрат.

Слід зазначити, що основні проблемні питання щодо цифровізації та фінансування оборони стосуються питань забезпечення кібербезпеки і недостатнього обсягу фінансових ресурсів. Систематизуючи та узагальнюючи напрями зв'язку між цифровізацією та фінансуванням оборони, можна сформулювати їх розширений перелік:

- 1) забезпечення кібербезпеки: цифровізація потребує збільшення фінансування для забезпечення цифрової безпеки військових систем та захисту від кібератак;
- 2) розвиток нових технологій: цифровізація зумовлює значне збільшення витрат на дослідження, розробку та впровадження цифрових інновацій, таких як штучний інтелект, безпілотні системи та кіберфізичні системи;
- 3) вдосконалення комунікаційних систем: постає потреба фінансування для розвитку та впровадження високоефективних комунікаційних мереж для забезпечення швидкого та безперервного обміну інформацією між військовими підрозділами;
- 4) аналітика та обробка даних: необхідність здійснювати інвестиції в системи аналізу та обробки великих обсягів даних для отримання розуміння та використання важливої інформації щодо оборонної діяльності;
- 5) впровадження військового Інтернету речей (IoT): потребує фінансування для розширення використання підключених пристроїв та датчиків у військових операціях для збору даних та покращення прийняття рішень;
- 6) розробка кіберфізичних систем: здійснення витрат на створення інтегрованих систем, які поєднують цифрові технології з фізичними засобами військового спорядження та устаткування для підвищення його ефективності та функціональності;
- 7) електронна війна: вимагає збільшення фінансування для розвитку та застосування електронних засобів бойової підтримки, таких як системи перешкод, системи виявлення та ін.

Основні видатки державного бюджету в сфері оборони, пов'язані з цифровізацією, представлені у бюджетній програмі «Розвиток, закупівля, модернізація та ремонт озброєння, військової техніки, засобів та обладнання» (код програмної класифікації видатків та кредитування державного бюджету — 2101150). Загальні видатки, спрямовані на реалізацію цієї програми у 2022 році склали 227198423,1 тис. грн. Основними напрямками здійснення витрат, пов'язаних безпосередньо із цифровізацією і наведені у відповідній програмі на 2022 рік, є (загальний та спеціальний фонди):

- проведення НДДКР — 905939 тис. грн;
- створення ЄАСУ ЗСУ — 163494,7 тис. грн;
- створення інформаційної структури Міністерства Оборони України — 60000 тис. грн;
- забезпечення розвитку системи зв'язку — 668640 тис. грн [17].

Загальні видатки на оборону України у 2022 році склали 1536,6 млрд грн [17], з них видатки на цифровізацію в сфері оборони за визначеними основними напрямками лише 0,16%, що свідчить про недостатнє фінансування цифрової трансформації оборонної діяльності на території України.

Отже, першочерговим завданням оборонної сфери щодо цифровізації має бути забезпечення кібербезпеки з метою протидії несанкціонованому доступу та використанню конфіденційних даних, що може зашкодити національній безпеці. Крім того, важливим аспектом є розвиток інноваційних технологій для підвищення ефективності, покращення комунікацій та безпеки ЗСУ. Аналіз видатків на фінансування цифрових заходів в сфері оборони демонструє їх недостатній обсяг. Враховуючи той факт, що інновації можуть суттєво посилити безпеку даних та удосконалити діяльність ЗСУ, необхідно приділити більше уваги залученню інвестицій у цю сферу.

Висновки. В результаті проведеного дослідження було уточнено поняття «цифровізації» та «цифрової економіки». Так, перше поняття у найбільш загальному вигляді полягає у переході від аналогових систем зберігання та передачі інформації до цифрових. Друге поняття розповсюджує такий перехід на всі господарські процеси. Також, визначено особливості процесу цифровізації в умовах воєнного стану, її переваги та недоліки. Особливої уваги заслуговують виявлені недоліки — неможливість застосування цифрових засобів в умовах блекауту, ризику для інформаційної та кібербезпеки. Визначено перелік напрямів зв'язку між цифровізацією та фінансуванням оборони, які полягають у збільшенні потреб у фінансових ресурсах для здійснення інвестицій у розвиток цифрових технологій, спрямованих на забезпечення безпеки, покращення боєздатності армії та воєнної комунікації тощо.

Література

1. Agostino D., Saliterer I., Steccolini I. Digitalization, accounting and accountability: A literature review and reflections on future research in public services. *Financial Accountability & Management*. 2022. Vol. 38, No. 2. P. 152–176. doi: <https://doi.org/10.1111/faam.12301>.
2. Essential characteristic and necessity of normative and legal regulation of the defense resource management mechanism / Koretskyi A. et al. *Journal of Scientific Papers -Social Development and Security*. 2023. Vol. 13, No. 1. P. 83–96. doi: <https://doi.org/10.33445/sds.2023.13.1.8>.
3. Parida V. *Digitalization. Addressing Societal Challenges*. Lulea: Lulea University of Technology, 2018. P. 23–38. URL: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:ltu:diva-68008> (дата звернення: 03.05.2023).

4. Головач Л.В. Вплив цифровізації на економіку та суспільство в умовах війни. Упровадження сучасних педагогічних технологій в умовах цифровізації економіки та суспільства: регіональний вимір: матеріали регіонального наук.-практ. семінару, 02 черв. 2022 р. Біла Церква: БІНПО ДЗВО УМО НАПН України, 2021. С. 20–26.
5. Джигора О.М. Виклики цифровізації національної економіки України в період воєнного стану. Цифрова трансформація фінансової системи України та країн V-4 в умовах євроінтеграції: збірник тез III Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 26 квіт. 2023 р. Дубляни: ЛНУП, 2023. Ч. I. С. 219–222. URL: [https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/11747/2/Ч ІЗБІРНИК ТЕЗ 2023.pdf](https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/11747/2/Ч%20IЗБІРНИК%20ТЕЗ%202023.pdf) — page=219 (дата звернення: 03.05.2023).
6. Дука А.П. Цифровізація фінансової сфери. Digital Transformations of Modernity: Proceedings of the Multidisciplinary International Scientific-Practical Conference, January 24, 2022, Coimbra, Portugal. Chernihiv: REICST, 2022. P. 67–69.
7. Красота-Мороз Г., Горбачевський С., Полтораки М. Трансформація системи наукової та науково-технічної діяльності в системі Міністерства оборони України шляхом цифровізації. Військова освіта. 2022. Вип. 2(46). С. 150–160. doi: <https://doi.org/10.33099/2617-1775/2022-02/150-160>.
8. Data-Mining для протидії кібершахрайствам та легалізації кримінальних доходів в умовах цифровізації фінансового сектору економіки України / О.В. Кузьменко та ін. Суми: Сумський державний університет, 2021. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/89098> (дата звернення: 03.05.2023).
9. Цифровізація економічних систем та людський капітал: підприємство, регіон, народне господарство / Л.Г. Мельник та ін. Mechanism of Economic Regulation. 2020. Vol. 2. P. 9–28. doi: <https://doi.org/10.21272/mer.2020.88.01>.
10. Міністерство цифрової трансформації України: офіційний сайт. URL: <https://thedigital.gov.ua/> (дата звернення: 03.05.2023).
11. Рахункова палата України: офіційний сайт. URL: <http://rp.gov.ua/PressCenter/News/?id=1554> (дата звернення: 03.05.2023).
12. Сіренко Н.М. Цифровізація фінансової сфери: тенденції та перспективи. Розвиток українського села — основа аграрної реформи в Україні: матеріали Причорноморської регіональної наук.-практ. конф. професорсько-викладацького складу, 21 квіт. 2022 р. Миколаїв: МНАУ, 2022. С. 27–28. URL: <http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/12810/1/zbirnyk-tez-22-04-22-27-28.pdf> (дата звернення: 03.05.2023).
13. Стратійчук В. Цифровізація як нова реальність України в умовах війни. Підприємництво і маркетинг у формуванні національної безпеки за умов сучасних глобальних викликів: тези доповідей Економічного науково-практичного форуму (1–3 груд. 2022 р., м. Хмельницький). Хмельницький: ХНУ, 2022. 397 с. URL: https://mr.khmnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/35/zbirnyk-tez_ekonomichnyj-forum_1-3_grudnya_2022_hmelnyczkyj.pdf#page=255 (дата звернення: 03.05.2023).
14. Телегін В.В. Вплив економічної політики на забезпечення національної безпеки України. Вчені записки Університету «КРОК». 2022. № 1(65). С. 34–42. doi: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-65-34-42>.
15. Чеберяко О.В., Чеберяко Є.А. Фінансування оборони України в умовах гібридної та широкомасштабної війни. Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Фінансова система країни: тенденції та перспективи розвитку». 2022. С. 204–209.
16. Чорна О.А., Брюховецький Я.С. Мобілізаційна економіка в Україні: огляд державних пріоритетів та можливостей використання цифрових інструментів. Економічний вісник Донбасу. 2022. № 3(69). С. 15–26. doi: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-3\(69\)-15-26](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-3(69)-15-26).
17. Про Державний бюджет України на 2022 рік: Закон України від 02.12.2021 р. № 1928-IX: станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#Text> (дата звернення: 15.06.2023).
18. Чеберяко О.В. Діджиталізація у сфері державних фінансів та управління // Цифрова економіка: зб. матеріалів II Нац. наук.-метод. конф., 17–18 жовт. 2019 р. Київ: КНЕУ, 2019. С. 350–355. URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/31615/ZE_2019_94.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 15.06.2023).
19. Кириленко О.П. Сучасні тенденції видатків на оборону з державного бюджету України. Світ фінансів. 2019. № 3(60). С. 179–188.

Шнирков Олександр Олександрович

*кандидат економічних наук, доцент кафедри світової економіки
Державний торговельно-економічний університет*

Shnyrkov Oleksandr

*Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor of the Department of World Economy
State University of Trade and Economics
ORCID: 0000-0002-2493-4284*

Мельник Святослав Юрійович

*здобувач вищої освіти освітнього ступеня «магістр»
з міжнародної економіки*

Державного торговельно-економічного університету

Melnyk Svyatoslav

*Master's degree Student in the educational program International Economics
State University of Trade and Economics
ORCID: 0009-0007-1848-1868*

DOI: 10.25313/2520-2057-2023-12-9015

ОЦІНКА ВПЛИВУ ЕКОНОМІЧНИХ САНКЦІЙ США ТА ЄС НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ РФ

ASSESSMENT OF THE IMPACT OF ECONOMIC SANCTIONS OF THE USA AND THE EU ON THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMICS OF THE RUSSIA

Анотація. Дана стаття присвячена оцінці впливу економічних санкцій США та ЄС на розвиток економіки РФ. Враховуючи важливість міжнародних економічних санкцій, як інструменту регулювання зовнішньої політики країн, проблематика дослідження наслідків їх накладання на економіку Росії як для країни, котра посягнула на суверенітет України та на її цілісність, через що й було накладено санкції США та країнами ЄС. Тому на основі даних фінансової служби США, Єврокомісії та різноманітних інформаційних джерел міжнародних організацій та ЄС розглянуто вплив та наслідки для російської економіки, котрі стали помітними одразу, і на даний момент не розглядаються довгострокові прогнози, а лише оцінка явищ наявний саме зараз. Оцінка цих явищ є важливою, оскільки наочно демонструється скільки буде коштувати економіці країни-агресора посягання на цілісність України та порушення міжнародних норм.

Метою даної статті є розкриття стану та оцінка наслідків вплив економічних санкцій, викладених США та Європейським Союзом, на розвиток секторів та галузей РФ, а також економіки країни в цілому.

В статті було використано методи аналізу та синтезу, порівняння, групування та систематизації, елементи інституційного підходу.

В статті визначено, що накладання міжнародних економічних санкцій США та ЄС після подій 24 лютого 2022 року значно підірвало економіку РФ та знизило її позиції на міжнародній арені. Розглянуто наслідки впровадження економічних санкцій США та країнами ЄС на РФ, зокрема щодо негативного впливу на економічний розвиток та функціонування економіки в цілому.

Також в статті зазначається, що санкції негативно вплинули на курс рубля, інвестиційний клімат країни, зовнішню торгівлю (експорт та імпорт деяких категорій товарів), приватний сектор та банківську систему. Також, в зв'язку з ситуацією в Україні та санкціями, нарощуються суперечності між РФ та заходом щодо позицій та присутності РФ у міжнародних організаціях.

У підсумку автор дає висновок щодо стану економіки РФ та їх наслідків після початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну 2022 року, та санкцій котрі були впроваджені щодо Росії.

Ключові слова: міжнародні економічні санкції, економічний розвиток, інфляція, зовнішня торгівля.

Summary. This article is devoted to the assessment of the impact of US and EU economic sanctions on the development of the Russian economy. Taking into account the importance of international economic sanctions as a tool for regulating the foreign policy of countries, the issue of researching the consequences of their imposition on the economy of Russia as a country that encroached on the sovereignty of Ukraine and its integrity, due to which the USA and EU countries imposed sanctions. Therefore, on the basis of the data of the financial service of the USA, the European Commission and various information sources of international organizations and the EU, the impact and consequences for the Russian economy, which became noticeable immediately, were considered, and at the moment long-term forecasts are not considered, but only the assessment of the phenomena available right now. The assessment of these phenomena is important, as it clearly demonstrates how much it will cost the economy of the aggressor country to encroach on the integrity of Ukraine and violate international norms.

The purpose of this article is to reveal the state and assess the impact of the economic sanctions imposed by the United States and the European Union on the development of sectors and industries of the Russian Federation, as well as the country's economy as a whole.

The article used the methods of analysis and synthesis, comparison, grouping and systematization, elements of the institutional approach.

The article determined that the imposition of international economic sanctions by the USA and the EU after the events of February 24, 2022 significantly undermined the economy of the Russian Federation and lowered its position in the international arena. The consequences of the introduction of economic sanctions by the USA and the EU countries on the Russian Federation, in particular regarding the negative impact on economic development and functioning of the economy as a whole, are considered.

The article also notes that the sanctions had a negative impact on the ruble exchange rate, the country's investment climate, foreign trade (export and import of certain categories of goods), the private sector and the banking system. Also, in connection with the situation in Ukraine and sanctions, contradictions between the Russian Federation and the West regarding the positions and presence of the Russian Federation in international organizations are increasing.

In the end, the author gives a conclusion about the state of the economy of the Russian Federation and their consequences after the beginning of the full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine in 2022, and the sanctions that were implemented against Russia.

Key words: international economic sanctions, economic development, inflation, foreign trade.

Вступ. Санкції — це засіб не фізичного та не насильницького впливу на зовнішню політику інших країн, це один із «мирних» методів впливу на іншу державу, який має на меті змінити її політику, не вступаючи в пряму конфронтацію.

Після початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України, однієї з найбільш значущих подій останнього десятиліття для всього світу, яка вплинула на кожну країну світу та на світову економіку в цілому, цивілізований світ мав певну реакцію, особливо США та ЄС. Сполучені Штати та країни ЄС розробили та впровадили низку санкцій на країну-агресора з метою економічного тиску та впливу на зовнішню політику РФ. Санкції стали справжнім викликом для російської економіки та негативно вплинули на більшу частину секторів економіки, торгівлю, бізнес та добробут населення країни.

Аналізуючи макроекономічні ефекти від накладання санкцій, можна зробити висновок, що на даний момент вони мали досить руйнівний характер та істотно вплинули на економіку РФ, але наразі досить важко робити будь-які прогнози щодо подальшого економічного розвитку Росії, адже наслідки такого економічного тиску можуть бути непередбачуваними. Але вже минуло більше року після накладання жорстких пакетів санкцій, тому прямо зараз можна аналізувати певні висновки за цей період. Наразі дискусійними питаннями є: підсумування втрат російської економіки після

введення санкцій США та ЄС, економічний розвиток РФ в умовах жорстких санкцій, доля національної валюти РФ, позиції країни на світовій арені, чи ефективні взагалі економічні санкції в ситуації, коли мова йде про порушення міжнародних норм та законів і чи достатньою є реакція США та ЄС у випадку, коли Росія зробила неприпустимий крок для світової спільноти, спричинивши найбільший військовий конфлікт в Європі за останні десятиліття. Це стало глобальним викликом для всього цивілізованого світу, а також для ЄС та США, чиї економічні санкції ми і будемо досліджувати.

Постановка завдання. Розвиток економіки РФ після накладання міжнародних економічних санкцій наразі є однією з найактуальніших наукових проблем, яку досліджують світові аналітики та економісти. У зв'язку з зовнішньою політикою Росії, котра є абсолютно не прийнятною для цивілізованого світу, на неї почали активно накладати санкції, які спричинили низку негативних економічних наслідків. Проблематика наслідків санкцій на економіку РФ найбільш точно та яскраво розкривається в працях вітчизняних [1–3] та зарубіжних вчених [9], а також демонструється в звітах офіційних інформаційних джерел [4–8; 10–11]. Різноманітні дослідження вказують на те, що тематика впливу міжнародних економічних санкцій, особливо США та ЄС, вимагає більш точного висвітлення впливу різних чинників.

Наразі серед досліджень у цій сфері потребують вирішення питання щодо оцінки коротко- та довгострокових наслідків впровадження санкцій на економіку РФ, адже наслідки такого тотального вигнання та ізолювання країни від всього світу можуть бути досить різноманітними і непередбачуваними. Також важливим питанням є подальший економічний тиск на РФ задля підтримки та приближення перемоги України.

Результати. Економічні санкції є інструментом, яким користуються економічно розвинуті країни для впливу на поведінку інших держав, демонстрації свого лідерства та спонукання до проведення соціальних або політичних змін в цих країнах [3].

Мета економічних санкцій США та ЄС (котрі були накладені у відповідь на повномасштабне вторгнення країни-агресора в Україну та доповнюють санкції 2014 року) проти Росії — це завдати серйозних наслідків для економіки Росії та створити перешкоди за допомогою обмежувальних заходів у вигляді санкції, а саме: економічні санкції та візові заходи, також вони включають індивідуальні санкції спрямовані проти осіб, відповідальних за підтримку, фінансування чи здійснення дій, для країни, підприємств та людей, що діють в протиріччі з територіальною цілісністю, суверенітетом та незалежністю України, або ті, хто отримує користь від таких дій [4].

Звісно, що даний акт ворожого захоплення суверенної держави не міг обійтися без уваги цивілізованого світу і міжнародними організаціями в тому числі. Хоч Захід і не надав повноцінної підтримки Україні у військовій сфері, але Україна отримала допомогу у вигляді міжнародних економічних санкцій, які мають руйнівний вплив на економіку РФ [1].

Санкції ЄС проти Росії застосовувалися в таких сферах:

- Щодо фізичних та юридичних осіб, а саме: замороження активів, заборона фінансування та, додатково для фізичних осіб, заборона подорожей.
- ЄС заборонив РФ користуватися ринками капіталу, котрі збільшують вартість запозичених коштів для юридичних та фізичних осіб, що підпадають під санкції, та поступово знищує умови для продовження діяльності промисловості Росії.
- ЄС блокує резерви Росії в іноземній валюті, які зберігались в ЄС. Також ЄС від'єднав основні російські банки від системи SWIFT. Цей захід швидкий та ефективний спосіб для перешкоджання транзакцій російським банкам у всьому світі.
- Заборона імпорту всього вугілля та його різновидів з Росії.
- Тотальна заборона на імпорт сирої нафти з Росії, що доставлена морськими шляхами і нафтопродуктів. Ця заборона дає час для перехідного періоду, щоб дати змогу галузі та глобальним ринкам перебудуватися під нові реалії, і в той

самий час цей виняток дає змогу поступово відмовитися від російської нафти. Це дає змогу Європейському Союзу забезпечити альтернативу і мінімізувати вплив на ринок світової нафти.

- G7 і всі країни Європейському Союзу встановили максимальну закупівельну ціну у 60 доларів за барель. Це було запроваджено для того, щоб ще більше зменшити доходи РФ, збереженню світових ринків енергоносіїв і в протидії інфляції і забезпечення сталих витрат на енергоносії.
 - Підсилено й збільшено область контролю за експортом товарів подвійного призначення, які націлені на вразливі частини ВПК РФ, і зменшення доступу до дуже важливих передових технологій.
 - Збільшення списку юридичних осіб на котрі накладаються санкції і до яких застосовуються обмеження, включно з компаніями, які працюють у військовий та оборонних галузях, що підтримують вторгнення.
 - З 15.03.2022 Європейський Союз з G7 та з іншими партнерами вже не відносяться до РФ як до держави з найбільшим сприянням, що є в правилах та визначеннях СОТ, що позбавляє привілеїв в торгівлі, котрі дає Світова організація торгівлі.
 - ЄС не став збільшувати тарифи на імпорт та експорт, а ввів санкції, які забороняють експорт та імпорт деяких категорій товарів.
 - Європейський Союз з G7 заборонили імпорт алмазів з РФ, щоб зменшити доходи РФ, шляхом обмеження торгівлі та використання алмазів, видобутих, оброблених або вироблених в Росії [5].
- Також існують протиріччя між країнами ЄС щодо впровадження санкцій проти російської атомної енергетики. Країни Балтії та Польща наполягають на включенні російської атомної енергетики до нового пакету санкцій, щоб обмежити інвестиції в цій сфері до РФ та заборонити укладання нових контрактів з «Росатомом», але наразі домогтися згоди з цього питання між всіма країнами ЄС досить складно [9].

Від початку неспровокованої війни Росії проти України Сполучені Штати запровадили широкі санкції, експортний контроль та інші економічні заходи. Починаючи з лютого 2022 року, ці заходи ускладнюють і роблять дорожчим для Кремля отримання капіталу, матеріалів, технологій та підтримки, необхідних йому для продовження своєї агресивної війни [6].

Санкції США проти Росії застосовувалися в таких сферах, а саме:

- З лютого 2022 року Управління з контролю за іноземними активами (OFAC) Міністерства фінансів США додало понад 2500 пов'язаних з Росією осіб до Списку спеціально визначених громадян та заблокованих осіб (SDN), включаючи приблизно 2400 фізичних та юридичних осіб, 115 суден та 19 літальних апаратів.

- До списку потрапили вищі посадові особи російського уряду, включно з президентом Володимиром Путіним, заможні люди, статки яких пов'язані з російською державою, лідери прибуткових секторів економіки та прихильники військово-промислового комплексу.
- Понад 80% банківського сектору Росії за розміром активів перебувають під санкціями США, включно з 10 найбільшими банками, що належать росіянам. Під санкції потрапили всі члени російської Державної Думи (450) і Ради Федерації (170), а також 47 російських губернаторів.
- ОФАС додав до Списку SDN понад 600 об'єктів, пов'язаних з російським військово-промисловим комплексом, включаючи найбільші російські компанії-виробники військової техніки, такі як Державна корпорація «Ростех», АТ «Корпорація «Тактичні ракети» і ВАТ «НПК «Техмаш», а також постачальників ключових ресурсів з третіх країн.
- Крім того, до списку потрапили понад 60 членів сімей російських еліт. Переміщення або приховування грошей через членів сім'ї є відомою практикою тих, хто намагається уникнути санкцій.
- ОФАС визначив майже десяток секторів економіки російської федерації, що дозволяє накладати санкції на будь-яку фізичну чи юридичну особу, яка працює або працювала в цих секторах, і розширює можливості Сполучених Штатів швидко накладати додаткові економічні витрати на Росію за обрану нею війну в Україні. Сектори включають металургію та гірничодобувну промисловість, квантові обчислення, бухгалтерський облік, створення трастів і корпорацій, управлінський консалтинг, аерокосмічну, морську промисловість, електроніку, фінансові послуги,

технології, оборонну промисловість та пов'язані з нею матеріальні ресурси.

- В приватному секторі повідомленнями, понад 1 000 іноземних компаній припинили або скоротили свою діяльність у Росії з початку війни, що призвело до пригнічення інвестиційної та промислової активності.
 - В плані багатосторонніх зусиль, багатостороння Робоча група з питань російських еліт, довірених осіб та олігархів (REPO), до складу якої входять міністри фінансів, юстиції, внутрішніх справ і торгівлі Австралії, Канади, Франції, Німеччини, Італії, Японії, Великої Британії, США та Європейської комісії, заморозила активи Центрального банку Росії на суму близько 300 мільярдів доларів [6].
- Отже, санкції ЄС та США впливають на економіку Росії наступним чином.

Санкції та експортний контроль стали ключовим чинником значного падіння виробництва, особливо у секторах військового призначення, зокрема в автомобілебудуванні, аерокосмічній галузі та електроніці.

Недосконалі спроби паралельних механізмів імпорту та заміщення з боку російських союзників не мали успіху і можуть обмежити майбутнє зростання. Всі ці фактори відобразилися на економічному зростанні країни, про що свідчить темп зростання ВВП РФ (Рис. 1). В 2022 році спостерігається негативна тенденція до зростання реального ВВП: -3.9% в 2022 році в порівнянні з 4.7% в 2021. Також Росія втратила близько 85 млрд доларів прибутку через встановлення максимальної закупівельної ціни на нафту.

Економічні санкції ЄС та США також мали вплив і на зростання інфляції в країні (Рис. 2): порівнюючи з 6.4% у 2013 до 12.1% у 2022 році.

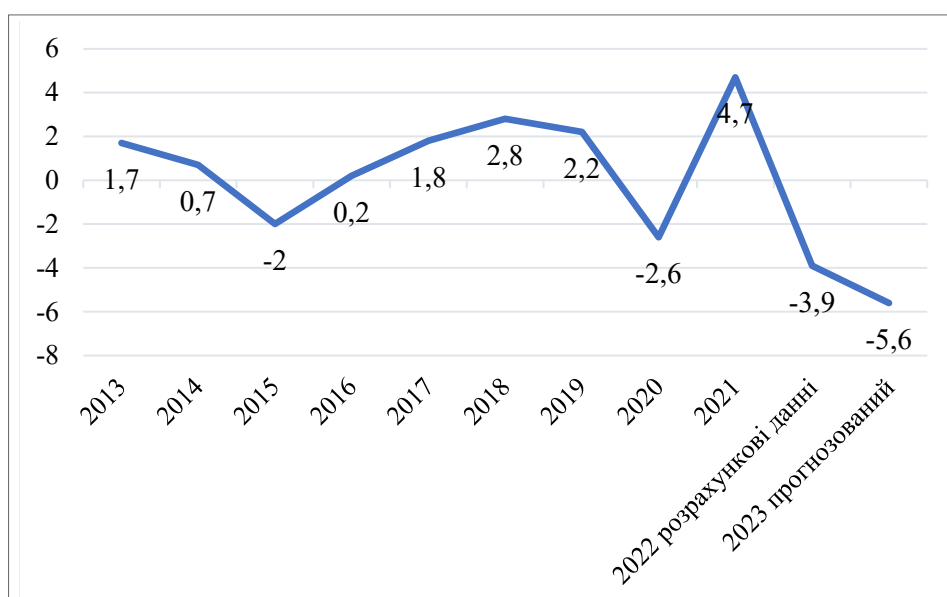

Рис. 1. Приріст реального ВВП Росії

Джерело: розроблено автором на основі [8; 10; 11]

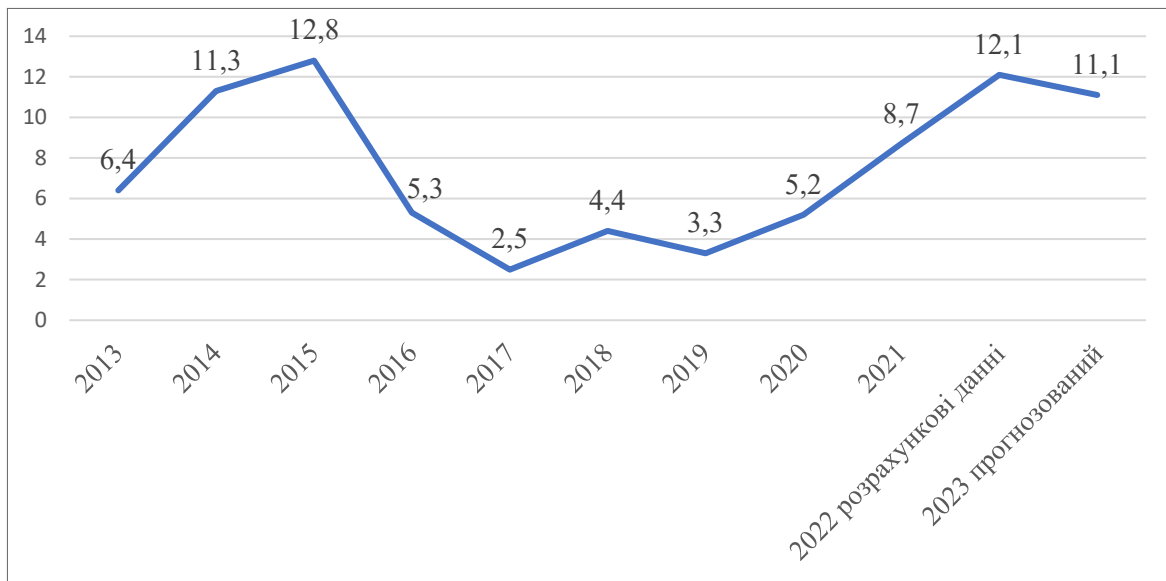

Рис. 2. Інфляція споживчих цін
Джерело: розроблено автором на основі [11]

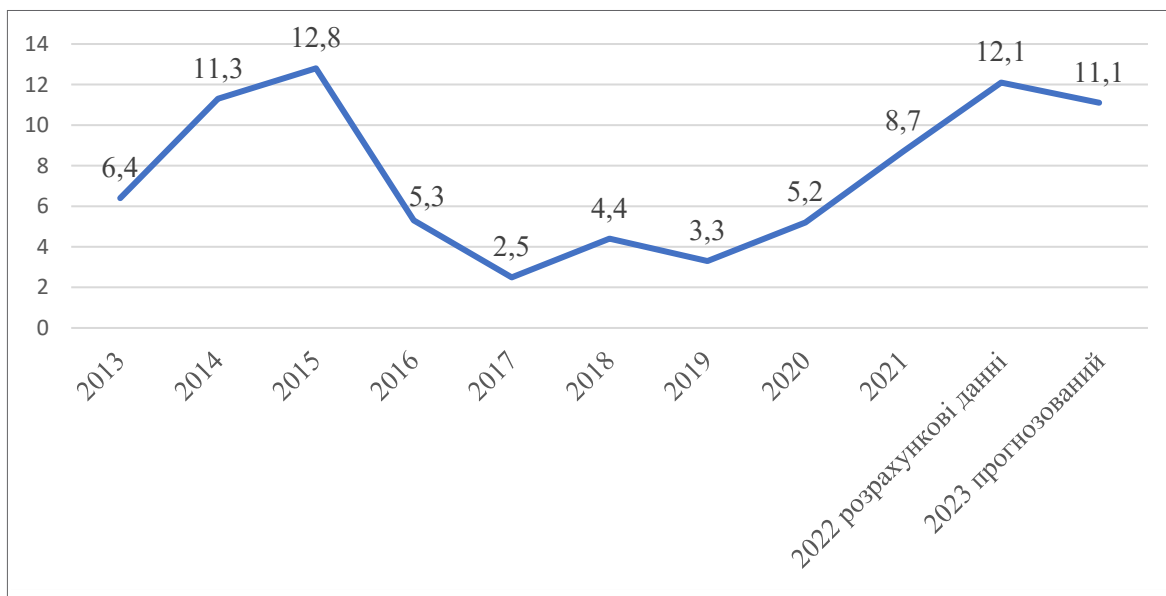

Рис. 3. Середній курс рубля до долара
Джерело: розроблено автором на основі [7]

Із запровадженням санкцій РФ перейшла в стан економічних шоків, і через це російський рубль почав стрімко знецінюватись (Рис. 3). Одним з чинників такого стрімкого знецінення рубля також є обмеження цін на нафту для російського експорту.

Також санкції негативно вплинули і на соціальний добробут населення РФ — стрімко зросли масштаби бідності населення країни: у 2022 році майже кожен 7 росіянин знаходиться за межею бідності [10].

Висновки. Після проведення оцінки впливу економічних санкцій ЄС та США на економіку РФ можна зробити наступні висновки:

- Наразі проблематика дослідження впливу запровадження економічних обмежень з боку ЄС та США на економіку РФ як на країну, яка розпочала найбільшу війну в Європі за останні десятиліття та зазіхнула на суверенітет України, є дуже актуальною, має не лише теоретичне, але й практичне значення;
- Виявлено, що найбільш відчутній вплив від санкцій ЄС та США на економічну динаміку РФ був у короткостроковому періоді, але російська економіка стрімко почала оговтуватися від економічного удару з боку західних країн та досить швидко адаптувалася до нових обмежень, що явно прослідковується в динаміці ВВП країни

- та відношенні курсу національної валюти до долара США.
- Порушення правових етичних та моральних норм призвело до того, що з початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну на Росію накладено безпрецедентну кількість санкцій, котрі безжалісно тиснуть на економіку. І масштаб впливу цих санкцій непомірно більший аніж ті, що були накладені під час анексії АРК та окупації частини Донецької та Луганської області. Але незважаючи на те, що санкції ЄС та США 2022–2023 рр. є набагато жорсткішими за санкції, які були впроваджені з 2014 року, цих заходів може виявитися недостатньо, щоб вплинути на РФ належним чином.
 - Навіть адаптуючись до наявних обмежень, РФ зазнала серйозних економічних втрат після впровадження санкцій: кількість фінансів, котра є в наявності для утримання російської економіки скоротилася на 300 мільярдів доларів через їх блокування, до того ж скорочення доходів від продажу вуглеводнів, вугілля та інших енергоносіїв доволі помітна і буде й надалі зменшуватися, що не дасть змоги компенсувати витрати на утримання економіки. До цього всього ще й накладається необхідність витратити дуже великі кошти на продовження бойових дій в Україні.
 - На жаль, для того, щоб побачити повні наслідки впровадження санкцій на економіку РФ потрібні роки — відставання в часі це основний недолік такого методу політичного та економічного тиску на країну. Але наразі, не дивлячись на довгострокову перспективу впливу, санкції залишаються одним з основних та дієвих методів впливу на країни.
- Перспективи подальших досліджень полягають в оцінці економічних та геополітичних наслідків для РФ війни з Україною з погляду посилення наявних санкцій та накладання нових на російську економіку.

Література

1. Семенко О., Добровольський Ю., Ярмольчик М. та ін. Економічні санкції у сучасному світовому господарстві: монографія. Journal of Scientific Papers «Social Development and Security». 2022. Vol. 12, No. 1. С. 179–197.
2. Шнирков О. І., Філіпенко А. С., Заболотька Р. О. та ін.; за ред. Шниркова О. І. Економічні санкції у сучасному світовому господарстві: монографія. К.: ВПЦ «Київський університет». 2019. 239 с.
3. Шнирков О. О. Вплив економічних санкцій США на розвиток економіки Росії. 2018. URL: <https://scholar.google.com.ua/scholar?oi=bibs&cluster=1201352838855887555&btnI=1&hl=ru> (дата звернення: 22.04.2023)
4. Consolidated united nations security council. Sanctions list. URL: <https://www.un.org/sc/suborg/en/sanctions/un-sc-consolidated-list> (дата звернення: 22.04.2023)
5. G7 Hiroshima 2023. G7 Leaders' Statement on Ukraine. URL: <https://www.g7hiroshima.go.jp/en/documents/> (дата звернення: 06.06.2023)
6. U.S. Department of the Treasury. Fact sheet: Disrupting and Degrading — One Year of U.S. Sanctions on Russia and Its Enablers. 2023. URL: <https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy1298> (дата звернення: 22.04.2023)
7. OECD (2023). Exchange rates (indicator). URL: <https://data.oecd.org/conversion/exchange-rates.htm> (дата звернення: 22.04.2023)
8. OECD (2023). Gross domestic product (GDP) (indicator). URL: <https://data.oecd.org/gdp/gross-domestic-product-gdp.htm#indicator-chart> (дата звернення: 22.04.2023)
9. Szulecki K., Overland I. Russian nuclear energy diplomacy and its implications for energy security in the context of the war in Ukraine. Nature Energy. 2023. Vol. 8. P. 413–421.
10. The World Bank. World Bank Document. Poverty & Equity Brief. 2023. URL: https://databankfiles.worldbank.org/public/ddpext_download/poverty/987B9C90-CB9F-4D93-AE8C-750588BF00QA/current/Global_POVEQ_RUS.pdf (дата звернення: 22.04.2023)
11. The World Bank. World Bank Document. 2023. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099601304112324242/pdf/IDU03fbee2d9093a1043ac09d230972dc28b890a.pdf> (дата звернення: 22.04.2023)

References

1. Semenکو O., Dobrovolskyi Yu., Yarmolchuk M. and others. Economic sanctions in to the modern world economy: a monograph. Journal of Scientific Papers «Social Development and Security», Vol. 12, No. 1. 2022. P. 179–197.
2. Shnyrkov O. I., Filipenko A. S., Zabolotska R. O. and others; under the editorship Shnyrkova O. I. Economic sanctions in the modern world economy: monograph. K.: «Kyiv University» VOC. 2019. 239 p.
3. Shnyrkov O. O. The impact of US economic sanctions on development economy of Russia. 2018. URL: <https://scholar.google.com.ua/scholar?oi=bibs&cluster=1201352838855887555&btnI=1&hl=ru> (Accessed on 22 April 2023)
4. Consolidated united nations security council. Sanctions list. URL: <https://www.un.org/sc/suborg/en/sanctions/un-sc-consolidated-list> (Accessed on 22 April 2023)

5. G7 Hiroshima 2023. G7 Leaders' Statement on Ukraine. URL: <https://www.g7hiroshima.go.jp/en/documents/> (Accessed on 6 June 2023)
6. U.S. Department Of The Treasury. Fact sheet: Disrupting and Degrading — One Year of U.S. Sanctions on Russia and Its Enablers. 2023. URL: <https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy1298> (Accessed on 22 April 2023)
7. OECD (2023). Exchange rates (indicator). URL: <https://data.oecd.org/conversion/exchange-rates.htm> (Accessed on 22 April 2023)
8. OECD (2023). Gross domestic product (GDP) (indicator). URL: <https://data.oecd.org/gdp/gross-domestic-product-gdp.htm#indicator-chart> (Accessed on 22 April 2023)
9. Szulecki K., Overland I. Russian nuclear energy diplomacy and its implications for energy security in the context of the war in Ukraine. *Nature Energy*. 2023. Vol. 8. P. 413–421.
10. The World Bank (2023). World Bank Document. Poverty & Equity Brief. URL: https://databankfiles.worldbank.org/public/ddpext_download/poverty/987B9C90-CB9F-4D93-AE8C-750588BF00QA/current/Global_POVEQ_RUS.pdf (Accessed on 22 April 2023)
11. The World Bank (2023). World Bank Document. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099601304112324242/pdf/IDU03fbee2d9093a1043ac09d230972dc28b890a.pdf> (Accessed on 22 April 2023)

УДК 94:[323.3:66–051](477)"16/17"

Муляр Анатолій Миколайович

кандидат історичних наук,

доцент кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін

Хмельницький університет економіки і підприємництва

Mulyar Anatoly

Candidate of Historical Sciences,

Associate Professor of the Department of Social and Humanities

Khmelnytskyi University of Economics and Entrepreneurship

ORCID: 0000-0002-7629-301X

DOI: 10.25313/2520-2057-2023-12-9003

ЯМПІЛЬСЬКИЙ ПОВІТ ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ У ПОРЕФОРМЕНИЙ ПЕРІОД (1862–1872 РР.): ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ, ДЕМОГРАФІЇ ТА СТАНОВОЇ СТРАТИФІКАЦІЇ

YAMPIL DISTRICT OF PODILLIA PROVINCE IN THE POST-REFORM PERIOD (1862–1872): SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT, DEMOGRAPHY, AND CLASS STRATIFICATION FEATURES

Анотація. Мета дослідження: вивчення особливостей соціально-економічного розвитку та демографічного стану Ямпільського повіту Подільської губернії у пореформений період (1862–1872 рр.) на основі документальних та статистичних джерел. Дослідження буде базуватися на різних джерелах, щоб прослідкувати розвиток регіону та виявити можливі капіталістичні відносини.

Методологія дослідження базується на застосуванні історичного, статистичного, порівняльного, хронологічного та логічного методів. Наукова новизна полягає в постановці питання про необхідність дослідження демографічного стану та соціально-економічного розвитку земель Правобережної України у пореформений період. Для досягнення поставленої мети дослідження, будуть використані статистичні джерела та документи, що містять інформацію про економічну діяльність, соціальні умови життя та демографічний стан населення в Ямпільському повіті Подільської губернії.

Висновки. У пореформений період в Ямпільському повіті головною соціальною групою були селяни, які займалися землеробством та скотарством. Не маючи власної землі вимушені були працювати на землевласників. Незважаючи на застарілі методи господарювання, сприятливий клімат та родючі ґрунти давали високі врожаї, що дозволяло накопичувати капітал. Проте нерозв'язаність земельного питання призвела до проблем в різних сферах життя, що примусило всіх зайняти очікувальну позицію. Почали розвиватися орендні відносини з використанням найманої праці. Поміщики продовжували володіти великими земельними володіннями та худобою. Інвестиції в сільське господарство були відсутні. Більшість вирощуваного продукту використовувалась для власного споживання. Дрібнотоварне виробництво було тісно пов'язане із сільським господарством та базувалося на застарілих технологіях та ручній праці. Ремесло розвивалося на дому з використанням праці членів сім'ї. Товарно-грошові відносини були мало розвиненими, а капіталістичні взагалі відсутні.

Ключові слова: демографія, стратифікація, землеволодіння, орендні відносини, дрібнотоварне виробництво, ремісничі майстерні.

Summary. In the post-reformed period in the Yampil district, the main social group was peasants who were engaged in agriculture and cattle breeding. Without having their own land, they were forced to work for landowners. Despite the outdated management methods, favorable climate and fertile soils gave high yields, allowing capital accumulation. However, the unresolved land issue has led to problems in various spheres of life, which forced everyone to take a wait-and-see attitude. Lease relations began to develop with the use of hired labor. The landowners continued to own large land possessions and livestock. There were no investments in agriculture. Most of the grown product was used for their own consumption. Small production was closely related to agriculture and was based on outdated technologies and manual labor. The craft was developed at home using family members. Commodity-money relations were underdeveloped, and capitalist relations were absent.

Key words: demography, stratification, land tenure, lease relations, small-scale production, craft workshops.

Ямпільський повіт розміщувався у південно-західній частині Подільської губернії. Знаходився на схід від Могилівського повіту та був оточений Вінницьким, Брацлавським, Ольгопільським повітами. На півдні р. Дністер відділяла цей регіон від Бессарабії. Його площа, станом на 1866 р. складала 66.99 миль² або 3.241,5 верст² (без внутрішніх вод) або 337.637,70 десятин [7, с. 22]. По підрахункам п. Стрельбицького, цей показник рівнявся 65,7 м². або 3,179 верст² [2, с. 955]. Від загальної площі губернії, це складало 8,7%. Повіт був третім по величині, і поступався площею лише Балтському (7.048,4 верст²) та Ольгопільському (3.434,2 верст²) повітам. Дана територія була поділена на 13 волостей: Бабчинецьку, Дзигівську, Клембівську, Комаргородську, Краснянську, Мурафську, Пенківську, Рожнятівську, Тиманівську, Томашпільську, Чернівецьку, Ямпільську, Яругську. Повітовим центром було м. Ямпіль. Він знаходився за 1.519 верст (1.620,46 км.) від Москви, 1.698 верст (1.811,42 км.) від Санкт-Петербургу, та 168 верст (179,22 км.) від губернського міста Кам'янця-Подільського [5, с. 395].

Територію Ямпільщини перетинали такі річки як: Мурафа з Бушею, Лозова, Мурашка, Русава (Росава) з Тростянцем і Дзигівкою, Морківка (Шумилівка) з Яланцем і Ташликом, які впадали до р. Дністер. За винятком Дністра, всі ці річки були несудохідними й являли собою лише силу для приведення в дію водяних млинів. Вода займала площу у 2.880 десятин (далі дес.). Озер не було, крім незначної кількості числа річкових загат. Площа боліт складала 4.015 дес. [9, с.186].

Уся площа краю лежала у системі р. Дністер, яка по всій своїй протяжності протікала вздовж по кордону з Бессарабією. У землі Ямпільщини Дністер входив з боку Могильова, верст на 6 вище містечка Яруги і протікав за межі повіту при гирлі р. Марківки. Протяжність його становила до 100 верст (106,68 км.). У межах повіту береги Дністра склалися з вапняку, що представляв собою скелясті стіни. Нижче ж Ямпільських порогів вапняк був покритий глинистим сланцем [2, с. 956].

Також ця територія була покрита лісами, де домінуючою породою був дуб. Широке розповсюдження мав граб, ясен, клен, липа, ліщина, вільха тощо. Всі ці породи росли змішано на невеликих просторах. Ліс і лісові ресурси завжди мали для людей велике значення. Окрім заготівлі деревини, ліс забезпечував місцеве населення грибами, дикими рослинними плодами (дичками), горіхами, ягодами, лікарськими рослинами, сіном, березовим соком, медом тощо. Під лісами і кущами знаходилось 94.400 десятин, що становило 27,95% від усієї площі повіту [9, с. 186].

«Місцевість усюди була вкрай горбиста, балки всіляких типів, іноді величезної величини. Між Крижополем і Вільшанкою йшов майже суцільний

дубовий ліс, звідси до Ямполья місцевість уже була зовсім відкрита. Земля тут була типово чорноземною, у якій містилася велика кількість гумусу. Лише версти за 3–4 не доїжджаючи до Ямполья, до нього став домішуватися пісок. Лівий берег Дністра, за версту (1.06 км.) на північ від Ямполья товщина гумусу складала 73 см. На правому березі Дністра, за 2 версти (2,13 км.) на південь від Ямполья товщина гумусу складала 55 см...» [4, с. 252–254]. Клімат у повіті був помірно континентальний. Внаслідок доступу північних і східних вітрів, був більш суворішим та менш постійним.

Провідною галуззю у краї було сільське господарство, а землеробство залишалось основною сферою господарської діяльності. Під полями знаходилось 209,990 дес. землі, що від загальної площі повіту становило 62.19% [9, с. 186]. Домінуючою системою господарювання у рільництві залишалась трипільна. Одна частина поля згорювалась під озимі культури, друга під ярові, а третя залишалась під паром для випасу худоби (толока). Лише в с. Писарівки Руській у поміщицькому фільварку розвивалось девятипільне господарство [6, с. 139]. У сс. Клембівки, Моївки, Феліціанівки, Боровки, Пилинівки, Саїнки велося багатопільне господарство. У кожній маєтності поля розділялися на 9 рівних ділянок, із яких по черзі в кожному році одна ділянка удобрювалась гноєм. Деякі поміщики застосовували штучні добрива. Більшість поміщицьких та селянських господарств добрив не використовували.

У пореформений період більшість власників господарств обробляли свої землі власними силами або наймали робітників. Орендні відносини у даній місцевості були слабо розвинені. Вільні люди переселенці наймали у поміщиків під посіви землі малими ділянками, які по усній домовленості оплачувались грошми або відробітками [6, с. 153]. Посіви склалися із озимих: жита та пшениці сортів гирки, кубанки та арнаутки. Із ярих сіяли: овес, ячмінь, кукурудзу, ріпу, цукровий буряк. На одну десятину висівалося зерно — пшениці і жита одна четвертина, ячменю — одна четвертина і 2 четверика (52.478 л.), овесу — одна четвертина і 4 четверика, кукурудзи — 2 четверика, гречки — 3 четверика, буряку — 2 пуда, ріпи — 3 четверика, картоплі — 3 четверика, гороху — 3 четверика, проса — 3 четверика [6, с. 153]. Урожай озимого висіву на десятині становив від 16 до 20 кіп, де копа складалась із 60 снопів. Величина ярового врожаю у пореформений період коливалась від 9 до 13 кіп. Врожайність овесу становила від 12 до 18 кіп, кукурудзи від 7 до 10 четв. [6, с. 150].

Щоб зрозуміти величину засіяних площ, ми наведемо ці показники по різних культурах за два роки. Це покаже певну динаміку. Так, в 1871 р. у повіті було висіяно: 55 тис. четвертин (далі четв.) озимої пшениці, 70 тис. четв. жита, 0,9 тис.

четв. ярої пшениці, 30 тис. четв. овесу, 22 тис. четв. ячменю, 8 тис. четв. гречки, 34 тис. інших ярових хлібів. У 1872 р. було висіяно 67 тис. четв. озимої пшениці, 47 тис. четв. жита, 2 тис. четв. ярової пшениці, 37 тис. четв. овесу, 22 тис. четв. ячменю, 11 тис. четв. гречки, 17 тис. четв. інших ярових культур. Всього у цьому році засіяли 203 тис. четв. зернових, що було другим показником по Подільській губернії. Першість належала Балтському повіту [8, с. 18–19].

Висівали ярі культури навесні, пока земля була волога. Весна зазвичай тут наступала з кінця лютого або початку березня, і тривала до кінця травня. Сніг сходив десь в половині березня, і земля ставала придатною до оранки. Для обробітку землі використовували старі технології, як і примітивні знаряддя праці (плуг, борони тощо). Для оранки залучались переважно воли, і на значно легших роботах використовували коней. Наприкінці квітня, а інколи і на початку травня на поверхні ґрунту бували приморозки або похолодання, що негативно відбивалось на врожайності зернових.

Середня врожайність зернових із десятини була наступною: пшениці — 5 четв., ячменю — 4 четв., овесу 6 четв., кукурудзи — 10 четв., гречки — 5 четв., буряка — 24 берковці, ріпи — 3 четв., гороху — 4 четв., проса — 2,5 четв., картоплі — 8 четв. [6, с. 153]. Якщо взяти роки 1871–1872, то врожайність зернових у Ямпільському повіті була наступною: озимої пшениці в 1871 р. зібрали — 186 тис. четв., і різниця між посіяним склала +131 тис. четв., Жита у цьому році скошили — 207 тис. четв. (+137 тис.), ярової пшениці — 2 тис. четв. (+1,1 тис.), овесу — 104 тис. четв. (+74 тис. четв.), ячменю — 79 тис. четв. (+57 тис. четв.), гречки — 19 тис. четв. (+11 тис. четв.), інших зернових культур — 101 тис. четв. (+84 тис. четв.). В 1872 р. озимої пшениці вже зібрали 201 тис. четв. (+134 тис. четв.), жита — 70 тис. четв. (+23 тис. четв.), ярової пшениці — 6 тис. четв. (+4 тис. четв.), овесу — 149 тис. четв. (+112 тис. четв.), ячменю — 79 тис. четв. (+57 тис. четв.), гречка — 53 тис. четв. (+42 тис. четв.), інших ярових культур — 139 тис. четв. (+122 тис. четв.) [8, с. 52–53].

В 1871 р. Жителі Косницької волості посіяли озимої пшениці — 2.397 четв., а ярової — 3.595 четв. Зібрали озимої — 7.191 четв., а ярої — 10.786 четв. і 4 четверика [6, с. 143].

Населення повіту завжди задовольняла свої потреби власним хлібом. Нестачі зернових ніколи не було. Неврожай траплялись через 5–6, а інколи і через 10 років. Тому жителі, із надлишкового зерна завжди робили запас. Залишки продавали на місцевих базарах, на ярмарках в м. Томашполі, Дзигівці, Масківці тощо, де 1 четвертину озимої продавали по 10 руб., а ярової по 5 руб. [6, с. 146]. Поміщики збували свою пшеницю в м. Одесі.

На врожайність зернових впливали як природні умови, так і нашествия ховрахів, саранчі або інших комах. Великою бідой було нашествя саранчі, яка знищувала все на своєму шляху. Так в 1859 р. у Косницькій волості вона знищила весь хліб, де одна частина полетіла далі, а інша закопалась у землю. Це змусило населення восени переорювати землю, а навесні мітлами змитати їх у задалегідь приготовлені канали, де їх спалювали та засипали землею [6, с. 143]. У Томашпільській волості саранча пролітаючи, залишила своє потомство, яке на проміжку трьох років завдавало клопоту місцевим господарствам [6, с.146].

Поряд із зерновими культурами у повіті також вирощували: льон, коноплю, соняшник, мак, гірчицю. Із всіх вказаних культур видавлювали олію та вживали у їжу. Льон та коноплю ще використовували як сировину для ткацтва, з метою виробництва тканини. Висівали також поміж ярових культур горох і сочевицю. Їхня врожайність становила 7 кіп на десятину. Боби вирощували на городах. Великою популярністю серед населення користувалися такі рослини як картопля та буряк. На це вказує і величина посадки цих культур. Так в 1871–1872 рр. у Ямпільському повіті було висаджували 19 тис. четв. картоплі, що майже вдвічі більше ніж гречки. Її урожай в 1871 р. становив 36 тис. четв. (+17 тис. четв.), а в 1872 р. він рівнявся — 77 тис. четв. (+58 тис. четв.) [8, с. 19, 53].

Червоний (столовий) буряк широко вживався місцевим населенням у різних стравах. Білий (цукровий) буряк використовували переважно для виробництва цукру. Його сіяли переважно поміщицькі господарства, що були наближені до цукрових заводів. Значні плантації цукрового буряка знаходились в Мурафській волості у селах Клекотин, Ново-Мурафське на площі 5 дес., с. Рахнах Лісових до 300 дес., с. Писарівки Руській — на 40 дес., с. Политанках — на 20 дес., с. Володієвцях — на 50 дес., с. Молчанах — на 100 дес., Федоровкі — 25 дес. [6, с. 141]. Буряк продавали на Соснівецький цукровий завод Могилівського повіту, Шпиківський завод Брацлавського повіту, Боровський і Моївський заводи Ямпільського повіту [6, с. 141].

Чимало овочів жителі краю садили на своїх городах. До городніх культур відносились: гарбузи, огірки, цибуля, часник, редька, капуста, квасоля, кріп, петрушка тощо. Городи були атрибутом кожного поселення, і різнив їх лише розмір. Поміщицькі були більшими, а селянські меншими. На городах крім овочів ще висівали трави та висаджували квіти. Оброблялися вони переважно власноруч господарями тої чи іншої садиби. Вони дозволяли селянам забезпечувати свої потреби у харчуванні. Інколи надлишки овочів давали додатковий прибуток. Досить часто ділянки городу переходили у садки. Великих городів та садів,

які б використовували з промисловою метою, у повіті не було. Це також вказує на відсутність капіталістичних відносин у цій сфері господарювання. Огородництво ще не ставило за мету задоволення потреб жителів міста в рослинній продукції, та не було «вплетено» в систему ринку, через відсутність останнього. Розвиток капіталістичних відносин означав би залучення капіталу у цю сферу господарювання, але цього також не спостерігалось у досліджуваній період.

Розвиток капіталістичних відносин у садівництві передбачали б появу промислових підприємств, які виробляють садову техніку, мінеральні добрива та інші засоби, необхідні для ведення садівництва. Крім того, мав би розвиватись ринок збуту, що дозволяв би продавцям отримувати більш прибуткові ціни на продукцію. Але і в садівництві нічого подібного не спостерігалось. Поміщицькі сади, які займали площу від 5 до 20 дес., знаходились переважно у лісах. Середня їх прибутковість складала 20 руб. з десятини. Садівництвом як промислом ніхто не займався. У садах вирощували яблуна, грушки, вишні, черешні, сливи. Особливих способів догляду за ними не було. Фрукти вирощувались переважно для власного споживання. Надлишки продавались на місцевих базарах. При великих врожаях їх возили на продаж до Миколаєва, Одеси, Вознесенська та Харкова. Зібрані фрукти сушили на сонці або в спеціальних сушарках. Також варили різні варення та повидло. Яблука та сливи замочували в діжках, де вони могли простояти аж до травня місяця. Квасили також і овочі: капусту, огірки, кавуни тощо. В садах не фруктових та акліматизованих дерев не вирощували.

Виноградарством займалися лише у кількох волостях (Клембівській та Томашпільській), де дозволяли природні умови. Широкого поширення набули такі сорти винограду: бессарабський, чорний, білий, бордо, рислінг, бургундський. Так в с. Стіна був виноградний сад, що належав поміщику Собанському. Він займав площу 10 дес. Вино там виготовляли при допомозі, особливо влаштованої для цього, дерев'яної машини. Вино продавалось у даній місцевості та його скуповували купці, що займались торгівлею вин [6, с. 150]. Вино з томашпільських виноградників продавали в м. Ямпіль та повіті за ціною 20 руб. за відро. Найбільші виноградники у даній волості належали поміщику Гижицькому у с. Єленці, але прибутковість його була незначною [6, с. 150].

У селах Косницької волості великих виноградників також не було. Місцеве населення мало у власності від кількох десятків до 100 кушів винограду. У с. Косниця у власності селян було до 200 кушів, в м. Цекинівка до 2.000 кушів, у міщанина колонії Краснодарь до 100 кушів винограду. У даній місцині культивували сорт бессарабський.

Через малу кількість виноградників, вино не виготовлялося, а виноград гронами продавався на місцях, або у найближчих містах та містечках [6, с. 144]. Як бачим, у пореформений період виноградарство в повіті не було поширеним. Це можна пояснити кліматичними умовами та відсутністю матеріальної вигоди. Вирощування винограду потребувало багато часу та грошей, перш ніж можна було зібрати врожай та продати його. Але відсутність ринку та сталого попиту не стимулювали виробників до розширення. Однак, найбільшою перешкодою для розвитку було невирішеність питання приватної власності на землю.

Культивували у Ямпільському повіті також і вирощування тютюну. Оскільки тютюн є вибагливим до кліматичних умов і потребував теплого, сонячного та вологого середовища для оптимального зростання, то не у всіх волостях займалися його вирощуванням. Вирощували переважно бессарабський сорт, який сіяли в розсадниках, а потім пересажували у відкритий ґрунт. Велика плантація тютюну знаходилась в с. Стіна. Вирощену у маєтку продукцію не продавали, а відвозили в м. Балту на тютюнову фабрику [6, с. 150]. В сс. Копистирині, Луки Мовчанській селяни тютюн садили на городах. Одна із найбільших плантацій повіту знаходилась в с. Кобилецьке Пенківській волості, де поміщик під цю культуру відвів 11 дес. [6, с. 141]. Цікавим є той факт, що різні категорії населення у краї для куріння використовували різний тютюн. Так особи, що викурювали люльку й належали до вищого та середнього стану, використовували тютюн сорту бессарабський. Селяни та міщани використовували для паління простий тютюн — бакун та махорку [6, с. 154].

Таким чином, у пореформений період у рільництві домінуючою формою господарювання залишалась трипільна система. Більшість власників землі обробляли її самотужки, і лише при потребі наймали робітників. Починають розвиватися орендні відносини, але вони були ще слаборозвиненими. Більшість господарств не використовували добрив, і не переймались підвищенням родючості ґрунту. Висока врожайність зернових досягалась завдяки чорнозему, який домінував у даній місцині. Обробіток землі здійснювався при допомозі простих сільськогосподарських інструментів та застарілих агротехнічних технологій. Високі врожаї давали можливість накопичувати певні фінансові ресурси, але не вирішеність земельного питання не дозволяла поглиблювати й розширювати товарно-грошові відносини. А це дає підставу говорити про відсутність будь — яких капіталістичних відносин на даній території.

Невід'ємною складовою частиною сільськогосподарського виробництва у пореформений період залишалось тваринництво. Воно ставило за мету розведення, утримання та використання

різних видів тварин з метою отримання м'яса, молока, яєць, шерсті, шкіри тощо. З цією метою вирощували корів, овець, кіз, коней, волів, свиней, кроликів тощо. Тваринництво широко культивувалось як в поміщицьких, так і селянських господарствах. Гуртового скотарства не існувало. Ярмарків для худоби та збірних пунктів не було. Ніхто не займався селекційним розведенням худоби. Лише завдяки правильному догляду та хорошому корму, окремі поміщики досягали покращення породи. Цим займались в с. Ялинці, у маєтності поміщика Гижицького, де доглядали 300 голів рогатої худоби і до 150 коней. В с. Нетребівка так утримували до 100 корів. В с. Дахталія — 80 голів. В с. Качківка до 200 рогатої худоби та 100 голів коней [6, с. 148]. Кінні заводи знаходились в с. Качківка, що належало поміщику Гижицькому, та в с. Боровці поміщика Маньківського. Розводили коней змішаної російської та азійської крові та виховували упряжних коней [6, с. 169].

Майже все що вирощувалось, використовувалось для домашнього господарства. Для обробітку полів, як вже зазначалось вище, в більшості випадків використовувались воли та рідше коні. Коней місцеві господарі купляли на ярмарках у містах: Старій Мурафі, Новій Мурафі, Джурині та Красному. У великих поміщицьких господарствах утримувалось від 80 до 120 голів робочої худоби. В середніх поміщицьких маєтностях від 40 до 60 шт., а дрібних — 20–40 штук. У селянському господарстві утримувалось від 2 до 8 шт., де середній показник на двір становив по 3 шт., і на душу по 1 шт. [6, с. 165]. В поміщицьких маєтках Клембівській волості утримували: в с. Клембівка — 150 робочих волів і 96 коней; в с. Стіна — 60 волів і 27 коней. У заможних селян було до 8 волів та 4 коней. У середніх селянських господарствах — по 6 волів та 2 коней. У дрібних господарствах — пара волів та пара коней [6, с. 151]. В 1864 р. у Ямпільському повіті нараховувалось: 15.646 коней, 27.346 великої рогатої худоби, 35.884 простих овець, 30.225 тонкорунних овець, 24.627 свиней, 4.572 кіз, 20 віслюків. Всього нараховувалось 135.200 голів худоби [9, с. 186]. В 1869 р. Кількість худоби дещо змінилась. Так коней нараховувалось 24.000 голів (+8.354 шт.); великої рогатої худоби — 41.900 голів (+14.554 шт.); простих овець — 80.600 шт. (+44.716 шт.); тонкорунних овець — 6.400 (-23.825 шт.); кіз — 1900 шт. (-2.672 шт.); свиней — 31.900 шт. (+7.273 шт.). Все поголів'я краю налічувало 186.600 голів (+51.400 шт.) [8, с. 78].

Взимку рогата і дрібна худоба кормилася сіном, соломомою та висівками, що залишались від обмолоту хліба. Коням давали сіно, соломомою, овес із січкою та різним зерном. У весняно — літній період її виводили на випас. Випасали на парових

полях та різних косогорах. Після збору хліба худобу випускали пастися на стерню. Спеціальних пасовищ не було, хоча існували випуски які були малими за розмірами. Всього у повіті під вигонами було біля 12.870 дес., а під луками — 5.950 дес. [9, с. 186]. Луки були заплавними, в уголовинах, інколи у лісах. Майже всі поміщики на невеликих площах сіяли конюшину та експарцет кілька років підряд. Під покоси у господарствах відводилось біля 1/5 землі.

Поряд із тваринництвом на Ямпільщині розвивалось і птахівництво. Майже у кожному дворі вирощували всяку птицю. Найбільш поширеними були кури, гуси, качки тощо. Промислового вирощення не було. Все що відгодовувалось, було для домашнього споживання. Відгодовані птахи в ряді випадків виносились на місцеві базари з метою продажу. Гуску можна було купити за 1 руб., качку за 50 коп., курку за 30 коп. [6, с.148]. Не існувало і промислового полювання. Лише поміщики за ради задоволення виходили на полювання, але у своїх лісах. Селяни інколи полювали на зайців [6, с.148]. Не існувало у повіті і промислового рибальства. І хоча землі краю омивали води Дністра, лише поодинокі рибаки, очевидно щоб мати засоби на життя, займались професійно рибальством. Так кілька людей із сс. Косниця та Цекинівка займались виловом риби із Дністра, але не постійно, а вільний від польових робіт час. Влітку ловили сітками, а восени використовували верші, які робили з верболозу [6, с. 144]. Також виловом займалась одна економія. І хоча поміщик і отримував від цього прибуток, визначити його було не можливо. У Дністрі ловили щуку, окунь, сомів, плітку, марену, стерлядь, лінів тощо. Ніхто рибу в про запас не готував, оскільки очевидно не було відповідного вміння. Рибу продавали лише живу на місці вилову.

Бджільництвом займалися в дуже малому розмірі селяни, поміщики, священники і міщани. Вироблений мед і віск продавали на місцевих базарах. Цей промисел частково розвинувся лише у Томашпільській волості. Селяни сіл Ялинця і Ратуші мали до 70 пнів бджіл, с. Качківки — 65 пнів, поміщик 400 пнів, духовенство — 15 пнів. У селі Нетребівка селянам належало 43 пня, поміщику — 203 пня. В с. Дахталія поміщик володів 86 пнями, а селяни — 47. Бортневого бджільництва не існувало. В середньому власники маєтків отримували до 100 пудів меду, 86 пудів воску, Торгівля медом і воском здійснювалась на місцях викачки продукту. Скуповували переважно євреї, які приїжджали із м. Томашполя, Дзигівки, Ямполя і Мясківки [6, с. 148].

Отже, у пореформений період не відбулося значних змін у тваринництві, птахівництві, рибальстві та бджільництві. Невирішеність земельного питання та відсутність єдиного російського

ринку стримували розвиток цих галузей і торговельних відносин. Поміщики продовжували володіти великими земельними володіннями і значною кількістю худоби. Капітальні інвестиції в тваринницьку галузь були відсутні. Ніхто не займався селекцією чи промисловим розведенням худоби і птиці. Більшість вирощеного йшло на особисте споживання. Говорити про розвиток будь-яких капіталістичних відносин у цих галузях недоречно.

Поряд із сільськогосподарським виробництвом у Ямпільському повіті у пореформений період розвивалось різного роду дрібне виробництво. Воно переважно розташовувалось у селах, і мало ремісничий характер. У майстерні працював майстер та члени його сім'ї. Інколи наймали від одного до кількох робітників. Майстерність передавалась від батька до сина. Це забезпечувало сталість традиційних навичок та знань, що були необхідні у ремеслі. Ремесло було розпорошеним, а виробники працювали на дому. Вони використовували переважно ручну працю, прості інструменти. Виробництво було маленьким та характеризувалось низьким рівнем технологічної оснащеності. У повіті були представлені наступні види ремесел: прядіння вовни, ручне ткацтво, виготовлення полотна та рушників, плетіння поясів, плетіння сіток, пошиття чобіт, пошиття кожухів, виготовлення солом'яних шляп, столярна і теслярська справа, ковальство тощо. Більшість ремісників працювали у майстерні у вільний від сільськогосподарського виробництва час. Артільного виробництва не існувало. Сировину для виробів використовували місцевого походження.

Виготовляли в основному товари, які були життєвою необхідністю для місцевого споживання. Так, у Томашпільській волості кожухи виробляли 17 майстрів. Пошиттям займались, лише при наявності замовлення. Виготовленням чобіт займалось 9 осіб. Столярною справою опікувалось 50 осіб. Бондарство у повіті було слабо розвинуте. Ножі, замки та інші металеві вироби виготовляли в кузні с. Яланець. Це була поміщицька кузня, де працювала 1 людина [6, с. 148]. У Яругській волості у майстернях працювали як жінки, так і діти до 16 років [6, с. 158].

Виготовленням залізних землеробських знарядь праці займались лише, при виникненні господарчої необхідності. Із молочних продуктів виготовляли лише сир та масло, і то для домашніх потреб. Поширеними були олійні, які давили олію із коноплі, льону, соняшника, гарбузового насіння, маку тощо. Прибутковість цих промислів була невеликою, тому ремісники вимушені були займатись сільськогосподарським виробництвом. Відсутність конкуренції з боку великого фабричного виробництва, давав їм можливість розвиватись ще багато років. Заводів і фабрик, крім цукрового, у повіті не було.

Таким чином, ремісниче виробництво у пореформений період не зазнало істотних змін, у порівнянні із дореформеним періодом. Воно і надалі базувалось на ручній праці та старих технологіях, що були поширені в кріпосницьку епоху. І лукавлять ті науковці, які говорять про промисловий переворот у пореформений період. Щоб здійснювати технічне переоснащення, необхідно мати що удосконалювати. Великого фабрично — заводського виробництва у Ямпільському повіті, так і майже по всій Подільській губернії не було. Те, що у документах зазначено як заводи, насправді нараховувало до десятка вільнонайманих робітників. На завод це не тягне. В кращому випадку на ремісничу майстерню. А щоб технічно переоснастити майстерню, у ремісників не вистачало коштів. Не слід забувати, що більшість із них займались сільським господарством.

Єдиний промисел, який завжди був у попиті — будівельний. Він визначався розбудовою як панських маєтків, так і селянських будинків. Сільські поселення будувались завжди вздовж рік, і в угловинах. Наявність води обумовлювала розбудову населеного пункту.

Архітектурний характер селянських хат був простий в один поверх. Дахи у будівлях були круті та покривались солом'яною. Поміщицькі будинки покривались гонтою. Пани свої новобудови, кам'яні або дерев'яні ставили на кам'яний фундамент, та ще інколи будували підвал. Селяни ставили свої хати прямо на землю. Вони будувались на стовпах, що вкопувались прямо у землю. В пази стовпів забивалися невеликі поперечини, які обвивалися солом'яною (дилями) та замащувалися сумішшю глини і піску. Хати складались із двох частин: житлових кімнат та сіней. У деяких будинках знаходилося по 3, а то й 4 житлових кімнат. У кожній хаті будувалась піч, із якої виходив димохід. Ганок не робили. Вікна були обернені в різні сторони, але переважно на південь. По своїм розмірах вони були невеликими. Висота вікна коливалась від s до 1 аршину (71,12 см), а ширина від S до s аршина. Біля хат зовнішніх драбин не ставили, а були лише внутрішні, які використовувались під час пожеж для надання допомоги. Майже скрізь будинки будувались при дорозі і розташовувались поряд один біля одного. Житлові будівлі стояли окремо від господарських. Мала частина хат розташовувалась у кривих вуличках, а більша частина була розкидана окремими дворами.

Цегляних будинків не будували, як і із кам'яних валунів. Кам'яні будівлі розбудовували лише поміщики. Їх помешкання стояли посеред населеного пункту. Церкви та будинки священників споруджували в центрі села чи міста. При побудові кам'яних будівель, матеріал отримували із околиці м. Ямполь — с. Косниці, що знаходилося на березі р. Дністер. Матеріал камінь (кругляк)

видобували із землі при допомозі ломів та легко обробляли при допомозі сокири. У будівлях побудованих із кругляка, взимку на стінах спостерігалась вологість.

Якщо у селі цегляні або кам'яні будинки були рідкістю, то у містах і містечках їх будували значно більше. Так в 1863 р. у м. Ямполі нараховувалось 610 будинків, із яких 50 були кам'яними. По кількості кам'яних будівель у Подільській губернії, Ямпіль поступався лише м. Проскурову (99 шт.) та Кам'янцю (687 шт.) [7, с. 119]. Такі будинки зазвичай були двоповерховими і мали складне планування. Фасади в більшості випадків оздоблювались, та й будівлі будувались у певних архітектурних стилях. Камінь використовували як основний будівельний матеріал. Це надавало будинку міцності та певну привабливість. Вулиці міст інколи вкладалися бруківкою. Найбільшими населеними пунктами повіту були: м. Ямпіль, Чернівці, Джурин, Стара Мурафа, Комаргород, Красне, Дзигівка, Горишківка тощо. У 1858 р. (у дореформеному періоді) м. Ямпіль займав площу 2.085 дес. або 2.244 саж., на яких проживало 4.043 особи (2.082 чол. і 1.961 жін.) [3, с. 70]. У 1863 р. чисельність міста зросла на 252 особи, і становила 4.295 осіб (2.187 чол. і 2.108 жін.). Це становило 2,58% від загальної кількості населення, що проживало у Ямпільському повіті у цьому році. У місті було побудовано 2 кам'яні православні церкви, училище, лікарня, аптека, до 50 лавок. Також місту належала пристань на Дністрі. Мешканці займались переважно землеробством, дрібним ремеслом та торгівлею [7, с. 122].

Інші містечка повіту, також були велелюдними. Так, у 1863 р. у м. Чернівцях проживало — 3.717 осіб, м. Джурині — 2.667 осіб, Старій Мурафі — 2.453 особи, м. Комаргороді — 2.186 осіб, Красному — 1.672 осіб, Джигінці — 2.667 осіб тощо [7, с. 122]. Всього у повіті в 1863 р. мешкало 166.362 осіб (83.349 чол. і 83.013 жін.), в той час як у Подільській губернії жило 1.868.857 осіб (942.904 чол. і 925.953 жін.). Частка населення Ямпільського повіту становила 8.90% від проживаючих у губернії. Це був четвертий показник по кількості мешканців, і поступався лише Балтському, Кам'янець — Подільському, Ольгопільському повітам. У 1866 р. Ямпільщину населяло 168.661 осіб, в м. Ямпіль — 4.157 осіб. Приріст за три роки у краї склав — 2.299 осіб, а в м. Ямпіль — 138 осіб [9, с. 186]. За віросповіданням населення поділялось на: православних — 114.658 осіб, католиків — 31.585 осіб, старообрядців — 995 осіб, протестантів — 101 особа, іудеїв — 21.322 осіб. За становістю населення поділялось на: дворян спадкових — 1.056 осіб, особисті дворяни — 330 осіб, православне духовенство — 1.602 осіб, католицьке духовенство — 13 осіб, духовенства іудейського — 88

осіб, міщан — 25.174 осіб, селян — 134.107 осіб, військових та іноземців — 194 особи [9, с. 186]. У 1869 р. на досліджуваній території проживало 163.537 осіб (82.240 чол. і 81.297 жін.). Населення за 6 років зменшилось на 2.825 осіб (–1.109 чол. та –1.716 жін.). Його частка складала лише 8,45% від усіх проживаючих у Подільській губернії у цьому році [8, с. 14]. По віросповіданню воно поділялось на: православних — 132.098 осіб (66.690 чол. і 65.408 жін.), старообрядців — 1.455 осіб (715 чол. і 740 жін.), римо — католиків — 15.493 осіб (7.724 чол. і 7.769 жін.), протестантів — 237 осіб (124 чол. і 113 жін.), іудеїв — 14.254 осіб (6.987 чол. і 7.267 жін.) Частка міського населення становила 4.305 осіб (2.296 чол. і 2.009 жін.) [8, с. 60–61]. У пореформений період соціальна стратифікація майже не змінилась. На селі найбільшою соціальною групою залишались селяни, які займалися землеробством та скотарством, але зазвичай не мали власної землі і продовжували працювати на землевласників. Поміщики залишались пануючою верствою, володіючи значними земельними ділянками та маючи значний вплив на суспільство та політику регіону.

У містечках панівне становище займали чиновники та дворяни, які контролювали міську владу та мали значний вплив на життя місцевого населення, займаючи посади міських голів та входячи до міських органів влади. Населення повіту зростало, але темпи природнього приросту були низькими через зменшення народжуваності та високу смертність. Більшість населення жила у селах, а міста були маленькими. Велика кількість містян продовжувала займатись сільськогосподарським виробництвом через відсутність заводів та фабрик.

Таким чином, у 60–70-х роках XIX століття в Ямпільському повіті головною соціальною групою були селяни, які займалися землеробством та скотарством, але не мали власної землі і продовжували працювати на землевласників. Незважаючи на застарілі методи господарювання, сприятливий клімат та родючі ґрунти давали високі врожаї, що дозволило накопичувати капітал. Проте нерозв'язаність земельного питання призвела до проблем в різних сферах життя, через що всі зайняли очікувальну позицію. Почали розвиватися орендні відносини з використанням найманої праці. Поміщики продовжували володіти великими земельними володіннями та худобою. Інвестиції в сільське господарство були відсутні. Більшість вирощуваного продукту використовувалась для власного споживання. Дрібнотоварне виробництво було тісно пов'язане із сільським господарством. Воно базувалося на застарілих технологіях та ручній праці. Ремесло розвивалося на дому з використанням праці членів сім'ї. Товарно-грошові відносини були мало розвиненими, а капіталістичні взагалі відсутні.

Література

1. Волостныя, станичныя, сельскія, гминныя правления и управления, а также полицейскіе станы всей Росіи с обозначением места их нахождения. Киев, 1913. С. 27.
2. Географическо-статистический словарь Российской имперіи / составил по поручению Императорскаго Русскаго географическаго общества П. П. Семёнов-Тян-Шанский, при содействии В. Зверинскаго, Р. Маака, Л. Майкова, Н. Филиппова и И. Бока: Т. III. Санкт-Петербург, 1867. 742 с.
3. Городскіе поселения в Российской Имперіи. Т. 4. Санкт-Петербург, 1864. 822 с.
4. Докучаев В. В. Русский чернозем: отчет эконо. обществу; ред. и авт. предисл. Р. В. Вильямс. Москва, Ленинград: Сельхозгиз, 1936. 551 с.
5. Землеописание Российской Имперіи: Для всех состояній / Санкт-Петербургскаго педагогическаго института ординарнаго профессора Евдокима Зябловскаго Ч. 6. Санкт-Петербург, 1810. 753 с.
6. Материалы для исследования Подольской губерніи в статистическом и хозяйственном отношеніях / Центр. стат. ком. Министерства внутр. дел. Каменец-Подольск: Тип. Губ. упр. 1873. 243 с.
7. Статистический временник Российской имперіи. серия I. Центральный статистический комитет Министерства внутренних дел. Санкт-Петербург. 1866. 453 с.
8. Статистический временник Российской имперіи серия II, выпуск X, Центральный статистический комитет Министерства внутренних дел, Санкт-Петербург, 1875. 287 с.
9. Столпянский Н. П. Девять губерній Западно-Русскаго края в топографическом, геогностическом, статистическом, экономическом, этнографическом и историческом отношеніях. Санкт-Петербург: Тип. Гогенфельдена и К°, 1866. 200 с.

UDC 351.774:278

Yasynska Elvira

Candidate of Medical Sciences,

Associate Professor of the Department of Social Medicine and Public Health

Bukovinian State Medical University

DOI: 10.25313/2520-2057-2023-12-9025

МЕДИЧНІ НАУКИ

ANALYSIS OF THE OPINIONS OF HEALTH CARE MANAGERS AT DIFFERENT LEVELS ON THE REORGANIZATION OF THE PRIMARY AND SECONDARY HEALTH CARE LINKS

Summary. *The article analyzes the opinions of health care managers of all levels regarding the transformation of primary and secondary health care. The questionnaire proposed by the author made it possible to study the individual assessment of the state of health of the population provided by each respondent before and after the implementation of health care reform. Based on the results of the research, conclusions were drawn regarding respondents' awareness of the main aspects of health care reform (assessment of the quality of medical services and patient care, standardization of medical care, licensing and accreditation of medical facilities, autonomy and financing of medical facilities, regulation of drug prices).*

Key words: *primary medical care, respondents, standardization of medical care, personnel potential, reform.*

Introduction. The quality of medical care, especially at the pre-hospital stage, depends on the reorganization of ambulatory polyclinic care and its staffing potential. When transitioning to market relations, there is a change in economic relations, which similarly requires changes in the organization of the health care system, thereby starting its reformation, which primarily involves reforming primary health care [3]. Almost 80% of patients receive a significant amount of medical and preventive care, which includes analysis of risk factors for the occurrence of diseases, preservation and strengthening of health. It is the level of organization of the work of the primary link that largely determines such key points as the quality, availability and timeliness of medical care, the development of the preventive direction,

Recently, there has been a deterioration in the health of the population of Ukraine, which is associated with the consequences of COVID-19 and Russia's armed aggression against the Ukrainian people. At the same time, during this period, in general, there were no significant changes and improvement in the quality of medical services and public service. System problems remained unsolved [1]. There is no doubt that preventive measures play a crucial role in the fight against morbidity and mortality among the population. Therefore, it is extremely important to transfer a significant emphasis of health care to the pre-hospital stage, which involves effective

training and retraining of medical personnel on new bases, the use of effective methods and forms of work with patients and their families. It is with the general practitioner that the patient's contact with the health care system as a whole begins.

The new medical reform transformed the emphasis from specialized medical care to primary health care based on family medicine. When developing an organizational system of primary health care, the following indicators should be taken into account: the number of the population served; full-time staff; list of types of medical care, regulatory documentation, performance indicators; phasing of the organization of primary health care according to the principle of general medical practice; financing mechanisms; sexual coefficients of the norm according to the number of the population [5].

All these factors require the continuation of the initiated health care reform in accordance with international standards, which will make it possible to provide the population with the full scope of medical care at the pre-hospital stage. Since the end of 2014, with the adoption of the National Strategy for Reforming the Health Care System in Ukraine for the period 2015–2020 [6], a number of resolutions and orders have been created to improve the quality of providing medical services to the population. It should be noted that the improvement and effectiveness of health care reform also depend on the state

of training of medical managers at different levels of management.

Basic material. In the study of the following methods were used: questionnaires, systematic analysis and approach (for the analysis of problems in the organization of health care at the primary and secondary levels, analytical (analysis of the received information), statistical. Our research was carried out in several stages:

1. Development of a special questionnaire for health care managers.
2. Interviewing respondents to obtain the necessary information.
3. Processing and analysis of received information.
4. Formation of conclusions and practical recommendations.

The questionnaire consisted of 24 questions, which were divided into thematic blocks. All questions related to the analysis of reforming primary and secondary links of health care.

Respondents were divided into several groups:

- managers of primary care (medical directors of general practice clinics and city hospitals — 24%;
- secondary (heads of departments of city polyclinics and general practice clinics — 38%, heads of private medical offices — 15%;
- of the tertiary level of medical care provision (heads of information and analytical centers of regional and city hospitals — 23%). To obtain more detailed information, health care managers were divided according to their experience in health care: beginners with up to 5 years of experience in health care (14%); from 5 to 15 years (45%); from 15 to 20 years (20%) and more than 20 years (21%).

In addition, in the course of our research, an analysis of the qualification categories of medical managers from health care organizations: 15% of respondents have a higher category; the first — 8%, the second — 3%; 18% of medical managers do not have a healthcare qualification category.

The questionnaire included an individual assessment of the state of health of the population by each respondent before and after the implementation of health care reform.

Goal: to analyze the results of the questionnaire and draw conclusions about the opinions of health care managers of all levels regarding the reform of the primary and secondary links of health care.

The obtained results showed the following: 90% of the interviewed health care managers (40% — primary level, 30% — secondary and 20% — tertiary level) believe that the health of the Ukrainian population has significantly deteriorated in recent years due to the consequences the incidence of COVID-19 and Russia's war against the Ukrainian people (migration of the population and medical workers, frequent cases of professional burnout among doctors,

exacerbation of serious diseases, deterioration of mental health, reduction of incomes of the population and the state budget).

Only 10% of respondents hold the opinion that the state of health of the population has not changed significantly after the medical reform began.

The following questions related to the main aspects of the initiated medical reform:

- assessment of the quality of medical services and patient care;
- standardization of medical care;
- licensing and accreditation of medical institutions;
- autonomy and financing of medical facilities;
- price regulation of medicines.

65% of surveyed primary care managers and 45% of secondary care managers consider the following transformations in health care to be positive: the introduction of electronic systems for registering patients with family doctors, a significant increase in the powers of family doctors, a guaranteed package of medical services, payment depending on the level of medical service. 20% of respondents have a negative attitude towards existing electronic patient registration systems and consider them imperfect. 65% of health care managers, including all levels, emphasized that health care financing is still carried out through general taxes and are of the opinion that the introduction of health care cost-sharing between the state and patients based on health insurance. It should be noted that 45% of respondents (18% of primary level managers,

At the time of the interview, 40.3% of managers believe that in order to ensure the organization of quality medical care, it is necessary to resolve the issue of increasing modern medical equipment and financing treatment and prevention facilities in full in accordance with the standards approved by the medical reform.

During the survey, the heads of medical institutions were asked questions about their awareness with Resolution No. 174 of February 28, 2023, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine, "Some issues of the organization of a capable network of health care institutions." To realize this strategic goal, the process of forming a network of capable institutions has been started. Institutions with a quality mark with clear guarantees that the patient will get exactly where there will be specialists of the required profile and the necessary medical equipment to provide all professional assistance. It is to the capable network of hospitals that the resources that will restore the system and ensure its development will be primarily directed," Viktor Lyashko emphasized. Unfortunately, only 30% of respondents (primary managers with more than 20 years of experience and 10% of secondary managers with more than 15 years of experience) are familiar with this reform. This percentage of managers fully supports this reform,

and more informed managers noted that this reform will make it possible to clearly clarify the place and list of providing medical services to patients and which medical institutions need to strengthen the material and technical base, this will allow finding the right approaches to planning personnel and financial resources. where it is necessary to strengthen the material and technical base. An efficient network of health care facilities will make it possible to provide timely, affordable and high-quality medical care to the population that is subordinate to the relevant hospital district, which is especially important during martial law [7]. In addition, this approach will allow to increase the effective use of material, technical, labor and financial resources. 70% of managers (45% of primary managers, regardless of length of service, and 25% of the secondary and tertiary management of medical institutions are not familiar with new approaches to forming a modern network of hospital districts and medical institutions. to the definition of hospital districts and the implementation of modern approaches to the formation of a network of medical institutions.

During the survey, respondents were interested in a block of questions related to the “Affordable Medicines” program. Health officials at all levels noted that the program did not work as planned. For example, according to the prescriptions, pharmacies sold 10 times less antibiotics than was foreseen by the program. According to the program, according

to electronic prescriptions, pharmacies sold only psychotropic and narcotic drugs.

Managers paid special attention to the block of issues related to wages. 72% of managers (43 primary and 29% secondary) are familiar with the new Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine on changes in the remuneration of employees of state and communal health care institutions and fully support it.

Conclusions:

1. Approximately 70% of managers of medical institutions are not familiar with a number of legislative and regulatory acts related to health care, which were approved in the last 2 years.

2. 65% of the interviewed managers of primary care and 45% of secondary care noted the following positive transformations in health care: the introduction of electronic systems for registering patients with family doctors, a significant increase in the powers of family doctors, a guaranteed package of medical services, payment depending on the level of medical services.

3. 20% of respondents believe that existing health care reforms are imperfect, but some of the leaders, including all ranks, could not give reasoned explanations on a number of issues.

4. The issues of timely informing the heads of medical institutions about familiarization with legislative and regulatory acts on health care are especially important.

Literature

1. Барзилович А. Д. Реформування системи охорони здоров'я в Україні: стратегічні аспекти. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 2. С. 134–140.
2. Бібик І. Г. Удосконалення надання психіатричної до-помоги на рівні первинної медико-санітарної допомоги. Східноєвропейський журнал громадського здоров'я: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої Всесвітньому дню здоров'я: тези доповідей. 2013. № 1(21). С. 93–94.
3. Вацик М. З., Ясинська Е. Ц. Вивчення стану обізнаності слухачів післядипломної освіти із циклу «управління охороною здоров'я» щодо реорганізації первинної медико-санітарної допомоги. Медичний форум. Науковий журнал. 2017. № 10. С. 33–34.
4. Яковлева О. Г. Основні шляхи становлення і розвитку сімейної медицини в Україні як основа реорганізації первинної медико-санітарної допомоги населенню. Медсестринство. 2019. № 2. С. 16–21. doi: <https://doi.org/10.11603/2411-1597.2019.2.10192>
5. An Overview of the Practitioner Research and Collaboration Initiative (PRACI): a practice-based research network for complementary medicine / A. Steel, D. Sibbritt, J. Schloss [et al.]. BMC Complement Altern Med. 2017. No. 17 (1). P. 87.
6. Національна стратегія реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015–2020 років. URL: <https://uoz.cn.ua/strategiya.pdf> (дата звернення: 10.07.2023)
7. Деякі питання організації спроможної мережі закладів охорони здоров'я: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2023 р. № 174. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deiaki-pytannia-orhanizatsii-spromozhnoi-merezhi-zak-a174> (дата звернення: 10.07.2023)

References

1. Barzylovych A. D. (2020). Reformuvannya systemy okhorony zdorovia v Ukraini: stratehichni aspekty. [Reforming the health care system in Ukraine: strategic aspects]. Investytsii: praktyka ta dosvid — Investments: practice and experience, 2, 134–140. [in Ukrainian].

2. Bibyk I. H. (2013). Udoskonalennia nadannia psykhiatrychnoi dopomohy na rivni pervynnoi medyko-sanitarnoi dopomohy [Improving the provision of psychiatric assistance at the level of primary health care]. Proceedings from Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia pryisviachenoi Vsesvitnomu dnuu zdorovia, 1 (21), pp. 93–94. [in Ukrainian].
3. Vatsyk M. Z., Yasynska E. Ts. (2017). Vyvchennia stanu obiznanosti slukhachiv pisliadyplomnoi osvity iz tsykladu “Upravlinnia okhoronoiu zdorovia” shchodo reorhanizatsii pervynnoi medyko-sanitarnoi dopomohy [Study of the state of awareness of postgraduate students from the “Health Care Management” cycle regarding the reorganization of primary health care]. Medychnyi forum. Naukovyi zhurnal — Medical forum. Scientific journal, Vol. 10, pp. 33–34. [in Ukrainian].
4. Yakovleva O. H. (2019). Osnovni shliakhy stanovlennia i rozvytku simeinoi medytsyny v Ukraini yak osnova reorhanizatsii pervynnoi medyko-sanitarnoi dopomohy naselenniu [The main ways of formation and development of family medicine in Ukraine as a basis for the reorganization of primary health care for the population.]. Medsestrynstvo — Nursing, (2), 16–21. doi: <https://doi.org/10.11603/2411-1597.2019.2.10192> [in Ukrainian].
5. An Overview of the Practitioner Research and Collaboration Initiative (PRACI): a practice-based research network for complementary medicine (2017). A. Steel, D. Sibbritt, J. Schloss [et al.] // BMC Complement Altern Med, 17(1), 87.
6. Natsionalna stratehiia reformuvannia systemy okhorony zdorovia v Ukraini na period 2015–2020 roky. [National strategy for reforming the healthcare system in Ukraine for the period 2015–2020]. URL: <https://uoz.cn.ua/strategiya.pdf> [in Ukrainian] (date of access: 10.07.2023).
7. Deiaki pytannia orhanizatsii spromozhnoi merezhi zakladiv okhorony zdorovia: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28 liutoho 2023 r. № 174 [Some issues of organizing a capable network of healthcare institutions: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 28, 2023 No.174]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deiaki-pytannia-orhanizatsii-spromozhnoi-merezhi-zak-a174> [in Ukrainian]. (date of access: 10.07.2023).

УДК 378

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Клименко Світлана Іванівна
кандидат педагогічних наук,
вчитель української мови та літератури
Середня школа № 306
Klymenko Svitlana
Candidate of Pedagogical Sciences, Teacher
Secondary School number 306

DOI: 10.25313/2520-2057-2023-12-8987

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЗАСОБАМИ ВПРАВ І ЗАВДАНЬ З ФРАЗЕОЛОГІЇ

FORMATION OF A CULTURE OF PROFESSIONAL SPEECH BY MILITARY MEASURES OF EXERCISES AND TASKS ON PHRASEOLOGY

Анотація. У статті подано практичні рекомендації щодо використання основних методів і прийомів навчання при засвоєнні курсу «Українська мова за професійним спрямуванням»; розглянуто питання формування культури мовлення курсантів засобами української фразеології. Запропонована система лінгводидактичних засад є підставою до вивчення фразеології у ВНЗ і в аспекті культури спілкування майбутніх військових фахівців.

Ключові слова: практичні рекомендації, методи і прийоми навчання, лінгводидактичні засади, культура мовлення, засоби української фразеології, військові фахівці.

Summary. The article presents practical recommendations on the use of the main methods and techniques of learning when learning the course «Ukrainian language for professional orientation»; the issue of formation of cadets' speech culture by means of Ukrainian phraseology is considered. The proposed system of linguistic didactic principles is the basis of study phraseology in the Higher Military Educational Institutions and in the aspect of communication culture of future military specialists.

Key words: practical recommendations, teaching methods and techniques, linguistic didactic principles, speech culture, means of Ukrainian phraseology, military specialists.

*Наші предки стріляли з лука,
Вміли точно влучати в ціль.
Тож і образ іде звідсіль:
Влучне слово в оздобі звука.
Процвітай, українська мово,
Заохочуй красою нас:
Що багатший твій слів запас, —
Легше вибрати влучне слово.*
Д. Білоус

Постановка проблеми. Одним із завдань сучасної професійної освіти є формування комунікативної компетентності, що охоплює досконале знання мови, дотримання правил комунікативної поведінки, соціальних норм, відтак культури спілкування. Разом з тим, усе більшої актуальності

набуває проблема «підготовки висококваліфікованих офіцерів, які будуть відповідати міжнародним вимогам і стандартам якості», що «обумовлено стрімким розширенням української армії» в ході воєнних дій [6, с. 15]. Мова йде не лише про забезпечення потужного, інноваційного розвитку сектору

безпеки та оборони України через продукування та поширення фундаментальних і прикладних знань [7], йдеться про «престижність офіцерської служби», «формування військової еліти», «загальної культури військового середовища», що визначає статус військовослужбовців у суспільстві [2, с. 8].

Безумовно, професія військового передбачає «досконале володіння культурою мовлення», що забезпечує вирішення завдань, які складають сутність його професійної діяльності». Крім того, «майбутній офіцер має бути підготовленим до здійснення мовного впливу на підлеглих», що з огляду на «демократизацію армії» мало б розглядатися командиром як вплив на «свідомість», а не «підсвідоме» [6, с. 15]. Згадаймо римлян: «Чия мова — того і влада».

Таким чином, питання щодо формування культури мовлення здобувачів військових спеціальностей, не може бути вирішено без постійної уваги до фразеологічного складу мови, а саме без вміння точно, виразно, комунікативно доцільного передавати емоції і думки.

Доведено, що фразеологізми — це своєрідні мовні знаки, які становлять основу національного обличчя і є яскравою ілюстрацією сьогодення. Водночас, це дотепні, стійкі сполуки, що роблять наше мовлення цілісним виразним, влучним.

Тож прагнучи, щоб скарби фразеології стали зрозумілими для всіх здобувачів військової освіти, маємо розробити ряд вправ на здобуття необхідних практичних навичок, що мали б стати «критерієм оцінювання професійної компетентності майбутніх офіцерів» як «вияв ключових компетенцій, що відображаються в інтелектуальній, комунікативній, інформаційній, суспільно-політичній та особистісній сферах» [5, с. 78].

Мета статті — розглянути мовне питання, що базуються на результатах науково-педагогічних досліджень і освітньої практики у ВВНЗ.

Актуальність питання. Актуальність теми зумовлена суспільним запитом щодо підготовки високопрофесійних спеціалістів у військовій сфері; необхідністю реформувати систему освіти відповідно до вимог організації навчання з урахуванням комунікативного підходу та зростаючої потреби у конкурентоспроможних фахівцях, які досконало знають мову й можуть нею послуговуватися у різних життєвих обставинах. Загальновідомо, військовий словник — це не лише фахова термінологія, це також шари нетермінологічної, субстандартної лексики.

Виклад основного матеріалу. І справді, вільно володіти лексикою фаху — означає досконало знати мову професії. Попри чисельні наукові розвідки в питаннях мови і мовної поведінки військових, наша увага буде прикута до вітчизняних і зарубіжних розвідок В. Балабіна, Л. Барнса, О. Блінова, О. Бурдюг, Д. Василенка, О. Васильєва, М. Вовка,

О. Заболотного, А. Зельницького, К. Котелевець, В. Молдавчука, О. Павленко, Ю. Приходько, Р. Троцького, С. Шепеля, О. Чуприни.

Так, на думку Д. Василенка, «військова мова має динамічний характер, який пояснюється бурхливим розвитком її безперервно еволюціонуючої понятійної сфери у зв'язку з використанням досягнень військової науки, що дає змогу виявити соціальну зумовленість мови в її історичному розвитку», відтак дослідити виникнення нових військових фразеологізмів у «складі й властивостях предметів і явищ, пов'язаних із військовою справою» [2, с. 9].

Услід за Л. Барнсом, розуміємо, що «війна здатна призвести як до загибелі мови, так і до створення зовсім іншої, оновленої» [10].

Дійсно, поява більшості фразеологізмів завдячує розвитку новітніх технологій, війнам, військово-політичним конфліктам. Однак, головною причиною виникнення таких сталих одиниць залишається необхідність у заміні старої лексики, постійна потреба у нових поняттях та образних висловлюваннях [2, с. 11]. Йдеться, у першу чергу, про мовні одиниці, які «розподіляються на стійкі сполучення лексем із повністю або частковим переосмисленням значенням, а також про стійкі сполучення слів, які не містять переосмислених компонентів, включення яких до об'єкта дослідження базується на широкому розумінні фразеології, що вивчає не тільки фразеологічні ідіоми та фразеологічні сполучення, а й стійкі фрази різних структурних типів» [2, с. 10].

Безперечно, військова термінологія, як і будь-яка інша, має певну внутрішню організацію і представляє собою «сукупність одиниць термінологічної номінації понять військової науки» [9, с. 102].

З погляду лінгвокраїнознавства військова лексика — це сукупність усіх елементів сфери військового спілкування, що віддзеркалюють вплив культурних, історичних, територіальних, вузькоспеціальних та інших екстралінгвальних чинників, що знаходять свій словесний вияв у конкретних виразах [4, с. 12].

Хоча серед науковців існує кілька поглядів щодо визначення поняття «військова лексика», ми будемо акцентувати увагу на останній групі:

- військова термінологія, що позначає поняття, які пов'язані безпосередньо з військовою справою, збройними силами, способами ведення збройної боротьби і т. ін.;
- військово-технічна термінологія, яка включає науково-технічні терміни;
- емоційно забарвлена військова лексика, що представлена словами та сполученнями, які часто вживаються в основному в усній розмовній мові військовослужбовців і є фактично стилістичними синонімами відповідних військових термінів.

Виходячи з того, що сучасна військова освіта передбачає вміння бачити мовний факт у широкому аспекті, більшість матеріалу будемо подавати в текстовому форматі, що має забезпечити ефективне засвоєння ФО, відтак показати їх функціонування в мовному потоці.

Інакше кажучи, щоб фразеологізми стали надбанням власного мовлення військових, а не окремої групи людей, запропонуємо низку вправ, де є опис фразеологізму, завдання на порівняння й зіставлення, добір синонімічних/антонімічних пар, використання контекстного оточення, етимологізацію, роботу з фразеологічним словником як от у наступних прикладах:

Назви професію

I. Найшла коса на камінь; треба гострити меч; іти війською; брати на приціл; в лещата; на озброєння; ламати списи; переходити в наступ; поставити під удар; бути на нулі; влучати в ціль; брати рубіж; викликати вогонь на себе; бути на коні і під конем; покласти голову; підносити на щит; поставити на коліна; залишити поле бою; скласти зброю; іти з миром.

II. Чекати біля моря погоди; брати на буксир, без керма і вітрил; за вітром; на всіх парах; на повних парусах; пливати за течією; кинути якір; викинути за борт; рятівне коло; триматися на плаву; вийти сухим із води; морський вовк.

Відповідь: (військовий/ моряк/).

Поясни значення виразів «Схрестити мечі»; «Тримати курс»

Вислів схрестити мечі походить з військової справи.

Схрестити мечі — рішуче виступити проти кого-небудь, захищаючи певні погляди чи інтереси. **Вступати в бій, боротьбу проти ворога.**

Наприклад: Все одно з ними треба колись схрестити мечі (Мокр.).

Тримати курс — Рухатися в певному напрямі; прямувати кудись. Керуватися у своїх діях чимсь; орієнтуватися на когось, що-небудь.

Наприклад: Морем пливла навантажена шхуна і тримала курс на захід (Ю. Яновський).

Заверши висловлювання

Око за ...; п'ядь за ...; плече в ...; нога в ...; з рук в ...; каменя на ...; зуб на ...; кінець ...; з дня на ...; кров за ...; смерть за ...; клин ...

Відповіді: Око за око; п'ядь за п'яддю, плече в плече, нога в ногу, з рук в руки, каменя на камені, зуб на зуб, кінець кінцем, з дня на день, кров за кров, смерть за смерть, клин клином.

Запиши фразеологізми за джерелами походження

Довідка: бути чи не бути; бій Титанів; блудний син; вусом не моргнути; на ловця і звір біжить.

Вислови античних часів — _____;
Біблійні — _____;
Висловлювання видатних осіб — _____;
Професійні — _____;
Народні спостереження — _____.

Відповідь: Вислови античних часів — бій Титанів; Біблійні — блудний син; Висловлювання видатних осіб — бути чи не бути; Професійні — на ловця і звір біжить; Народні спостереження — вусом не моргнути.

Добери антонімічну пару

дотриматись слова — _____;
вести вперед — _____;
підвестися духом — _____;
отримати перемогу — _____;

Відповідь: порушити слово; пасти задніх, впасти у відчай; зазнати поразки.

Знайди синонім до виразу «Стріляний горобець»

Відповідь: стріляний птах; досвідчений; навчений; старий вовк; стріляний (обстріляний) вовк; бита голова.

Випиши фразеологізми на означення «мало досвіду»

Молоде і зелене; зуби з'їсти; не бачити світу; не нюхати порошу; мало каші з'їсти; не бачити смаленого вовка; пройти Крим, і Рим, і мідні труби; собаку з'їсти; пройти крізь вогонь і воду.

Відповідь: молоде і зелене; не нюхати порошу; мало каші з'їсти; не бачити смаленого вовка.

Запиши фразеологізми парами.

Позбавляти життя; із якоїсь неприємності потрапляти в ще гіршу; мати недобрі наміри; давати відсіч.

Довідка: давати відкоша; з вогню та в полум'я; гострити зуби; зводити зі світу.

Відповідь: Позбавляти життя — зводити зі світу; із якоїсь неприємності потрапляти в ще гіршу — з вогню та в полум'я; мати недобрі наміри — гострити зуби; давати відсіч — давати відкоша.

Установи відповідність. Поясни, до яких життєвих ситуацій можна застосувати ці вирази.

Скринька кінь

Троянський меч

Дамоклів вузол

Гордіїв розбрату

Яблуко п'ята

Ахілесова вінок

Лавровий Пандори

Відповіді: Скринька Пандори; Троянський кінь; Дамоклів меч; Гордіїв вузол; Яблуко розбрату; Ахілесова п'ята; Стріла Паріса; Лавровий вінок.

Довідка: Скринька Пандори — Вмістилище зла, лиховісний дар, джерело нещастя, великих лих.

Троянський кінь – підступний дарунок ворогам, обманні дії, підступний вчинок.

Дамоклів меч — загроза, небезпека.

Гордіїв вузол — дуже складна, заплутана справа; складний збіг обставин.

Яблуко розбрату — причина ворожнечі, суперечок, незгод між ким-небудь.

Ахіллесова п'ята — недолік, мінус, найслабша ланка.

Лавровий вінок — символ перемоги, триумфу та слави. Символ миру.

Розгадай загадку. Чим і як можна грати?

Відповідь: грати конем; грати з вогнем; грати на нервах; грати на руку.

Назви фразеологізм із «Слова о полку Ігоревім»?

«Жереб кинуто»

Так мовив римський полководець Юлій Цезар, коли переходив річку Рубікон (див. «перейти Рубікон»). Він сказав його латинською мовою: «*alea ana iacta est*», процитувавши рядки із комедії давньогрецького драматурга Менандра (342–292 до н.е.), яка звучала так: «Буде кинуто жереб». Цезар розумів, що перехід через річку, яка була кордоном між Галлією та Італією, фактично означав початок громадянської війни. Однак цією фразою підтвердив невідступність від своїх намірів. Фразеологізм «жереб кинуто» використовують, щоб наголосити остаточність, незворотність рішення чи кроку.

«Іду на ви»

Про минуле Київської Русі можна довідатися з літописів — історичних зведень, у яких записи вели за роками. Окрім історичних фактів, у літописах міститься багато народних переказів, легенд, а також висловів відомих осіб. Збереглася й фраза київського князя Святослава «іду на ви», якою він оголошував війну ворогам. Князь не нападав зненацька, бо вважав це підлістю. Він посилав до свого противника гінця, якому велів переказати ці слова.

Тепер вислів «іду на ви» найчастіше вживають в іронічному, жартівливому значенні: виступати «війною».

«Нашого полку прибуло»

Колись слово «полк» мало не тільки військовий зміст, а й мирний. Означало воно «рід», «народ» або «натопн». Мирним став і фразеологізм. У народній гри-пісні «А ми просо сіяли», яка з'явилася ще в дохристиянські часи, хлопці й дівчата ставали в два ряди (полки) і співали: «А нашого полку прибуде, прибуде». Отже, вислів «нашого полку прибуло» означає, що група однодумців збільшилася.

«Між двох вогнів»

Фразеологізм виник у часи татаро-монгольського поневолення, яке тривало на україн-

ській землі більше двохсот років (XIII–XIV ст.). Щоб зустрітися з ординським ханом, князі повинні були пройти крізь вогонь, очиститись і освятитись. Для цього їх проводили між двома багаттями. За свідченням літописців, 1246 р. у ставці хана Батия скарали князя Михайла Чернігівського, який не хотів пройти цей обряд. Опинитися між двох вогнів — означає потрапити у безвихідне становище, коли небезпека загрожує з обох боків.

«Перейти рубікон»

За Плутархом, Юлій Цезар, порушивши заборону римського сенату, перейшов із військами річку Рубікон, що відділяла Умбрію від Північної Італії. Цим самим він оголосив війну сенату.

Пройти (перейти) рубікон — робити рішучий крок, приймаючи остаточне, безповоротне рішення. Пройти «точку неповернення».

Нацькований і підбадьорений Англією та Францією, султан перейшов рубікон, не будучи підготовлений до війни... (О. Добровольський. Очаківський розмир.)

Що означає «Набрати (напитися) шоломом [води]»?

Відповідь: Набрати (напитися) шоломом [води] — здобути перемогу.

Прочитай уривки з твору, поясни значення виділених фразеологізмів.

1. Не до сну було завзятому козакові, коли Військо Запорозьке доручило йому під тяжку годину свою долю». 2. — Тепер же, взявши силу, ти про поспільство вже й забув? По чііх кістках дійшов ти до Зборова?» 3. ... твоє від тебе не втече; дізнаємося, чому ківш лиха. 4. ... ще на губах молоко не обсохло; в гречку стрибаєш; Київ схотілося; бісів сину; якого дідька? 5. Та коли б за моїх часів був такий кошовий отаман і така старшина, як отсе у вас, так ми нагодували б їхнім тілом у Дніпрі раків, а обрали б таких отаманів, що вміли б стати за козацьку волю й честь! (За Кащенком А.Ф. «Зруйноване гніздо»).

Словникова робота

Досліди етимологію одного з виразів вільний козак; козацьке сонце; наче татарська орда; наче на турка йде; вогнем і мечем; здирати шкуру; кат із ним.

Наприклад: Вогнем і мечем — Безжалісно, нещадно знищувати що-небудь, застосовуючи крайні міри насильства, з великою жорстокістю.

— Повернемо «хлопців» **огнем і мечем**, пане канцеляр! — вигукнув Єремія Вишневецький і вибіг на трибуну (П. Панч). Татарська орда знищувала все **вогнем і мечем**, забираючи в поганський полон багато людей.

Вогнем і мечем походження:

У давнину рани лікували вирізаючи їх мечем і припалюючи вогнем. Вираз походить від афоризму, приписуваного старогрецькому лікарю Гіппократу (460–370 до н.е.): «Чого не лікують ліки, те виліковує залізо, чого не лікує залізо, те виліковує вогонь». Пізніше (у римських поетів I ст. до н.е.) вислів набув переносного значення: знищувати ворога зброєю і пожежами.

Зараз він означає, безжалісно знищувати що-небудь, застосовуючи крайні міри насильства. Ці слова були гаслом польської шляхти; часто використовуються для її характеристики.

Вибери слово, що утворює сталий вираз. За потреби звернись до фразеологічного словника.

Спалити (листи, кораблі, вугілля,); наламати (трісок, кісток, дров).

Відповідь: спалити кораблі — знищити можливість для відступу;

наламати дров — вчинити щось необдуманно.

Розпиши на дві колонки

Аеродром; кореспондент; конфлікт; бюджет; вторгнення; провокація; рапорт; шпиталь; організація; злочин; стан; підготовка; спорядження; історія; доктрина; авантюра; призив; хитрість; здобич.

Військовий — _____.

Военний — _____.

Відповідь: військовий — аеродром; кореспондент; бюджет; рапорт; шпиталь; організація; підготовка; спорядження; призив; хитрість; военний — конфлікт; вторгнення; провокація; злочин; стан; доктрина; авантюра; здобич.

Визнач синтаксичну роль фразеологізмів

Так це нас козаки, мабуть, убрали в шори? (П. Куліш). Воєвода водив за носа обох змовників, доки не зміцнив оборону фортець (Д. Міщенко). А там — козак не в тім'я битий: щось та природу міє (М. Пригора). Богуна ловити — що воду решетом носити (І. Качура). Він вважає себе вільним козаком (М. Стельмах). **Підкресли фразеологічні звороти. Виконай синтаксичний розбір речень**

Не крутяться назад історії колеса, хоч лізь під них — не крутяться назад (М. Бажан). Уже всі народи буквами у своїх серцях написали слова про те, що миру не ждуть, а мир завойовують (П. Тичина).

Назви вираз, що виконує роль обставини

Довідка: *Йти в ногу; піддати жару; стояти на смерть; віч-на-віч; між двох огнів; до сьомого поту; пройти крізь вогонь і воду; дати прочухана; вийти сухим із води; ні живий ні мертвий; виправдати довір'я.*

Відповідь: між двох огнів.

Як приклад: Богдан між ними, як між двох вогнів (Л. Костенко).

Склади речення з фразеологізмами демонструючи їхнє значення:

Честь мундира; справа честі; слово честі.

Довідка:

Честь мундира — удавана гідність особи як представника певної організації або гідність якоїсь організації. Не повезло йому .. або прокрався, чи ще що трапилося, — ну, під суд не віддають, бо честь мундира бережуть, — треба йти з полку (Гнат Хоткевич, I, 1966, 173); — Тут не училище, і я йому не курсант, — огризнувся Берник — Він за честь мундира турбується, а я за людей (Ігор Муратов, Буковинська повість, 1959, 215);

Справа честі — те, що визначає гідність особи, колективу і т.ін. Поставив він собі за справу честі Найважчий камінь зразу перенести (Степан Крижанівський, Калин, міст, 1940, 54);

Слово честі — словесна формула для запевнення в істинності, правдивості сказаного. [Лицар:] Одмахуючися від думки, що вона робить нечесно, вже вдруге порушуючи своє слово честі, Сахно вдарила веслом і рушила в протоку тунелю (Юрій Смолич, I, 1958, 78); [Гуня:] А тепер дай слово честі (Олександр Довженко, I, 1958, 273).

Побудуй висловлювання з вказівкою — на характер перебігу подій.

Що відбудеться, якщо звичайні сполуки замінити фразеологізмами?

I. Ворог рухався одночасно в двох напрямках; під впливом радісного збудження;

ціною життя та великих жертв; перетворюючи все в руїни; підступними діями, хитрощами намагався підкорити собі кого-небудь, заволодіти кимсь, привернути на свою сторону; діставши прочухана, почав утікати.

Відповідь: *Ворог розтягся на два фронти; не чуючи землі під ногами; (по) кістках; не лишаючи каменя на камені; наставляючи свої тенета; отримавши на горіхи, накивав п'ятами.*

II. Українські захисники не йшли ні на які поступки; не допускали кривди, знуцання з кого-небудь; червоніючи від злості, напруження; наздоганяючи ворога; з надзвичайно великими зусиллями; керовані командиром підрозділу; викликаючи страх, переляк, занепокоєння; покаравши за злочини; розбили ворога вщент.

Відповідь: *Українські захисники не збирались дарувати свого; нікого не давали на поталу; наливаючись кров'ю; наступаючи на п'яти; понад силу; на чолі з командиром підрозділу; наганяючи холоду; намиліли шию; розбили ворога на тріски.*

Знайди український відповідник

war of attrition — _____;

axis of evil — _____;

baptized by fire — _____;

wonder weapon — _____;

heavy metal — _____.

Відповідь: *war of attrition — військові конфлікти; axis of evil — вісь зла; baptized by fire — бойове хрещення; wonder weapon — чудо-зброя; heavy metal — важка артилерія.*

За допомогою фразеологізмів взятих з довідки побудуй власну розповідь/міркування.

Довідка: *палити вогнем; дістатися берега, тактика піхоти, оточення і захоплення супротивника; співвідношення загрози; виконувати свій обов'язок (перед батьківщиною); військові дії; бойові втрати; артилеристська тиша, Боги війни.*

Напиши твір-мініатюру на тему «Ще не час спочивати на лаврах». Вибери із довідки фразеологізми, що якнайбільше відповідають задуму.

Довідка: *тримати порох сухим; лихо не спить; поставити на карту; тактика ведення бою; честь прапора; бойове хрещення; офіцерська честь.*

«Діалог з мудрецем»

Подумай. Чи всі запропоновані фразеологічні звороти є актуальними на сьогоднішній день? Свою думку обґрунтуй

Непроханий гість гірше татарина. Кому нашої землі схочеться, той під нею скорчиться. Хто копає яму для ближнього, той сам упаде в неї. Що посієш, те й пожнеш. Сказано, козацькому роду нема переводу.

«Солдатська валіза»

Сформууйте кілька порад на озброєння майбутнім захисникам

Наприклад: *Вовків боятися — в ліс не ходити. До булави треба й голови. Хто за віру умирає, той собі царство заробляє. Прийшов, побачив, переміг.*

Висновок. Насамкінець зазначимо, без розв'язання проблем щодо підготовки професійного персоналу в умовах воєнного стану [3] та без розроблення нових освітніх програм відповідно до Закону України «Про вищу освіту» [8], ми не зможемо сформуувати тих важливих компетентностей, що вкрай необхідні військовослужбовцю у розмові особовим складом чи то з цивільними людьми.

Йдеться про досконале володіння культурою мовлення, дотриманні норм і правил літературної мови, що є невід'ємною частиною загальнолюдської культури, яка гарантує успіх у будь-яких ділових відносинах.

Оскільки «сучасні методики розвитку військово-професійного мовлення у курсантів передбачають вивчення мови в конкретних ситуаціях службового спілкування, максимально наближених до реальних ситуацій, розвиток навичок мовленнєвої поведінки в професійній предметній області» буде ефективним за умов використання фахових текстів [1, с. 72].

Література

1. Бурдюг О. В. Формування лексико-термінологічного мовлення у військовопрофесійній підготовці курсантів ВВНЗ: Збірник тез доповідей XVI Міжнародної науково-практичної конференції «Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє» 27 листопада 2020. Том 1. Київ: ВІКНУ, 2020. С. 71–72.
2. Василенко Д. В. Еволюційні зрушення англійського військового фразеологічного фонду. Вчені записки Таврійського Національного Університету імені В. І. Вернадського Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Частина 2. Видавничий дім «Гельветика». 2020. Том 31(70), № 4. С. 9–16.
3. Васильєв О. М., Заболотний О. А., Зельницький А. М. Особливості підготовки офіцерів запасу старшого та вищого офіцерського складу в умовах воєнного стану. Військова освіта. 2022. № 1(45). С. 85–101. URL: <http://zprvo.nuou.org.ua/article/view/260248> (дата звернення: 26.06.2023)
4. Клименко О. Л. Поповнення словникового складу сучасної англійської мови з нелітературних підсистем: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Х.: Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2000. 19 с.
5. Котелевець К. В. Культура мовлення як один із компонентів професійної компетенції майбутніх офіцерів. Science, research, development. Philology, sociology and culturology: monografia pokonferencyjna, Belgrade (Serbia), 30.05.2019–31.05.2019. Warszawa: Diamond trading tour, 2019. № 17. Р. 78–80.
6. Павленко О. О. Формування комунікативної компетенції фахівців митної служби в системі неперервної професійної освіти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». К., 2005. 43 с.
7. Приходько Ю. І. Актуальні проблеми трансформації стану та якості системи вищої військової освіти. Військова освіта. 2022. № 1 (45). С. 179–196. URL: <http://znp-vo.nuou.org.ua/article/view/260721> (дата звернення: 28.06.2023)
8. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 28.06.2023)
9. Словник професійної термінології для майбутніх фахівців Національної гвардії України (до курсу «Українська мова за професійним спрямуванням») / Уклад.: М. П. Вовк, Р. С. Троцький, В. С. Молдавчук, О. В. Чуприна, О. А. Блінов, С. І. Шепель; за ред. А. О. Пожидаєва. К.: НАВС України, 2016. 156 с.
10. Barnes L. Language, War And Peace. Language Matters. 2008. Р. 3–12. doi: <https://doi.org/10.1080/10228190308566188> (дата звернення 29.06.2023).

УДК 378.147:811.11

Лобань Олена Олександрівна
старший викладач
Воєнна академія імені Євгенія Березняка
Loban Olena
Senior Lecturer
Evhenii Berezniak Military Academy

DOI: 10.25313/2520-2057-2023-12-9027

РОЛЬ НАВЧАЛЬНИХ ІГОР У ПІДВИЩЕННІ МОТИВАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

THE ROLE OF EDUCATIONAL GAMES IN INCREASING THE MOTIVATION OF STUDENTS FOR ENGLISH LANGUAGE LEARNING

Анотація. Охарактеризовано сутність мотивації та її видів. Особливу увагу приділено ролі внутрішньої мотивації та її впливу на освітній процес. Проаналізовано шляхи підвищення внутрішньої мотивації через застосування навчальних ігор, визначено їх види та функції. Представлено конкретні приклади навчальних ігор з урахуванням їхнього функціонального призначення. Висловлюється думка, що такий метод набуття і засвоєння знань, умінь і навичок є ефективним та сприяє підвищенню мотивації здобувачів на заняттях з англійської мови.

Ключові слова: навчальна гра, мотивація, внутрішня мотивація, освіта дорослих.

Summary. The essence of motivation and its types are characterized. Special attention is paid to the role of internal motivation and its influence on the educational process. Ways of increasing internal motivation through the use of educational games are analyzed, their types and functions are determined. Specific examples of educational games according to functional purpose are presented. This method of acquiring and assimilating knowledge, abilities and skills is considered as an effective and contributes to increasing the motivation of English language learners.

Key words: educational game, motivation, intrinsic motivation, adult education.

В умовах глобалізації та євроатлантичного прагнення України, вивчення іноземних мов набуло надзвичайної актуальності. Одним із найважливіших чинників, що впливають на ефективність навчання, успішність освітнього процесу, є мотивація, адже вона є рушієм поведінки особистості, підґрунтям її дій. Мотивація здобувачів вищої освіти відіграє важливу роль у їхній успішності в освітньому процесі. Коли студенти мають сильну мотивацію, вони більш активно займаються навчанням, демонструють високий рівень зацікавленості та зосередженості, та досягають кращих результатів. Мотивація сприяє більш глибокому розумінню матеріалу, більшій зосередженості та бажанню розвивати свої знання і вміння, прямо впливаючи на академічні результати. Відсутність залученості та мотивації здобувачів є однією з найважливіших проблем у процесі навчання.

Мотивацію можна розглядати як бажання діяти чи працювати або ж як силу або вплив, що спонукає когось щось робити. Тривалий час дослідники приділяли більшу увагу зовнішнім стимулам. Проте, наприкінці XIX ст. звернули увагу на те, що лише за умови внутрішнього потягу діяльність людини відбувається ефективно [1]. Прагнення брати участь у певній діяльності заради самого процесу діяльності та емоцій, що ця діяльність приносить, а не задля отримання винагороди чи через певні зовнішні чинники називають внутрішньою (інтринсивною) мотивацією [2]. У її основі лежать внутрішні мотиви і стимули. Як зазначає В. Глассер, «ми народжуємось із специфічними потребами, які нам генетично необхідно задовольняти» [6, с. 3]. Природна цікавість буквально закладена в нашу генетичну структуру, щоб допомогти нам якнайкраще задовольняти наші основні потреби, виживати

та процвітати. За словами В. Глассера, цими основними психологічними потребами є наступні.

1. Приналежність. Ця потреба полягає у необхідності бути частиною, активним учасником певної спільноти. У навчальному процесі цю потребу можна реалізувати, створивши сприятливе середовище, де цінується думка кожного.

2. Набуття компетентності. Отримання знань і умінь, які можна використати у реальному житті, здатність виконувати щось успішно — ще одна психологічна потреба, задовольняючи яку ми забезпечуємо внутрішню мотивацію здобувачів. Набуваючи певних навичок, умінь та здібностей за допомогою викладача, здобувачі реалізують цю потребу.

3. Задоволення. Людська природа влаштована таким чином, що ми займаємося охочіше тією діяльністю, що приносить нам радість та задоволення. Ентузіазм викладача, його власна зацікавленість навчальним процесом здатні вплинути на підвищення інтересу, цікавості та мотивації здобувачів.

4. Свобода. Необхідність мати свободу вибору і брати участь у прийнятті рішень — ще один рушій внутрішньої мотивації. У навчальному процесі цю потребу можна задовольнити, до прикладу, надаючи право обирати непринципові з педагогічної точки зору речі. Здобувачі, до яких дослухаються, зазвичай надають більшого значення завданням, що виконуються, відтак — більш вмотивовані.

Ці чотири основні психологічні потреби створюють основу індивідуальної інтерпретації навколишнього світу людиною, і є основою того, що нас мотивує. У ситуації, коли здобувачі задовольняють ці потреби, вони більш заангажовані та охоче навчаються; у них є навички та інструменти, необхідні для досягнення успіху; і вони насолоджуються власне процесом навчання. Тобто, вони є внутрішньо-вмотивовані, що значно позначається на якості та ефективності вивчення іноземної мови.

Важливість клімату в класі та інструментів мотивації дійсно важлива для підтримки мотивації студентів і утримання їхньої уваги. Щоб забезпечити не лише методичну складову заняття, важливо використовувати стратегію створення внутрішньої мотивації. Це можна зреалізувати, доповнивши заняття альтернативними методами та прийомами. Наприклад, для збагачення навчального процесу можна використовувати навчальні ігри, вони будуть корисні для відпрацювання або повторення матеріалу, який вивчається або вже засвоєний [1].

Навчальні ігри виконують декілька функцій. Серед основних виділяють: навчальну, соціокультурну, комунікативну, функцію самореалізації, діагностичну, корекційну. Але, у першу чергу, в сучасних умовах, основна функція навчальних ігор — це мотиваційно-спонукальна. Ігри підвищують мотивацію здобувачів до докладання

необхідних інтелектуальних зусиль до навчання, а отже, сприяють активізації їх пізнавальної діяльності. Навчання протікає в інтерактивній формі, адже ігри допомагають застосувати вивчене в середовищі, наближеному до реального [5]. Все це спонукає здобувачів до спілкування, що є основною метою навчання іноземної мови. Ще однією причиною впровадження ігор у навчальний процес, є створення сприятливого середовища в класі за рахунок зниження афективного фільтра [7, с. 20–22].

Існує декілька класифікацій навчальних ігор. У розрізі особливостей навчального процесу у закладі вищої освіти, вважається доцільним виділити наступні види навчальних ігор.

1. Ігри-загадки (розвивають аналітичні та логічні здібності)

2. Ігри-припущення. Хорошим прикладом такої гри є «Ви б радше..?» («Would you rather..?»). Цю карткову гру можна використовувати на початку заняття, у якості розігріву (warm-up). Наприклад, «Ви б радше мали більше часу чи грошей», слухачі повинні відповісти та аргументувати свою позицію. Гра покращує комунікативні навички та стимулює пізнавальну активність.

3. Ігри-бесіди. Цікавою альтернативою простим запитанням можна вважати гру «Переконайте мене» («Convince me»). Розмовна гра для обговорення, наприклад, «Переконайте мене, що бути дитиною складніше, ніж дорослим». Гра розвиває навички розмови та критичне мислення.

4. Ігри-змагання. Вони сприяють заангажованості слухачів у занятті, підігриваючи азарт, а відповідно й мотивацію до активної участі. У цій групі надзвичайно ефективною є гра «Alias» — учасники в командах повинні пояснити якомога більше слів зі своїх карток за певний час. Якщо слово відгадане, команда отримує бал. Перемагає та команда, яка набрала більше очок. «Alias» розвиває мовленнєві та комунікативні навички, покращує логічне мислення.

5. Ділові ігри. У цій групі надзвичайно цікавою вважається гра «Шпигун» («Spy»). Кожен гравець може побачити лише одну карту, де вказане певне місце розташування або надпис «шпигун». Завдання полягає в тому, щоб з'ясувати, хто шпигун. Шпигун, у свою чергу, намагається вгадати місце розташування, здогадуючись з питань і відповідей інших. Ця гра тренує критичне мислення, уважність, дедукцію. Ще один приклад ділової гри — «Оксфордські дебати». Цей метод навчання суворо регламентований і має чіткі правила та ролі. Може використовуватись для обговорення будь-яких контроверсійних питань.

Також можна використовувати інтерактивні онлайн-ресурси задля урізноманітнення занять з англійської мови.

1. Вікторини (quizzes) на будь-яку тему від географії до кінофільмів. Форма проведення може

бути, як з використанням карток із запитаннями, так і онлайн за допомогою різноманітних веб-сайтів або додатків. Серед таких вебсайтів — FunTrivia [9] та Mental Floss [10], Beano [11], Zoo [12]. Також, різноманітні вікторини можна створювати самостійно на платформі Genially.

2. Онлайн засоби для тренування країнознавчого матеріалу. GeoGuesser [14] трансліює невідому сцену та пропонує здогадатись, що це за місцевість. Virtual Vacation [15] — схожий до попереднього сервіс, де показано віртуальну подорож у форматі відео. Google Earth, [16] за допомогою якого можна досліджувати майже будь-яке місце на планеті, також є тести та екскурсії за допомогою функції Voyager.

3. Засвоєння безеквівалентних лексичних одиниць може відбуватись ефективніше та цікавіше

за умови використання автентичних аудіо- та відеоматеріалів. Так, додаток Cake [17] містить безліч фрагментів з англійських фільмів, де в пошуку потрібно ввести потрібну лексичну одиницю і додаток знайде потрібне відео. З пісенним матеріалом в нагоді стане сайт Lyrics Training [18].

Таким чином, навчальні ігри забезпечують високу активність здобувачів, розвиток їх здібностей, сприяють актуалізації, застосуванню та узагальненню знань. Це цінний метод стимулювання інтересу до навчання, значення навчальних ігор полягає у заохоченні здобувачів до активної участі у занятті та подоланні монотонності. Застосування ігор активізує інтерес, цікавість, спрощує опанування мови та знижує афективний фільтр у здобувачів. Відтак, позитивно впливає на мотивацію здобувачів на заняттях з англійської мови.

Література

1. Захарко О. Внутрішня мотивація як психологічний феномен // Соціогуманітарні проблеми людини. Львів, 2008. № 3. С. 143–150. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spl_2008_3_19 (дата звернення: 10.07.2023)
2. Сергієнко Л.В. Дидактична гра як форма навчання в системі професійної освіти // Освіта на Луганщині. 2009. № 1. С. 152–154. URL: <http://dSPACE.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/623/ST%20LOIPPO.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 10.07.2023)
3. Chen I. Using Games to Promote Communicative Skills in Language Learning // The Internet TESOL Journal. 2005. Vol. 11, No. 2. URL: <http://iteslj.org/Techniques/Chen-Games.html> (дата звернення: 10.07.2023)
4. Deci E., Ryan R. Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions. Contemporary Educational Psychology. 2000. № 25. P. 54–67. URL: https://selfdeterminationtheory.org/SDT/documents/2000_RyanDeci_IntExtDefs.pdf https://selfdeterminationtheory.org/SDT/documents/2000_RyanDeci_IntExtDefs.pdf (дата звернення: 10.07.2023)
5. Emerita P. Cervantes Livening Up College English Classes with Games. English Teaching Forum. 2009. No. 3. P. 20–25.
6. Glasser W. Choice Theory in the Classroom. New York: Harper & Row, 1986. URL: <https://www.drake.edu/media/collegesschools/soe/documents/edma-cep/edma-cep/EDMA%20160%20TSRB-SyllabusRev2.pdf> (дата звернення: 10.07.2023)
7. Krashen S. Principles and Practice in Second Language Acquisition. 1982. URL: http://www.sdkrashen.com/content/books/principles_and_practice.pdf (дата звернення: 10.07.2023)
8. Лещенко Т.О., Шевченко О.М. Мотивація навчальної діяльності здобувачів вищої освіти як провідний чинник підготовки фахівців. Trends in the development of science in the modern world: proceedings of the XXXIII International scientific and practical conference, Graz, Austria, 23–26 August 2022. Graz: International Science Group, 2022. P. 247–251.
9. FunTrivia. Веб-сайт онлайн вікторин. URL: <https://www.funtrivia.com> (дата звернення: 15.03.2023).
10. Mental Floss. Веб-сайт онлайн вікторин. URL: <https://www.mentalfloss.com> (дата звернення: 10.07.2023).
11. Beano. Веб-сайт онлайн вікторин. URL: <https://www.beano.com> (дата звернення: 10.07.2023).
12. Zoo. Веб-сайт онлайн вікторин. URL: <https://www.zoo.com> (дата звернення: 10.07.2023).
13. Genially. Платформа для створення навчальних онлайн вікторин. URL: <https://app.genial.ly/create> (дата звернення: 10.07.2023).
14. GeoGuesser. Веб-сайт тренування країнознавчого матеріалу. URL: <https://www.geoguessr.com/tutorial/eU-jVM0haR0dHfLA3> (дата звернення: 10.07.2023).
15. Virtual Vacation. Веб-сайт тренування країнознавчого матеріалу. URL: <https://virtualvacation.us/guess> (дата звернення: 10.07.2023).
16. Google Earth. Веб-сайт тренування країнознавчого матеріалу. URL: <https://www.google.com.ua/intl/uk/earth/> (дата звернення: 10.07.2023).
17. Cake. Додаток з відеоматеріалами. URL: <https://muscake.me/?locale=en> (дата звернення: 10.07.2023).
18. LingoClip. Веб-сайт з пісенним матеріалом. URL: <https://lyricstraining.com> (дата звернення: 15.03.2023)

Fialko Nataliia

*Doctor of Technical Sciences, Professor,
Corresponding Member of the NAS of Ukraine, Head of the Department
Institute of Engineering Thermophysics of the NAS of Ukraine*

Stepanova Alla

*Candidate of Technical Sciences (PhD),
Senior Scientific Researcher, Leading Researcher
Institute of Engineering Thermophysics of the NAS of Ukraine*

Navrodska Raisa

*Candidate of Technical Sciences (PhD),
Senior Scientific Researcher, Leading Researcher
Institute of Engineering Thermophysics of the NAS of Ukraine*

Shevchuk Svitlana

*Candidate of Technical Sciences (PhD), Scientific Researcher
Institute of Engineering Thermophysics of the NAS of Ukraine*

DOI: 10.25313/2520-2057-2023-12-9014

ANALYSIS OF EXERGETIC LOSSES IN A COMBINED HEAT RECOVERY SYSTEM OF A BOILER PLANT

Summary. The results of the analysis of exergy losses in the combined heat recovery system of the boiler plant are presented. To study exergy losses in this system, a complex technique has been developed based on the use of exergy analysis methods in combination with methods for representing exergy balances in matrix form. Using a complex technique, exergy losses were calculated in a combined heat recovery system and in its various elements. The relative contribution of each element of the system to the total exergy loss was determined. It has been established that the optimal operating mode of the installation is carried out at the boiler power, which is 50 ... 60% of its installed power.

Key words: exergy losses, boiler plant, exergy analysis, heat recovery system, energy efficiency.

Introduction. Improving the efficiency of power plants of various types, in particular, heat recovery systems of boiler plants, involves reducing exergy losses in them. When developing, researching and implementing highly efficient heat recovery systems, it is advisable to use modern integrated research methods. Therefore, the analysis of exergy losses in the combined heat recovery system of a boiler plant using methods based on the exergy approach is an urgent scientific problem.

Statement of the problem and research method.

In the world practice of researching the efficiency of energy systems, more and more attention is paid to the use of exergy methods of analysis [1–5]. When evaluating the performance of power plants, it is advisable for research to use complex methods based on the exergy approach. Works [6–11] are devoted

to the application of such techniques to the study of exergy losses in heat recovery systems of various types. Further research in this direction contributes to an increase in the efficiency of power plants and the development of exergy analysis methods. The purpose of the work is to reduce exergy losses in the combined heat recovery system of a boiler plant designed to heat water and blast air.

To achieve the goal, you must complete the following tasks:

- for a combined heat recovery system, develop a comprehensive methodology based on the use of exergy analysis methods in combination with methods for presenting exergy balances in matrix form;
- using an integrated methodology to calculate the exergy losses in various elements of the combined heat recovery system;

– to determine the relative contribution of each element of the heat recovery system to the total value of exergy losses under different operating modes of the boiler.

Research results. The exergy losses in the combined heat recovery system of a boiler plant designed for heating water and blast air have been studied. Exergy losses are an indicator of the efficiency of heat recovery and its individual elements. An increase in exergy losses corresponds to a decrease in their efficiency. To determine exergy losses, a technique was used that combines elements of exergy analysis with methods for presenting exergy balances in matrix form. Using the developed technique, a comparative analysis of exergy losses in the elements of the installation was carried out and the relative contribution of each of its elements to the total value of exergy losses under various operating modes of the boiler was determined. The installation under study includes a boiler, a hot water heat exchanger, an air heat exchanger, a gas heater, a smoke exhauster, a fan, pumps, a piping system connecting the main elements of the heat recovery system. Calculations of exergy losses in the installation were carried out for various operating modes of the boiler. The relative contribution of each element to the total exergy losses of the combined heat recovery system was determined (Fig. 1, Table 1).

As can be seen from the figures, the exergy losses for all elements of the combined heat recovery system increase with increasing boiler power. At the same time, the smallest exergy losses are observed in the hot air heat exchanger and in the gas heater.

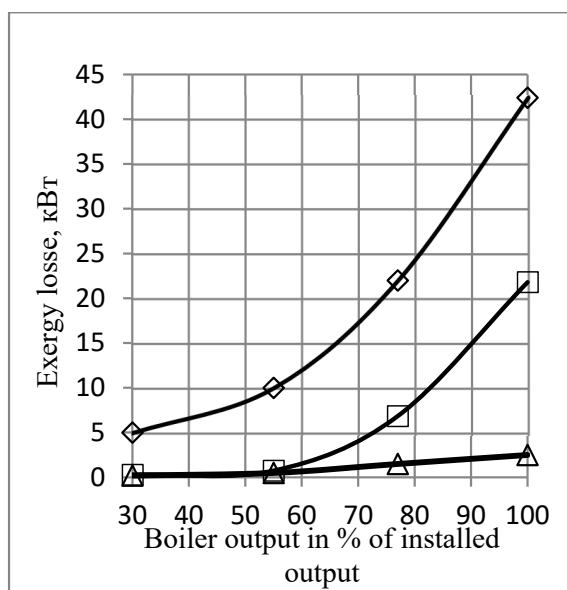
Exergy losses in pumps are comparable to exergy losses in a smoke exhauster.

The relative contribution of exergy losses in the hot water heat exchanger to the total exergy losses of the heat recovery system increases with increasing boiler power. The total contribution of the pumping system and the piping system connecting the main elements of the heat recovery system to the total exergy losses is quite significant for all boiler power values. It decreases from 89.2% to 40.7% when the boiler capacity increases from 30% to 100% of the installed capacity.

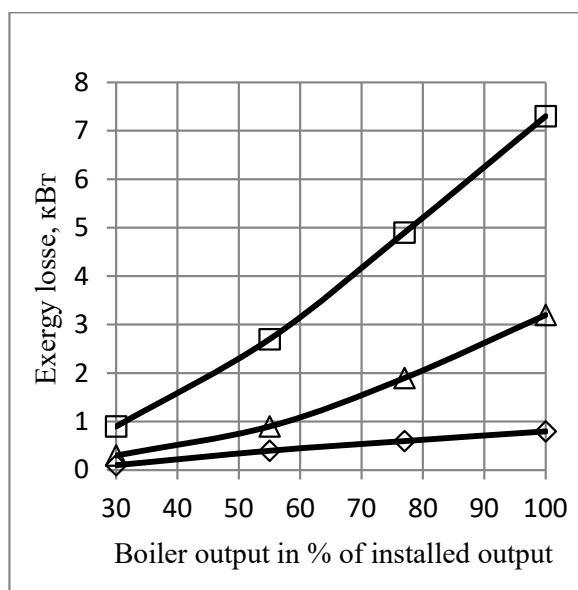
Graphs illustrating the exergy losses in the heat recovery system and in the hot water heat recovery unit depending on the boiler power have two pronounced sections. In the first section, when the boiler power changes to 50...60% of the installed power, there is a slight increase in exergy losses, approximately by 7 kW. In this section, the main exergy losses are in the pumping system and in the pipeline system. In the second section, exergy losses in the heat recovery system begin to increase more significantly, increasing by approximately 30 kW. In this case, the main exergy losses fall on the hot water heat exchanger. Taking into account the possibility of regulating exergy losses in the pumping system and the pipeline system, it can be concluded that the optimal mode of operation of the plant is carried out at a boiler capacity of 50 ... 60% of its installed capacity.

Conclusions

1. A comprehensive methodology has been developed for the analysis of exergy losses in the

a)

b)

Fig. 1. Exergy losses in the combined heat recovery system:

- a) \diamond — heat recovery system; \square — hot water heat exchanger; \triangle — hot air heat exchanger;
- b) \diamond — gas heater; \square — smoke exhauster; \triangle — fan

Table 1

Relative contribution of the exergy losses of the elements of the combined heat recovery system to the total exergy losses

№	Elements heat recovery tional system	Relative contribution of individual elements to the total exergy losses in the heat recovery system, %			
		30% of installed boiler capacity	50% of installed boiler capacity	70% of installed boiler capacity	90% of installed boiler capacity
1	Hot water heat exchanger	16	11,8	26,4	45,4
2	Hot air heat exchange	14	11,8	8,8	6,7
3	Gas heater	2	4,7	2,9	2,1
4	Smoke exhauster	20	25,9	23,	18,5
5	Fan	6	8,2	8,8	7,9
6	Pump 1	14	15,3	12,4	8,2
7	Pump 2	20	21,2	14,7	9,7
8	Piping system	2	1,2	24	1,5

combined heat recovery system of a boiler plant, based on the use of exergy analysis methods in combination with methods for presenting exergy balances in matrix form.

2. Using a complex methodology, the exergy losses in various elements of the combined heat recovery

system were calculated and the relative contribution of each of its elements to the total exergy losses was determined.

3. It has been established that the optimal mode of operation of the installation is carried out at the boiler power, which is 50 ... 60% of its installed power.

References

1. Calise F., Accadi, M., Macaluso A., Piacentino A., Vanoli L. Exergetic and exergoeconomic analysis of novel hybrid solar–geothermal polygeneration system producing energy and water. *Energy Convers. Manag.* 2016. 115. P. 200–220.
2. Seyitoglu S.S., Dincer I., Kilicarslan A. Energy and exergy analyses of hydrogen production by coal gasification. *International Journal of Hydrogen Energy.* 2017. № 42. P. 2600.
3. Taner T. Energy and exergy analyze of PEM fuel cell: A case study of modeling and simulations. *Energy.* 2018. № 143. P. 284–294.
4. Mitrović D., Zivkovic D., M. Laković S. Energy and Exergy Analysis of a 348.5 MW Steam Power Plant Energy Sources, Part A: Recovery, Utilization, and Environmental Effects. 2010. V. 32. P. 1016–1027. doi: <https://doi.org/10.1080/15567030903097012>.
5. Poljak I., Orović J., Mrzljak V. Energy and Exergy Analysis of the Condensate Pump During Internal Leakage from the Marine Steam Propulsion System *Scientific Journal of Maritime Research.* 2018. 32. P. 268–280.
6. Fialko N., Stepanova A., Navrodska R., Meranova N., Sherenkovskii J. Efficiency of the air heater in a heat recovery system at different thermophysical parameters and operational modes of the boiler. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies.* 2018. 6/8 (96). P. 43–48. doi: [10.15587/1729-4061.2018.147526](https://doi.org/10.15587/1729-4061.2018.147526).
7. Fialko N., Stepanova A., Navrodska R. Study of the efficiency of a combined heat utilization system using the graph theory methods. *International scientific journal “Internauka”.* 2019. № 15(1). C. 61–63.
8. Fialko N., Stepanova A., Navrodska R., Presich G. Localization of exergy losses in the air heater of the heat-recovery system under different boiler operating modes. “*International scientific journal “Internauka”.* 2019. № 12(74). P. 30–33.
9. Степанова А. И. Анализ работоспособности установки с комбинированной теплоутилизационной системой для подогрева воды и дутьевого воздуха котлоагрегата [Analysis of the application combined heat recovery systems for water heating and blast air of the boiler unit]. *Industrial Heat Engineering.* 2016. 38(4). P. 38–46. doi: <https://doi.org/10.31472/ihe.4.2016.06>.
10. Fialko N., Stepanova A., Navrodska R., Shevchuk S. Comparative analysis of exergetic efficiency of methods of protection of gas exhaust tracks of boiler installations. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies.* 2021. 3/8 (111). P. 42–49.
11. Fialko N., Stepanova A., Navrodska R., Gnedash G., Shevchuk S. Complex methods for analysis of efficiency and optimization of heat-recovery system. *Scientific and innovation.* 2021. 17(4). P. 11–18. doi: doi.org/10.15407/scine17.04.011.

Фіалко Наталія Михайлівна

*доктор технічних наук, професор,
член-кореспондент НАН України, завідувач відділу
Інститут технічної теплофізики НАН України*

Fialko Nataliia

*Doctor of Technical Sciences, Professor,
Corresponding Member of NAS of Ukraine, Department Head
Institute of Engineering Thermophysics of NAS of Ukraine*

Навродська Раїса Олександрівна

*кандидат технічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
Інститут технічної теплофізики НАН України*

Navrodska Raisa

*Candidate of Technical Sciences (PhD),
Senior Scientific Researcher, Leading Researcher
Institute of Engineering Thermophysics of NAS of Ukraine*

Шевчук Світлана Іванівна

*кандидат технічних наук, старший науковий співробітник
Інститут технічної теплофізики НАН України*

Shevchuk Svitlana

*Candidate of Technical Sciences, Senior Researcher
Institute of Engineering Thermophysics of NAS of Ukraine*

Гнедаш Георгій Олександрович

*кандидат технічних наук, старший науковий співробітник
Інститут технічної теплофізики НАН України*

Gnedash Georgii

*Candidate of Technical Sciences (PhD), Senior Researcher
Institute of Engineering Thermophysics of NAS of Ukraine*

DOI: 10.25313/2520-2057-2023-12-9004

ПОЛІПШЕННЯ РЕЖИМІВ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ДИМОВИХ ТРУБ ПРОМИСЛОВИХ ПЕЧЕЙ РЕГЕНЕРАТИВНОГО ТИПУ З ПОВІТРОГРІЙНИМИ ТЕПЛОУТИЛІЗАТОРАМИ

ENVIRONMENTAL AND RELIABILITY IMPROVEMENT OF GLASS FURNACES WITH AIR-HEATING HEAT-RECOVERY UNITS

Анотація: Запропоновано у разі використання для скловарних печей теплоутилізаційних технологій з повітрогрійним устаткуванням застосування методу байпасування частини відхідних від регенераторів печі димових газів повз це устаткування з метою підвищення екологічної ефективності та експлуатаційної надійності димових труб. Виконано аналіз ефективності даного методу для покращення показників розсіювання шкідливих викидів печей у приземному шарі.

Ключові слова: промислові печі, системи теплоутилізації, димові труби, шкідливі викиди, приземна концентрація, екологічна ефективність.

Summary. In order to increase the environmental efficiency and operational reliability of the chimneys in the case of applying heat-recovery technologies with air-heating equipment for glass furnaces, to use the method of bypassing part of the waste gases from the furnace regenerators past this equipment is proposed. The analysis of the effectiveness of this method was performed to improve the indicators of dispersion of harmful emissions from furnaces in the surface layer.

Key words: industrial furnaces, heat-recovery systems, chimneys, harmful emissions, ground-level concentration, environmental efficiency.

Сучасні тенденції стосовно використання газозоспоживальних скловарних печей пов'язані з вимогами заощадження палива в цих установках, тобто підвищення їхнього ККД чи коефіцієнта використання теплоти палива КВТП, що зазвичай реалізується шляхом впровадження різноманітних теплоутилізаційних технологій. Застосування вказаних технологій досить часто викликає відхилення від умов нормативної експлуатації димових труб. Ці відхилення мають як позитивні наслідки (зменшення температури та обсягів шкідливих викидів) так і негативні — порушення режимів роботи димових труб щодо розсіювання забруднювальних речовин та безпеки експлуатації цих труб.

Традиційно для утилізації теплоти запічних газів використовувалось водогрійне теплоутилізаційне устаткування [1–5]. Власний досвід впровадження та експлуатації зокрема за скловарними печами теплоутилізаційних систем з водогрійними теплоутилізаторами вказує, що вони забезпечують використання приблизно 30% технічно можливого потенціалу скидної теплоти промислових печей через здебільшого незначні обсяги та сезонність потреб склоробних підприємств у тепловій енергії у вигляді гарячої води.

Використання скидної теплоти відхідних газів скловарних печей для попереднього нагрівання повітря перед надходженням його до регенераторів печей дотепер майже не застосовувалось через значні габарити та вартість повітрогрійного устаткування. Однак, через високу вартість палива та енергозберігальні тенденції останнім часом розроблено ефективні конструкції повітрогрійних теплоутилізаторів, так званих кінцевих рекуператорів, які можуть завдяки цілорічному використанню конкурувати з водогрійними теплоутилізаторами [6]. Експлуатація повітрогрійних теплоутилізаторів має свої особливості щодо режимів експлуатації димових труб скловарних печей, а отже і свої специфічні умови щодо розсіювання шкідливих викидів [6–8].

У роботі [1] авторами для покращення показників розсіювання шкідливих викидів у приземному шарі димових труб скловарних печей запропоновано метод байпасування частини димових газів від регенераторів печі повз теплоутилізаційне устаткування та показано ефективність цього методу за умов використання водогрійного теплоутилізаційного устаткування. Завданням цієї статті є виконання відповідних досліджень стосовно

використання для скловарних печей теплоутилізаторів для нагрівання повітря.

Метою роботи є визначення показників екологічності та надійності димових труб газозоспоживальних скловарних печей за умов застосування повітрогрійних теплоутилізаційних систем та виконання порівняльного аналізу з даними для водогрійних теплоутилізаторів.

На рис. 1 наведено розглянуту схему печі з повітрогрійним теплоутилізатором — кінцевим рекуператором, призначеним для попереднього нагрівання холодного повітря перед надходженням його до регенераторів. Основні параметри кінцевого рекуператора для виконання розрахункових досліджень наведено в табл. 1.

Параметри димових газів після регенераторів прийнято відповідно [1]: температура — $410 \div 440$ °С, витрата газів — $12,0$ кг/с. Концентрації шкідливих речовин у продуктах згоряння [1; 8]: NO_x — 1300 мг/м³; SO_2 — 1150 мг/м³; технологічний пил — 300 мг/м³.

Основними розрахунковими параметрами для досліджень режимів експлуатації димових труб протягом року були температура $t_r^{\text{гнр}}$ та швидкість $W_r^{\text{гнр}}$ газових потоків у гирлі димової труби різного типу (металева, цегляна, залізобетонна та триствольна). Для всіх типів труб прийнято: висота труби 55 м, а внутрішній діаметр гирла $3,1$ м.

Отримані результати показують, що як і у разі застосування водогрійних теплоутилізаторів, за умов використання повітрогрійних значення температури $t_r^{\text{гнр}}$ та швидкості $W_r^{\text{гнр}}$ зменшуються у порівнянні з проектними значеннями без теплоутилізації. Отримані результати також вказують на те, що чим вище теплоізоляційні властивості оболонки димової труби, тим вище значення $t_r^{\text{гнр}}$ та $W_r^{\text{гнр}}$ газових викидів з її гирла.

Результати досліджень свідчать, що метод байпасування дозволяє поліпшити режими експлуатації всіх розглянутих димових труб. Так в гирлі цих труб $t_r^{\text{гнр}}$ та $W_r^{\text{гнр}}$ зростає якщо метод використовується, і значення цих параметрів тим більше, чим вище частка байпасування σ та чим кращі теплоізоляційні властивості оболонки труби. Так зі зміною σ від 0 до 40% відносно збільшення $t_r^{\text{гнр}}$ становить в $1,13 \div 1,16$ рази, а $W_r^{\text{гнр}}$ в $1,05 \div 1,09$ рази. Ці показники є меншими у порівнянні з відповідними для водогрійних теплоутилізаторів, що пояснюється глибшим охолодженням запічних газів у водогрійному устаткуванні через високе

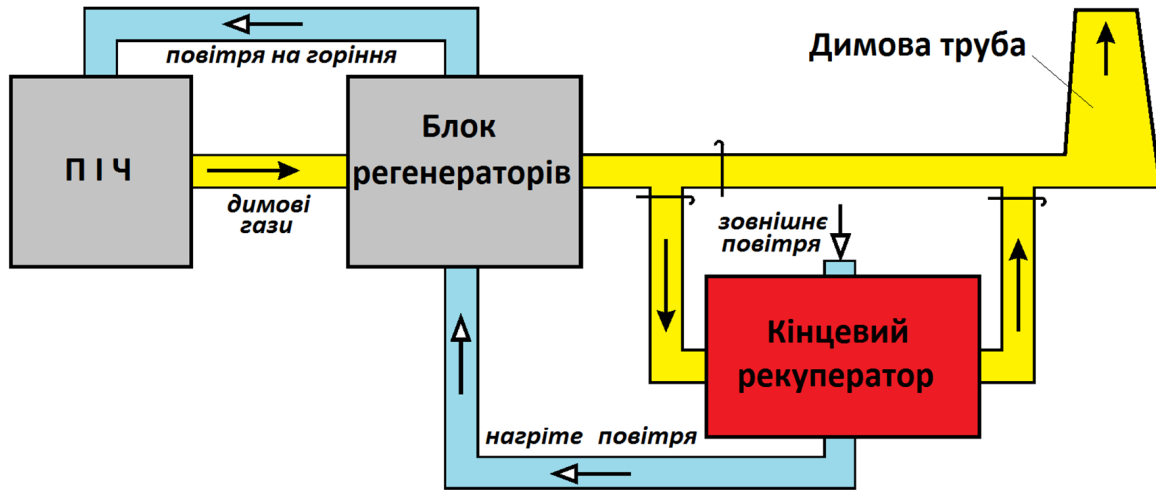

Рис. 1. Схема системи теплоутилізації скловарної печі регенеративного типу з використанням кінцевого рекуператора

значенням коефіцієнта тепловіддачі з боку води, а отже і коефіцієнта теплопередачі теплообмінної поверхні.

Покращення екологічності склованих печей у разі застосування методу байпасування [9–13] визначалося як і в роботі [1]. А саме визначенню підлягали показники приземної концентрації C_m та коефіцієнта k , який показує відносну зміну максимальних приземних концентрацій шкідливих речовин у разі застосування методу (C_m) та без нього (C_0):

$$k = (C_0 - C_m) / C_0 \cdot 100.$$

Результати розрахункових досліджень приземної концентрації характерних шкідливих викидів запічних газів для різних димових труб при використанні теплоутилізаційних систем з повітрогрійними теплоутилізаторами (кінцевими рекуператорами) протягом року в залежності від часток байпасування σ гарячих газів повз кінцевий рекуператор наведено на рис. 2. Як видно з наведених даних, значення максимальних приземних концентрацій C_m суттєво залежать від типу застосованої димової труби. Найнижчі значення C_m відповідають димовим трубам з кращими теплоізоляційними властивостями, більшої частці σ байпасування гарячих газів від регенераторів печі та вищій температурі навколишнього середовища. Отримані дані свідчать також, що при збільшенні частки байпасованих газів σ від 0 до 40% значення

максимальної приземної концентрації C_m зменшується в межах 5 ÷ 7% для викидів оксиду сірки та оксидів азоту і 13 ÷ 15% для пилу. І зокрема, чим кращі теплоізоляційні властивості оболонки димової труби, тим менші значення C_m .

Що стосується впливу температури навколишнього середовища t_{nc} на значення максимальної приземної концентрації C_m шкідливих викидів, то вона має менший вплив, на значення C_m , ніж величина частки байпасування σ . Так, при підвищенні t_{nc} від -20 до +20 °C спостерігається зменшення величин C_m лише на 1 ÷ 3%.

Слід відмітити, що рівні концентрацій усіх шкідливих викидів C_m є вищими для теплоутилізаційних систем з водогрійним устаткуванням [1], що пояснюється глибшим охолодженням запічних газів в даних системах. За цих умов застосування методу байпасування за тих же часток σ є більш ефективним ніж при використанні повітрогрійних теплоутилізаторів.

Також відмінним для теплоутилізаційних систем з водогрійними теплоутилізаторами у порівнянні із використанням повітрогрійних є вплив температури навколишнього середовища t_{nc} на рівні зменшення приземних концентрацій C_m для усіх розглянутих видів забруднення атмосфери. Отримані дані свідчать, що з підвищенням температури навколишнього середовища t_{nc} значення максимальних приземних концентрацій C_m розглянутих шкідливих викидів для водогрійних

Таблиця 1

Вихідні дані

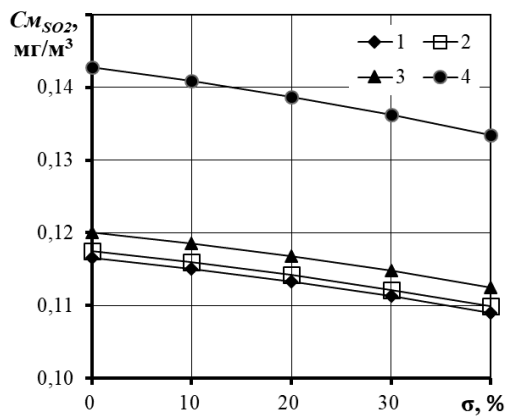
Найменування показника, розмірність	Значення показника
Початкова температура повітря, що нагрівається, °C	-20 ÷ +20
Кінцева температура повітря, що нагрівається, °C	80 ÷ 120
Площа поверхні нагрівання кінцевого рекуператора, м ²	480
Витрата повітря, що нагрівається, кг/с	8,95

теплоутилізаторів зростають на 9 ч 19%. Це також пояснюється поглибленим охолодженням димових газів з підвищенням температури t_{nc} , що відповідає зниженню температури нагріваної води.

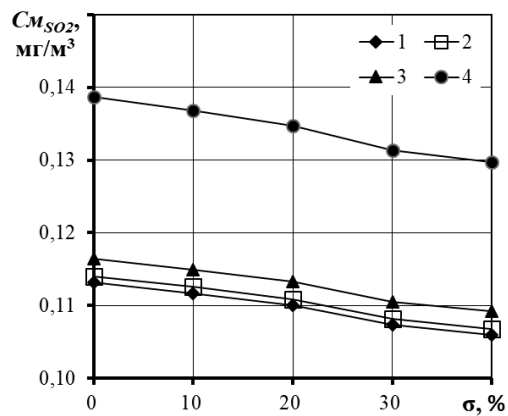
Результати розрахунків щодо впливу методу байпасування на зміну коефіцієнта k , що характеризує зміну максимальної приземної концентрації

шкідливих викидів запічних газів у разі використання методу байпасування наведено на рис. 3.

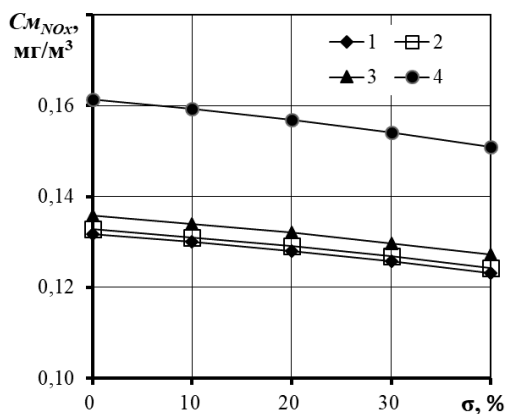
Отримані дані щодо значення k свідчать про збільшення цієї величини зі зростанням частки байпасування газів для всіх типів досліджуваних димових труб. Зі зміною σ від 0 до 40% значення k збільшується від 0 до 6,5%. Як видно,

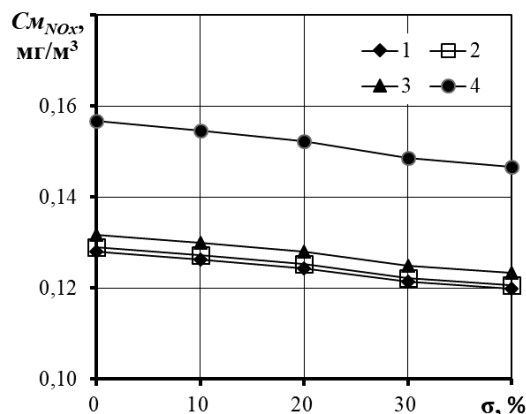
а)

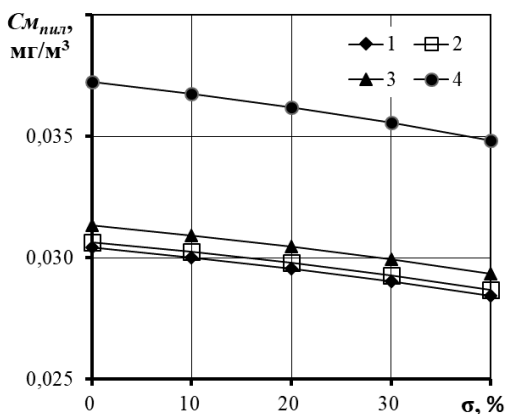
б)

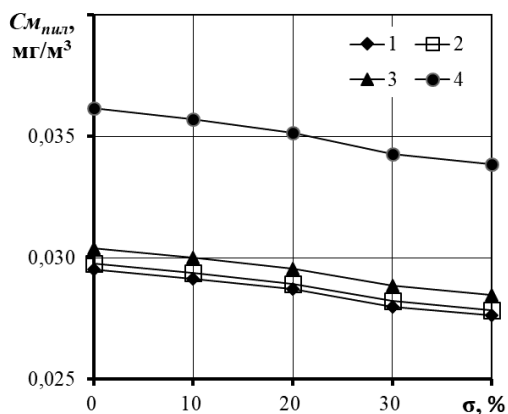
в)

г)

д)

е)

Рис. 2. Залежність максимальної приземної концентрації викидів S_m двоокису сірки (а, б), оксидів азоту (в, г) та викидів пилу (д, е) від частки байпасування σ для різних конструкцій димових труб при мінімальній температурі -20°C (а, в, д) та максимальній $+20^\circ\text{C}$ (б, г, е) за умов експлуатації повітрогрійних теплоутилізаторів: 1 — цегляна; 2 — бетонна; 3 — металева; 4 — триствольна труби

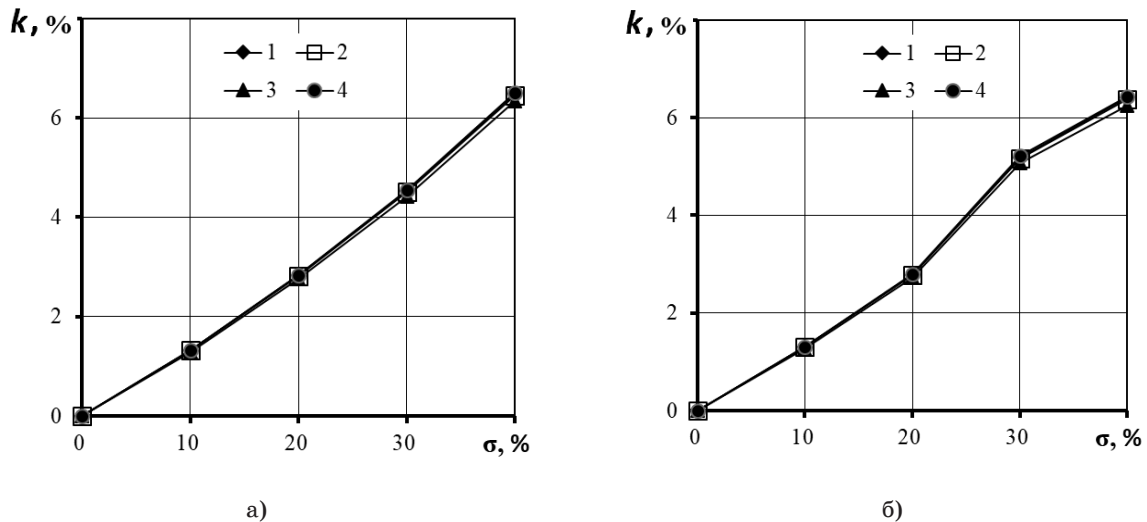

Рис. 3. Залежність відносного значення k зменшення максимальної приземної концентрації шкідливих викидів від частки байпасованих газів σ для теплоутилізаційної системи з кінцевими рекуператорами за мінімальної взимку $-20\text{ }^\circ\text{C}$ (а) і максимальній влітку $+20\text{ }^\circ\text{C}$ температурах (б) для різних типів димових труб: 1 — цегляна; 2 — бетонна; 3 — металева; 4 — триствольна труби

результати також свідчать про несуттєвий вплив конструкційних особливостей димових труб та температури t_{nc} повітря зовнішнього середовища на величину k .

За результатами виконаних досліджень можна зробити висновок, що нижчі значення максимальної приземної концентрації C_m та коефіцієнта відносного зменшення k приземних концентрацій розглянутих шкідливих викидів у навколишньому середовищі відповідають теплоутилізаційним системам з повітрогрійними теплоутилізаторами,

димовим трубам з кращими теплоізоляційними властивостями, більшій частці σ байпасування гарячих газів від регенераторів печі повз теплоутилізаційне устаткування та вищій температурі навколишнього середовища.

Також слід відмітити, що значення k при застосуванні повітрогрійних теплоутилізаторів менші у порівнянні із використанням водогрійних теплоутилізаторів, тобто ефективність впливу методу байпасування газів є вищою для теплоутилізаційних систем з водогрійними теплоутилізаторами.

Література

1. Фіалко Н. М., Навродська Р. О., Шевчук С. І., Гнедаш Г. О. Покращення екологічності та надійності скловарних печей з водогрійними теплоутилізаторами // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». 2023. № 11. <https://doi.org/10.25313/2520-2057-2023-11-8973>
2. Утилизация теплоты отходящих газов стекловаренных печей с использованием мембранных труб [Текст]: [монография] / Н. М. Фіалко [и др.]. Киев: София-А, 2016. 214 с. ISBN 978-966-02-7982-7
3. Фіалко Н. М., Прокопов В. Г., Навродська Р. О., Шевчук С. І., Пресіч Г. О. Аналіз екологічної ефективності димових труб котельень за умов застосування теплоутилізаційних технологій. Науковий вісник НЛТУ України. 2020. 30(4). С. 104–108. doi: <https://doi.org/10.36930/40300418>
4. Фіалко Н. М., Степанова А. І., Навродская Р. А. Эффективность теплоутилизаторов стекловаренных печей в условиях запыленности поверхностей нагрева. Энергетика і автоматика. 2016. № 3. С. 28–35.
5. Фіалко Н. М., Прокопов В. Г., Навродська Р. О., Шевчук С. І., Степанова А. І. Результати експериментальних досліджень теплотехнічних характеристик водогрійних теплоутилізаторів промислових печей. Теплофізика та теплоенергетика. 2022. 44(1). Р. 84–91. doi: <https://doi.org/10.31472/ttpe.1.2022.10>
6. Фіалко Н. М., Прокопов В. Г., Навродська Р. О., Шевчук С. І., Пресіч Г. О. Особливості застосування теплоутилізаційних технологій для газоспоживальних скловарних печей. Науковий вісник НЛТУ України. 2021. 31(4). С. 109–113. doi: <https://doi.org/10.36930/40310418>
7. Фіалко Н. М., Навродська Р. О., Шевчук С. І., Гнедаш Г. О., Пресіч Г. О. Оптимізація конструкційних характеристик кінцевого рекуператора для скловарних печей // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». 2022. 14. С. 45–49. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2057-2022-14-8403>

8. Фиалко Н.М., Прокопов В.Г., Навродская Р.А., Шевчук С.И., Слюсар А.Ф. Исследование состава дымовых газов стекловаренных печей // Международный научный журнал «Интернаука». 2021. № 6. С. 49–53. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2057-2021-6-7297>

9. Fialko N., Navrodska R., Shevchuk S., Presich G., Gnedash G. The use of thermal methods to protect the exhaust-channels of boilers equipped with heat-recovery units. International scientific journal «Internauka». 2019. № 11(73). P. 14–16.

10. Фіалко Н.М., Навродська Р.О., Пресіч Г.О., Гнедаш Г.О., Шевчук С.І. Застосування повітряного методу захисту димових труб котельних установок в системах теплоутилізації // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». 2020. 4(84). P. 84–87.

11. Фіалко Н.М., Навродська Р.О., Шевчук С.І., Гнедаш Г.О., Сбродова Г.О. Застосування повітряного методу запобігання конденсаутворенню в газовідвідних трактах котельень. Науковий вісник НЛТУ України. 2018. № 28(10). С. 76–80. doi: <https://doi.org/10.15421/40281016>

12. Fialko N., Navrodska R., Gnedash G., Presich G., Shevchuk S. Methods for protecting boiler chimneys against corrosion due to fall-out condensate from flue gases. International scientific journal «Internauka». 2021. № 9(109). P. 30–32. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2057-2021-9-7426>

13. Fialko N., Navrodska R., Gnedash G., Shevchuk S., Novakivskii M. Effectiveness of the air method protection of gas exhaust channels of boiler plants with complex recovery of the waste gases heat. International scientific journal «Internauka». 2023. № 7(141). P. 46–49. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2057-2023-7-8790>

УДК 130.122

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

П'янзін Сергій Дмитрович

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії, соціальних і політичних наук
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького*

Pianzin Serhii

*Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Philosophy, Social and Political Sciences
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkassy*

Василенко Марина Петрівна

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри слов'янської філології,
зарубіжної літератури та методики навчання
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького*

Vasylenko Maryna

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Slavic Philology,
Foreign Literature and Teaching Methods
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkassy*

DOI: 10.25313/2520-2057-2023-12-9017

ОСОБЛИВОСТІ АКСІОЛОГІЧНИХ УЯВЛЕНЬ У ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКІЙ ФІЛОСОФІЇ РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ (16–18 ст.)

PECULIARITIES OF AXIOLOGICAL IDEAS IN WESTERN EUROPEAN PHILOSOPHY OF THE EARLY MODERN PERIOD (16th–18th CENTURIES)

Анотація. У статті досліджуються особливості аксіологічних уявлень у західноєвропейській філософії раннього Нового часу (16–18 ст.) та виявляються характерні риси конкретних аксіологічних ідей цього історичного періоду. Піддаються узагальнюючому осмисленню аксіологічні міркування Ренесансу, скептичної філософії (М. Монтень, Б. Паскаль, П. Бейль), раціональної філософії (Р. Декарт, Б. Спіноза), сенсуалістичної філософії (Т. Гоббс). Обґрунтовується, що саме в цей історичний час відбулися дефетишизація і демістифікація цінності та поєднання ціннісної сфери життя з соціально-історичною практикою.

Ключові слова: аксіологія, цінність, ціннісна сфера, ціннісна діяльність, історична практика.

Summary. The article examines the peculiarities of axiological ideas in Western European philosophy of the early modern period (16–18 centuries) and reveals the characteristic features of specific axiological concepts of this historical time. Axiological considerations of the Renaissance, skeptical philosophy (M. Montaigne, B. Pascal, P. Bayle), rational philosophy (R. Descartes, B. Spinoza), sensualist philosophy (T. Hobbes) are amenable to generalization. It is substantiated that it was during this historical time that the defetishization and demystification of value and the combination of the value sphere of life with socio-historical practice took place.

Key words: axiology, value, value sphere, value activity, historical practice.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Однією з головних перешкод на шляху усвідомлення значущості поняття цінності у науковій свідомості є те, що воно видається зрозумілим

і начебто не вимагає копіткої рефлексії і дескрипції. Однак такий підхід є дещо однобічним, оскільки лишає поза увагою той факт, що цінність є об'єктивним і одночасно суб'єктивним феноменом.

Так інтерпретована цінність є зрощенням чуття і ratio. Тим зрощенням, яке, з одного боку, вплетене в природні процеси, оскільки людина як біологічна істота продовжує природні стихії (тілесність і чуттєвість), а з другого боку, «випадає» з природної необхідності в свободу, адже людина — істота соціальна (свідомість і раціональність). Цей об'єктивно-суб'єктивний феномен є, по суті, «кентавром» світу природно-чуттєвого і світу раціонально-соціального. Отже, «феномен цінностей може бути представлений як істотна характеристика свідомості» і водночас «з цього ніяк не витікає ніби цінності повністю зумовлені буттям суб'єктів» [1, с. 68].

Проблема цінності набуває особливої гостроти передусім у своєму онтологічному і гносеологічному вимірах. Більше того, певні тлумачення цінності й інтерпретація функціонування ціннісного як такого дозволяють судити про вихідні положення філософування і можуть розглядатися своєрідним лакмусовим папірцем для позначення конкретних філософських систем. А звернення до розгляду поняття цінності в контексті історії філософії, спроб об'єднання різних позицій щодо генези та існування цінностей змушує повернутися до обговорення і з'ясування тих незлагодженостей, через які виникають суперечливі точки зору.

Розгляд історії проблеми цінності в європейській філософсько-культурній традиції епохи раннього Нового часу може полегшити досягнення цього поняття у тій чи іншій філософській системі. Втім, наша історична розвідка аксіологічної проблематики буде містити тільки необхідні етапи осмислення цієї філософемі, які актуальні для нас, і тому не може вважатися повною.

Мета статті — проаналізувати особливості аксіологічних уявлень у західноєвропейській філософії раннього Нового часу (16–18 ст.) в цілому та самої цінності, зокрема, таким чином, щоби виявити характерні риси конкретних аксіологічних концепцій цього історичного періоду.

Виклад основного матеріалу. Попередньо зауважимо, що розуміння цінності в епоху Відродження в цілому зберігало три середньовічні лінії: платонічну (через неоплатоніків), римсько-стоїчну (через Августина) і аристотелівську (через Аверроеса) [2]. І водночас ренесансне тлумачення цінності в межах цих традицій ускладнюється антропологічною тенденцією і новою картиною світу, в якій людина сприймалася співвіднесеною з Богом. Важливою є також та естетико-етична інтенція у розумінні цінності (через естетичне переживання добра та істини добродійного життя і справжнього пізнання), що переважала в цей час. Проте найголовніше, що зробив Ренесанс — це звільнення ціннісної проблематики з кола природної телеології і теології. Дискутуючи з Платоном, Аристотелем і християнською догматикою, Відродження

обґрунтовує, що ціннісна практика, в якій людина існує і з позиції якої судить, базується не на причинності природи, а сама створює смисли, стає доцільною завдяки суспільству. Починаючи саме з цієї культурної епохи, думка про цінності остаточно зв'язується з практикою в її історичній осмисленості. Дійсний простір ціннісної діяльності людини будується всередині, позбавленої цінностей і цілей, природи і виявляє себе як самостійну і специфічну сферу, що співпадає з історичною практикою, стає окремим виміром буття.

А от у філософії раннього Нового часу забарвлений скепсисом емпіризм М. Монтеня пов'язує раціональність з протилежним їй світом досвіду і остаточно переборює античну і середньовічну догматизацію цінності як незмінної, завжди рівної собі сутності. Він дискредитує саму установку бажати одне і те ж і ненавидіти одне і те ж протягом усього життя, тлумачачи її як догматичний міф, народжений античним раціоналізмом.

М. Монтень не обмежується простою фіксацією розмаїття ціннісного досвіду, а намагається виявити його загальне. Так, цілком у дусі майбутнього раціоналістичного 17 ст. звучать його слова: «Жодна чеснота не прикрашає фальш, правда несумісна з гріхом» [3, с. 60]. Р. Декарт і Дж. Локк пізніше майже буквально повторять їх. Однак при цьому М. Монтень вважає джерелом цінностей, як і стоїки, сумління, в якому розум і чуття, світ і людина сплавляються в одне, цінності — суть ми самі, а самі ми зникаємо за цінностями. У зв'язку з цим він ставить цінності в залежність від питання про критерій ціннісних суджень.

Суб'єктивно забарвлені ціннісні уявлення скептицизму спрямовані проти абсолютного і постають як найменша форма, в якій реальна людина знову оволодіває цінностями «природної» поведінки. Визнання явного роздвоєння між загальним та індивідуальним ціннісними світами є для нього зворотною стороною існування відчужених від індивіда ціннісних установок — героїзму, слави, самовідданості і т.д., які насправді є ніщо інше, як цінності-фетиші, що заважають людині жити щасливо [4, с. 261–262]. Оскільки між суб'єктивними та надіндивідуальними цінностями дійсно існує антагонізм, то його можна подолати тільки за допомогою ціннісного самоаналізу і дефетишизації [3, с. 28–42]. Роздуми над цією суперечністю складають головну ціннісну лінію монтенівських «Проб».

П. Бейль підняв монтенівський скептицизм до рівня історичної критики і переніс ціннісну проблематику на ґрунт історичного досвіду, що дозволило значно поглибити розуміння соціальної сутності ціннісного парадоксу між благими намірами і порочними вчинками. Він показав перехід від теоретичних принципів до їхнього конкретного втілення, при якому ціннісні наміри зазнають таких змін, що досить часто приховують реальну

мотивацію вчинків. Проте таке приховування не може бути виправданим, оскільки, «якщо можна бути «релігійним» одночасно зі «злочинцем», якщо «пізнання душі не є причиною наших вчинків», то відкривається пролом у всесвіті віри» [5, с. 4]. Більше того, не загальні уявлення голови, а цінності серця визначають і обумовлюють людські дії і вчинки. У цьому пункті аксіологічна позиція П. Бейля збігається із «філософією серця» Б. Паскаля. Однак, якщо останній, ставлячи під сумнів можливості ratio, апелює до аргументів серця, тобто цінностей, що сприймаються ірраціонально, то П. Бейль, обґрунтовуючи розходження між мисленням і дією, не заперечує логосності цінностей, діалектики співвідношення принципів ratio і кордоцентричних бажань. У цьому він виходить за рамки філософської культури 17 ст. і випереджає більш пізній аналіз людини. З того факту, що не лише ratio визначає людські вчинки, він робить суттєві висновки:

- 1) людина може логічно міркувати, але не завжди логічно діяти [6, с. 401];
- 2) розходження між дією розуму і конкретною дією виявляє, що за нагромадженням теоретичних постулатів ховається жива особистість, яка приймає рішення відповідно до своїх конкретних цінностей;
- 3) людина настільки ж тверда у своєму практичному егоїзмі, наскільки щиросердна у помислах розуму [7, с. 414–415].

Таким чином, П. Бейль приходив до необхідності розмежування теоретичного і практичного розуму та їх ціннісних сфер, що пізніше завершить І. Кант. При цьому П. Бейль залишиться на позиції матеріально-предметного розуміння природи цінностей.

Ціннісні роздуми Б. Паскаля відрізняються від бейлівських тим, що наголошують на екзистенціально-символічному аспекті цінностей, що деякою мірою є продовженням думок М. Кузанського, з одного боку, а з іншого, продовжуються в багатьох філософських концепціях 19–20 ст. (С. К'єркегор, Е. Кассігер, М. Шелер, К. Ясперс та ін.). Окремо варто відзначити зв'язок ціннісного філософствування Б. Паскаля з кордоцентричною традицією в українській філософії (Г. С. Сковорода, П. С. Юркевич), яка більшою мірою паскалівського типу, чим бейлівського.

Поряд зі скептичною філософією цінностей людини стоїть раціоналістична філософія, що спрямована проти хаосу цінностей релятивного світу. Розум не просто урівноважує їх, а прагне надати людському життю саме розумного смислу. Він виступає в якості вищої інстанції для особистості, бо тільки в розумі й через розум емпіричне буття отримує ціннісну санкцію, дозвіл на існування. Філософи-раціоналісти (Р. Декарт, Т. Гоббс, Б. Спіноза та ін.) виходять з переконання, що

тільки ratio людини є джерелом і основою справжніх, а не спотворених цінностей. Цінності у них не трансцендентні сутності, що наперед задані людині, а стан розумної істоти. Більше того, віра в розум стає цінністю.

Залежно ж від того, як тлумачиться механізм відповідності інтересів людей та їх моральних норм ціннісним нормам розуму, з'являються різні варіанти ціннісних систем. Якщо скептична філософія вийшла на рубежі суспільно-історичного пояснення природи цінності, то раціоналістична філософія 17–18 ст. перейшла до її природничо-наукового тлумачення, рішучий поворот до якого зробив Р. Декарт. В його ціннісній системі, що прослідковується в роботах «Пристрасті душі», в третій частині «Міркувань про метод» і листах до принцеси Єлизавети Пфальцької, механістичне пояснення психічних процесів означає власне перехід до аналізу ціннісної діяльності душі як об'єктивно-каузального явища. У «Пристрастях душі» він виокремлює дві сфери-антиподи: тілесну і духовну. Між ними знаходиться поле емоцій-цінностей, яке складається з шістьох почуттів, що, як приводні реміні душі та спонукальні сили тіла, надають діям суб'єкта постійності. На цьому полі узгоджуються завдяки цінностям механічна детермінація і світ духовності. Цим Р. Декарт демістифікує цінності й розуміє їх як систему рефлекторних механізмів тіла. Проте через те, що тіло і дух ним різко протиставляються, він робить висновок, що цінності здатні вироджуватися в перекручені насолоди, набувати самоцільного значення, вводити пізнавальну здатність в оману, яка виникає внаслідок того, що воля, піддаючись цінностям-мотивам, обирає, керуючись не істиною, а перевагою дурної емпірії.

Б. Спіноза дотримується тих же думок відносно ролі ratio, але на відміну від Р. Декарта дає своєрідну ціннісну «феноменологію» повсякденності й свідомості, які характеризуються як телеологічні й антропоморфні. Розмірковуючи про автономність і гетерономність людської поведінки, оголошує її рабинею афектів. Однак цінності й оцінки, пов'язуючись з афектами, одночасно є «способи мислення або поняття, які ми утворюємо з порівняння речей один з одним. Таким чином, одна і та ж річ може бути в той самий час доброю, поганою і байдужою» [8, с. 89]. Вони є лише засобом для удосконалення людської природи.

Механіка у філософії Т. Гоббса відмовилася від ідеї якісного розуміння природи і постулювала існування якісно однорідних часток, що підкоряються ряду елементарних законів, від чого зміст поняття «буття» змінився. Адже, якщо частки підкоряються законам, але закони не є частками, хоча сприймаються, як матеріальні, то існують дві форми буття: частки і їх відносини.

Подолавши метафізичну субстанціональність, він послідовно розповсюдив механічний

матеріалізм на ціннісну систему людей. Цінності соціальних часток (егоїстичних індивідів) Т. Гоббс показує як особливого роду відносини між ними. Людина зображується пунктом, у якому перетинаються суспільно-економічні відносини, бо: «Вартість, або цінність, людини є, подібно до всіх інших речей, її ціною, тобто вона складається з того, що можна дати за використання її сили, і тому вона не абсолютна, а залежить від потреби в ній і оцінки іншого» [9, с. 125]. Він розглядає цінність через вартість, а «економізуючи» цінності знижує їх до користі й голого інтересу. Отже, за його думкою, цінність не є самодостатньою у собі вимогою, силою чи буттям трансцендентної ідеї, бо «не існує ні *finis ultimus* (кінцевої мети), ні *summum bonum* (найвищого блага), про які йдеться в книжках старих філософів моралі» [9, с. 132]. Утім є розумний суб'єкт, який сам породжує те, що має ціну. Гоббсівське поєднання механіки зі сенсуалістичною етикою визначило лінію Б. Мандевіля, І. Бенґама, Ж.-О. Ламетрі, К. Гельвеція та ін.

На протиположній орієнтованій ціннісній системі раціоналістів виникла епікурейсько спрямована система, першим систематизатором якої був Дж. Локк. А звідси лише крок до найважливішої ідеї Просвітництва — ідеї природних властивостей людини. Відповідно, джерело цінностей убачається в найпростіших реакціях тіла — прагненні до приємного і уникнення болю. Евдемонічна «аксіологія» тлумачить цінність як те, що об'єднує різні рівні суцього, гармонічно синтезує внутрішні прагнення і зовнішній загальнозначущий образ життя. При цьому евдемонізм Просвітництва можна розділити на натуралістичний (Д. Юм, А. Сміт, К. Гельвецій) і пантеїстичний (А. Шефстбері, Ж.-Ж. Руссо).

Висновки. Таким чином, підкреслимо такі головні моменти. По-перше, під впливом естетико-етичної інтенції у розумінні цінності в Ренесансі відбулося звільнення ціннісної проблематики з кола теології і природної телеології, а аксіологічна думка остаточно стала поєднаною з людською практикою. А завдяки скептицизму сталася дефетишизація ціннісної сфери соціального життя (М. Монтень), яке зазнало історичної критики та було перенесено на ґрунт історичного досвіду (П. Бейль). Була аргументована позиція, що дійсний простір ціннісної діяльності людини будується всередині, позбавленої цінностей і цілей, природи і проявляється як самостійна сфера, що стає окремим виміром буття.

По-друге, раціоналістична філософія також була спрямована проти хаосу суб'єктивних оцінок з одночасним пошуком усталених цінностей релятивного світу. Відповідно, обґрунтовувалася позиція, що лише *ratio* надає життю саме розумного смислу, а не просто урівноважує оцінки, які або постають як система рефлексивних механізмів тіла (Р. Декарт), або виникають під дією афектів (Б. Спіноза), або є проявом трансформованого інтересу егоїстичних індивідів (Т. Гоббс). Тільки в розумі й через розум емпіричне буття отримує ціннісну санкцію. Цінності тут не трансцендентні сутності, а демістифікований стан розумної істоти. Більше того, через цінність «істина» віра в розум також перетворюється на цінність.

По-третє, цінність є трансісторичним феноменом зі складною ієрархією смислу, а відтак, виконуючи регулятивну і культуруотворювальну функції, підлягає дескрипції і вимагає копійки рефлексії.

Література

1. Підлісний М. М., Шубін В. І. Філософія цінностей: історія і сучасність. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2017. 177 с.
2. П'янзін С. Д. Аксіологічні дистинкції у філософії Середньовіччя. Вісник Черкаського університету. Збірник наук. праць. Черкаси: ЧНУ, 2009. Вип. 170. С. 118–124.
3. Монтень М. Проби: у 3 т. К.: Дух і літера, 2006. Т. 2. 515 с.
4. Монтень М. Проби: у 3 т. К.: Дух і літера, 2006. Т. 1. 365 с.
5. Bayle P. Pensées diverses sur la comite. URL: <https://journals.openedition.org/assr/14683#:~:text=Si%20%20les%20opinions%20ne%20sont,1%27univers%20de%20la%20croyance> (дата звернення: 10.07.2023).
6. Bayle P. Pensées diverses, écrites a un docteur de Sorbonne a l'occasion de la comite qui parut au mois de décembre 1680–1683–1694. V. 1. URL: https://books.google.com.ua/books?id=i489AAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 10.07.2023).
7. Bayle P. Pensées diverses, écrites a un docteur de Sorbonne a l'occasion de la comite qui parut au mois de décembre 1680–1683–1694. V. 2. URL: https://books.google.com.ua/books?id=FzY2nCXRsOIC&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q=CXLI&f=false (дата звернення: 10.07.2023).
8. Spinoza B. The Ethics. URL: <https://www.globalgreybooks.com/ethics-spinoza-ebook.html> (дата звернення: 10.07.2023).
9. Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної. К.: Дух і Літера, 2000. 606 с.

УДК 342.9

Волков Юрій Михайлович

викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Volkov Yuriy

Teacher of the Department of Tactical Special Training

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

DOI: 10.25313/2520-2057-2023-12-9002

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ МЕТОДИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

ADMINISTRATIVE AND LEGAL METHODS OF NATIONAL POLICE ACTIVITY IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION

Анотація. У статті досліджено адміністративно-правові методи діяльності Національної поліції в умовах Євроінтеграції. Зокрема, звернено увагу на генезу окремих центральних понять нашої роботи, повноваження щодо забезпечення та здійснення адміністративно-правових методів діяльності Національної поліції в умовах Євроінтеграції. Наукова новизна дослідження полягає в тому, що робота поглибила теоретичні напрацювання щодо правового регулювання адміністративно-правових методів діяльності Національної поліції в умовах Євроінтеграції.

Ключові слова: Національна поліція України, адміністративно-правові методи, службова діяльність, несення служби, Євроінтеграція.

Summary. The article examines the administrative and legal methods of the National Police in the conditions of European integration. In particular, attention is drawn to the genesis of certain central concepts of our work, the authority to ensure and implement administrative and legal methods of the National Police's activity in the conditions of European integration. The scientific novelty of the study lies in the fact that the work deepened the theoretical work on the legal regulation of the administrative and legal methods of the National Police in the conditions of European integration.

Key words: National Police of Ukraine, administrative and legal methods, official activity, carrying out service, European integration.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день, ми є свідками ряду подій євро інтеграційного спрямування, котрі відбуваються в нашій країні. В цьому контексті, важливо зауважити, що процедура реформування правоохоронних органів зумовлює потребу щодо утворення ефективної, а також якісної державної політики у зазначеній сфері. Беручи до уваги той факт, що саме на законодавчому рівні зумовлюються визначальні напрямки діяльності всіх правоохоронних органів, враховуючи й регулювання питання щодо застосування останніми адміністративно-правових методів, визначаються проблематика, котра виникає у процесі здійснення та пропонуються шляхи щодо їх подолання. Тож, на нашу думку, саме на законодавчому рівні формуються вихідні напрямки діяльності всіх правоохо-

ронних органів, враховуючи й регулювання питання застосування останніми адміністративно-правових методів, окреслюються проблемні питання, що виникають під час реалізації та пропонуються шляхи їх подолання. На нашу думку, важливою передумовою такої політики повинно стати формування цілісної нормативно-правової бази, що регламентує реалізацію адміністративно-правових методів у діяльності Національної поліції. Беручи до уваги вагомe місце, яке займають адміністративно-праві методи у діяльності НПУ, все більшої актуальності набуває питання щодо формування комплексного та узгодженого правового забезпечення реалізації цих методів у діяльності НПУ.

Аналіз публікацій, у яких започатковано вирішення цієї проблеми. Питанню щодо особливостей

адміністративно-правових методів діяльності Національної поліції в умовах Євроінтеграції стали публікації провідних науковців серед яких О. Березанський, О. Козаченко, В. Мисливський, В. Навроцька, Є. Стрельцов, А. Сердюк, В. Захарчук, П. Хряпінський та інших вчених.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Аналіз різнобічних наукових праць та досліджень. Визначення основних напрямів щодо формування комплексного та узгодженого правового забезпечення реалізації цих методів у діяльності НПУ.

Виклад основного матеріалу. У своїй роботі Безпалова О.І. відмічає, що дієвим засобом щодо правового регулювання приведення методів діяльності поліції у відповідність до сучасних умов розвитку України та кращих європейських стандартів у правоохоронній сфері є належний рівень правового регулювання [1, с. 112].

Сутність вказаного регулювання, у контексті реалізації адміністративно-правових методів у діяльності Національної поліції зумовлено ще й тим, що саме завдяки праву відбувається упорядкування суспільних відносин, забезпечується закріплення та дотримання прав і свобод людини, створюються відповідні правові механізми їх забезпечення та захисту.

Характер правового регулювання адміністративно-правових методів у діяльності поліції полягає у формуванні правової бази, яка створює відповідні умови для реалізації цих методів, повинна всебічно та повно регламентувати особливості їх застосування, оскільки під час цього відбувається реалізація норм, закріплених у законодавстві України, які відповідають конкретній сфері суспільного життя. Таким чином, законодавство у сфері діяльності Національної поліції є одним з ключових категорій адміністративно-правового регулювання цієї сфери, адже важливим фактором забезпечення законності і правопорядку слід вважати науково і практично обґрунтовану систему законодавства, більш того, є найважливішим інструментом державного регулювання, за допомогою якого держава вимагає від суб'єктів суспільних відносин виконання своїх рішень.

Беручи до уваги зазначені підходи, розглянемо основні нормативно-правові акти, якими визначено правове регулювання реалізації адміністративно-правових методів у діяльності НПУ.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про Національну поліцію», у своїй діяльності поліція керується Конституцією України, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цим та іншими законами України, актами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, а також

виданими відповідно до них актами Міністерства внутрішніх справ України, іншими нормативно-правовими актами [2].

Так, відповідно до ст. 3 Конституції України, Національна поліція у своїй діяльності керується принципом верховенства права. При виконанні обов'язків та реалізації своїх повноважень поліцейські, відповідно до ст. 24 Конституції України, не можуть надавати особам привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними чи іншими ознаками [3].

Відповідно до ст. 28 Основного Закону, ніхто не може бути підданий катуванню, жорсткому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню, таким чином поліцейський під час реалізації методів діяльності за будь-яких обставин заборонено сприяти здійсненню перелічених дій. При застосуванні поліцейських заходів у своїй діяльності Національна поліція поважає особисту свободу та недоторканність, оскільки відповідно до ст. 29 Конституції України, ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою, інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановленим законом.

Враховуючи вище зазначене, варто відмітити, що основний закон України, Конституція України, вважається основою щодо прийняття будь-яких нормативно-правових актів, а також є центральним джерелом в адміністративно-процесуальній діяльності Національної поліції України.

Як вже було неодноразово зазначено, під час виконання своїх повноважень поліцейські забезпечують дотримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і сприяє їх реалізації. Відповідно до ст. 4 Закону України «Про Національну поліцію», взаємовідносини у сферах діяльності поліції з відповідними органами інших держав та міжнародними організаціями базуються на міжнародних договорах, а також на установчих актах та правилах міжнародних організацій, членом яких є Україна.

Міжнародно-правові стандарти знаходять своє відображення в певних документах, положеннях, деклараціях, конвенціях, правилах, тощо. Вони є єдиним вираженням прагнення світової спільноти максимально скоординувати політику, засоби й методи діяльності кожної держави на попередження й боротьбу зі злочинністю [4, с. 41].

Отже, до одних з основних міжнародних нормативно-правових актів, на підставі яких НПУ організовую свою діяльність та реалізує застосування адміністративно-правових методів, є:

– Загальна декларація прав людини прийнята 10.12.1948;

- Декларація ООН про ліквідацію усіх форм расової дискримінації від 20.11.1963;
- Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню від 26.11.1987;
- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966;
- Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16.05.2005 року.

В умовах реформування системи правоохоронних органів України, з прийняттям Закону України «Про Національну поліцію», на законодавчому рівні запроваджено цілу низку новел, які стосуються методів діяльності поліції. Тому актуальним є дослідження положень цього та інших нормативно-правових актів для виявлення особливостей правового регулювання реалізації основних адміністративно-правових методів діяльності поліції — переконання та примусу [5, с. 118].

Аналіз положень Закону України «Про Національну поліцію» свідчить про те, що метод переконання не знаходить свого досить чіткого законодавчого закріплення. Зазначене, на нашу думку, можна пояснити тим, що застосування переконання не пов'язане з обмеженням прав і свобод людини, оскільки допускається вибір варіанта поведінки, тобто найбільш ефективних та дієвих способів переконання, залежно від обставин та ситуації. У той же час, проаналізувавши правові норми цього закону, можна виділити ряд положень, які прямо закріплюють окремі способи реалізації методу переконання в адміністративній діяльності поліції [6, с. 465].

Наступним способом щодо здійснення реалізації методу переконання в діяльності правоохоронних органів, враховуючи й Національну поліцію, є висвітлення в засобах масової інформації стану правопорядку в державі, а також заходів, котрі вживаються органами внутрішніх справ по боротьбі зі злочинністю та охороні громадського порядку, передбачений абз. 2.2 п. 2 Положення про Департамент зв'язків із громадськістю, втіленням адміністративного примусу у правоохоронній діяльності поліції є, урегульоване адміністративно-правовими нормами, застосування поліцейських заходів [7, с. 3].

Відповідно до ч. 1 ст. 29 Закону України «Про Національну поліцію» поліцейський захід — це дія або комплекс дій превентивного або примусового характеру, що обмежує певні права і свободи людини та застосовується поліцейськими відповідно до закону для забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень [8, с. 108].

Так, однією з центральних ознак адміністративного примусу, справедливо слід вважати застосування примусу без врахування волі та бажання суб'єкта, до котрого останній застосовується. Отже, відмова щодо зупинки транспортного засобу за наявної вимоги поліцейським, тягне за собою примусову зупинку вказаного транспортного засобу, в тому числі із застосуванням засобів примусової зупинки (п. 4 ч. 3 ст. 45 Закону України «Про Національну поліцію») чи вогнепальної зброї (п. 7 ч. 4 ст. 46 Закону України «Про Національну поліцію»).

Висновки. Отже, в межах нашого дослідження відмітимо, що розвиток та вдосконалення правоохоронної сфери мають представляти собою процес, що розвивається та втілення ним європейських, а також міжнародних норм та стандартів. Відповідно, методи діяльності поліції у реалізації правоохоронної функції держави на пряму залежать від умов життя суспільства, вони повинні змінюватися та вдосконалюватися залежно від його демократизації, переростання у громадянське суспільство, властиве правовій державі.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, здійснивши аналіз правових принципів регулювання реалізації адміністративно-правових методів у діяльності НПУ дозволяє зробити висновок про те, що дійсне правове регулювання їх діяльності є необхідним щодо однобічного окреслення ролі, а також місця кожного методу, усунення прогалин щодо застосування останнім, вжиття заходів до покращення та реалізації адміністративно-правових методів у діяльності поліції, в тому числі завдяки зарубіжному досвіду європейських держав, та, як підсумок, сприяти ефективному виконанню покладених завдань.

Література

1. Безпалова О.І. Правове забезпечення управління органами поліції України. Підприємство, господарство і право. 2017. № 9. С. 111–112.
2. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 року № 580-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40–41. Ст. 379.
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. № 30. Ст. 141.
4. Власенко Д.В. Сучасний стан адміністративно-правового регулювання діяльності Національної поліції України. Право і суспільство. 2016. № 4, ч. 2. С. 126.

5. Макаренко М.М. Сучасний стан правового регулювання реалізації адміністративно-правових методів у діяльності національної поліції України. *Наук. вісн. публічного та приватного права*. 2020. Вип. 5. С. 117–123.
6. Балінський О.В. Міжнародні правові стандарти та їх роль у правовому розвитку в умовах глобалізації. *Держава і право: зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки*. Київ, 2006. Вип. 32. С. 463–469.
7. Іванцов В.О., Чижко К.О. Характеристика поліцейських заходів крізь призму методів адміністративної діяльності поліції. *Процес модернізації системи державного управління: конституційний, адміністративний та фінансовий аспекти: колективна монографія / за заг. ред. А.С. Нестеренко*. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2017. С. 11.
8. Пасичник С.В. Захист прав людини в системі правоохоронних органів (поліції). *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2018. № 2(42). Т. 1. С. 108–109.

References

1. Bezpalo O.I. Legal support for the management of police bodies of Ukraine. *Entrepreneurship, economy and law*. 2017. No. 9. P. 111–112.
2. On the National Police: Law of Ukraine dated July 2, 2015 No. 580-VIII. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2015. No. 40–41. Art. 379.
3. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated 28.06.1996 No. 254k/96-BP. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. No. 30. Art. 141.
4. Vlasenko D. V. The current state of administrative and legal regulation of the National Police of Ukraine. *Law and society*. 2016. No. 4, part 2. S. 126.
5. Makarenko M.M. The current state of legal regulation of the implementation of administrative and legal methods in the activities of the National Police of Ukraine. *Science release public and private law*. 2020. Issue 5. S. 117–123.
6. Balinsky O.V. International legal standards and their role in legal development in the conditions of globalization. *State and law: coll. of science Ave. Legal and political sciences*. Kyiv, 2006. Vol. 32. S. 463–469.
7. Ivantsov V.O., Chishko K.O. Characteristics of police measures through the prism of methods of police administrative activity. *The process of modernization of the state administration system: constitutional, administrative and financial aspects: collective monograph/in general. ed. A.S. Nesterenko*. Odesa: Ed. «Helvetica» house, 2017. P. 11.
8. Pasichnyk S.V. Protection of human rights in the system of law enforcement bodies (police). *International scientific journal «Internauka»*. 2018. No. 2(42). Т. 1. P. 108–109.

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА»
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA»

Збірник наукових статей

№ 12 (146)

Голова редакційної колегії — д.е.н., професор *Камінська Т.Г.*

Київ 2023

Видано в авторській редакції

Засновник / Видавець ТОВ «Фінансова Рада України»
Адреса: Україна, м. Київ, вул. Павлівська, 22, оф. 12
Контактний телефон: +38 (067) 401-8435
E-mail: editor@inter-nauka.com
www.inter-nauka.com

Підписано до друку 15.07.2023. Формат 60×84/8
Папір офсетний. Гарнітура UkrainianSchoolBook.
Умовно-друкованих аркушів 7,44. Тираж 100.
Замовлення № 398. Ціна договірна.
Надруковано з готового оригінал-макету.

Надруковано у видавництві
ТОВ «Центр учбової літератури»
вул. Лаврська, 20, м. Київ
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і
розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2458 від 30.03.2006 р.